

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Std520323:

ΤΖΙΒΑΝΑΚΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

*« Η αξία της Κύπρου υπό το πρίσμα της
βρετανικής ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο,
1878-1960: (Μια Αποτίμηση) »*

Περιεχόμενα:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
Η ΒΡΕΤΑΝΟΚΡΑΤΙΑ: 1878 - 1960.....	11
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ:1878-1920.....	13
Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΠΟΙΚΙΑ:1878 - 1920	28
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ-ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ -ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ:1945-1959.....	36
ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ	45
ΕΝΟΠΛΟΣ ΕΘΝΙΚΟ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΕΟΚΑ	45
ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ HARDING---Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΣΟΥΕΖ	49
ΔΙΑΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΤΑΡΑΧΕΣ:1958	54
ΠΕΝΤΕ...ΣΤΟΝ ΟΗΕ...ΚΑΙ ΤΡΕΙΣ...ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΤΟ	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ -ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ..	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφιερώνω την εργασία μου αυτή στους:

Συγγενείς μου,

Συναδέλφους μου,

Εμπνευστές μου Πνευματικούς Ανθρώπους,

Καθηγητές Καθοδηγητές μου...

Ο τίτλος της εργασίας : « *Η αξία της Κύπρου υπό το πρίσμα της βρετανικής ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο, 1878-1960: (Μια Αποτίμηση).* » αποτελεί ένα από τα πέντε τμήματα (το πρώτο) ενός ευρύτερου έργου με τίτλο: « *Κιττίμ, Κιττίμ...τίνος τη φωνή ακούει ς;*» που είναι παράφραση (με βιβλικό - επιστημονικό όρο) της δήλωσης στην οποία προέβη ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος λίγες ώρες μετά το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974, όταν φυγαδεύτηκε με τη βοήθεια των Βρετανών και λίγο πριν αναχωρήσει για το Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη, θέλησε να πληροφορήσει τον ελληνικό λαό ότι είναι ζωντανός λέγοντας: « *Κυπριακέ Λαέ (Κιττίμ), γνώριμη είναι η φωνή που ακούει ς!*».

Η πολύπλευρη και συνολική αξία της Κύπρου αποτιμάται μέσα από την οπτική της Βρετανικής Αυτοκρατορίας την περίοδο από την εγκατάσταση της κυριαρχίας της στο νησί, τη μετατροπή του σε αποικία, έως την ενσωμάτωσή του στην Κοινοπολιτεία και την αποχώρησή από αυτό με τη διατήρηση δύο στρατιωτικών βάσεων. Ποια ήταν, επομένως, η αξία της Κύπρου στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου για τη Μεγάλη Βρετανία; Ποια υπήρξε η αλληλεπίδραση από τη γεωγραφική θέση της με τις γύρω παράκτιες περιοχές: τη νότια Μικρά Ασία, τη Μέση Ανατολή και τη βόρειο Αφρική; Πώς επηρεάστηκαν τα βρετανικά συμφέροντα;

Τα Συμπεράσματα κι οι Απαντήσεις Δικές Σας...

Ο Εκπονών την Εργασία

STD520323

TZIBANAKHΣ ΣΙΔΕΡΗΣ

P R E F A C E

I dedicate my work to:

My Relatives,

My Colleagues,

My Inspirers, My Spiritual People,

My Teachers, My Guides...

The title of the paper: *"The Value of Cyprus in the Light of British Power in the Eastern Mediterranean, 1878-1960: (An Assessment)"* is one of the five sections (the first) of a larger work entitled: *"Kittim, Kittim... whose voice does he hear?"* which is a paraphrase (in biblical-scientific terms) of the statement made by Archbishop Makarios a few hours after the coup d'état of July 15, 1974, when he fled with the help of the British and shortly before leaving for London and New York, he wanted to inform the Greek people that he was alive, saying: *"Cypriot People (Kittim) the voice he hears is familiar!"*.

The multifaceted and overall value of Cyprus is assessed through the perspective of the British Empire in the period from the establishment of its sovereignty on the island, its transformation into a colony, to its incorporation into the Commonwealth and its withdrawal from it with the maintenance of two military bases. What was, therefore, the value of Cyprus in the Eastern Mediterranean area for Great Britain? What has been the interaction from its geographical location with the surrounding coastal regions: southern Asia Minor, the Middle East and northern Africa? How were British interests affected?...

Your Conclusions and Answers...

The Projector

STD520323

TZIVANAKIS SIDERIS

« Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η »

Σκοπός της εργασίας είναι η κριτική αποτίμηση της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας για την Κύπρο βάσει της αξίας που απέδιδε στο νησί η Μεγάλη Δύναμη αλλά και του τρόπου με τον οποίο «αποχώρησε» από αυτό. Η εργασία αποκαλύπτει την αξία της Κύπρου για τη Μεγάλη Βρετανία βάσει της γεωγραφικής θέσης της στην Ανατολική Μεσόγειο στην προσπάθεια εμπέδωσης της ναυτικής ισχύος της στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, τις δυνατότητες άσκησης στρατιωτικού και πολιτικού ελέγχου στη νότια Μικρά Ασία, τη Μέση Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο και τη βόρειο Αφρική λόγω γειτνίασης και την ευχέρεια προσφοράς διοικητικών υπηρεσιών από το κυπριακό έδαφος.

Η εργασία τέμνει την περίοδο της Αγγλοκρατίας σε τρεις περιόδους: α) βρετανική κυριαρχία 1878-1920 (περίπου), β) η Κύπρος ως βρετανική αποικία 1920-1945, γ) επανάσταση – διχοτόμηση – δεσμευμένη ανεξαρτησία 1945-1960. Στην πρώτη περίοδο γίνεται αναφορά στην σταθεροποίηση της βρετανικής κυριαρχίας μέσω της ναυτικής ισχύος, στη δεύτερη περίοδο αποκαλύπτεται ο ρόλος της Κύπρου ως βρετανικής αποικίας μέχρι και το β' παγκόσμιο πόλεμο, ενώ στην τρίτη περίοδο προβάλλονται οι βρετανικές εμμονές για την παράταση της αποικιοκρατίας στο νησί και το Ενωτικό Κίνημα που διεξήγε τις εκλογές με πρωταγωνιστή την Εθναρχία.

Ειδικότερα, αυτή η τελευταία περίοδος αναλύεται σε τρία επιμέρους κεφάλαια που δείχνουν τον τρόπο χειρισμού της Κύπρου από τη βρετανική εξωτερική πολιτική σύμφωνα με τις διεθνείς εξελίξεις και τα ευρύτερα συμφέροντα της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Στο πρώτο κεφάλαιο επεξηγείται πως ο ένοπλος Αγώνας της ΕΟΚΑ προσπάθησε να απομακρύνει τη βρετανική παρουσία από το νησί. Στο δεύτερο κεφάλαιο ο φακός της έρευνας στρέφεται στην κρίση στο Σουέζ και στο βαθμό που αυτή επηρέασε το περιεχόμενο των βρετανικών σχεδίων επίλυσης του Κυπριακού.

Στο τρίο κεφάλαιο με τον τίτλο: «Πέντε...στον ΟΗΕ και τρεις...στο NATO» επισημαίνεται το άκαρπο αποτέλεσμα των πέντε ελληνικών προσφυγών στον ΟΗΕ, οι τρεις προτάσεις των δύο γραμματέων του NATO και το «φως» που προσέφερε η τρίτη εξ αυτών παρέμβαση του Spaak. Η αλλαγή κλίματος, οι πιέσεις της Βρετανίας κι η υπαναχώρησή της να φύγει αφήνοντας διάδοχο τις ΗΠΑ και μόνο δύο στρατιωτικές βάσεις άνοιξαν το δρόμο για τη λύση της εξαρτημένης ανεξαρτησίας.

Η εργασία βασίστηκε στον καθοδηγητικό και συμβουλευτικό ρόλο των καθηγητών μου: Μαντά Ελευθερίας και Κλάψη Αντωνίου. Η αναλυτική αποτίμηση της βρετανικής θεώρησης της αξίας της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο για την περίοδο αυτή χρησιμοποίησε ως άξονα κριτικής θεώρησης τη μελέτη της κυρίας Rosenbaum Naomi. Χρησιμοποιήθηκαν πρωτογενείς πηγές όπως αρχεία του υπουργικού συμβουλίου των βρετανικών κυβερνήσεων, αρχεία της ψηφιακής βιβλιοθήκης JSTOR που αναφέρονται στη βρετανική πολιτική για την Κύπρο από το 1878 μέχρι το 1960 και ειδικότερα την περίοδο 1945-1951 από το Εργατικό κόμμα, ενώ για την περίοδο 1951-1957 από το Συντηρητικό κόμμα.

Για τη συγγραφή της εργασίας, επίσης, χρησιμοποιήθηκαν πηγές που αναφέρονται στο σύνολο της ιστορίας της Κύπρου και του Κυπριακού προβλήματος εφόσον η εργασία αποτελεί το ένα από τα πέντε τμήματα ενός ευρύτερου έργου για τη συγγραφή του οποίου το αρχικό ερέθισμα πρόσφερε το υλικό που προμήθευσε, μόλις στις 26 Μαΐου 2006, η Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών, γνωστή ως CIA, 17 σελίδων, υπό τον τίτλο «Cyprus an Old Problem» κατόπιν του αποχαρκτηρισμού σημαντικού αριθμού απορρήτων εγγράφων από διάφορες υπηρεσίες.

Τα αναπάντητα ερωτηματικά του σύνθετου προβλήματος διαφώτισε η έρευνα του δημοσιογράφου Παπαχελάς Αλέξη ο οποίος αξιοποίησε τις προσβάσεις του, τις γνωριμίες και τις γνώσεις του σε Ελλάδα κι Αμερική όπου έζησε κι εργάστηκε. Η ανακάλυψη μιας **κασέτας διάρκειας 38 λεπτών** από το κρίσιμο Πολεμικό Συμβούλιο της κυβέρνησης που διέπραξε το πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου λίγα λεπτά μόλις πριν τη διαταγή επιστράτευσης στην Ελλάδα κατόπιν της τουρκικής εισβολής συνέβαλε στην προσπάθεια αυτή. Η κασέτα ανακαλύφθηκε από πληροφόρηση που έλαβε όταν ήρθε σε επαφή με όσους συμμετείχαν στην εξεταστική επιτροπή για το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων της περιόδου 1986-1988!

Με άξονα το περιεχόμενο της κασέτας που ζωντανεύει στο βιβλίο του Παπαχελά *Σε ένα Σκοτεινό Δωμάτιο* (2021) και κατεύθυνση την επιστημονική γνώση του καθηγητών Σωτήρη Ριζά και Άγγελου Συρίγου, το πλήρες έργο πλαισιώνει το περιεχόμενό του από την πολύτιμη εμπειρία, γνώση κι έρευνα των κυρίων: Μάξη Ιωάννη, Ευάνθη Χατζηβασιλείου, Ανδρουλάκη Μίμη, Πολυβίου Πόλυ, Παπαπολυβίου Πέτρου, Ιακώβου Χρήστου, Αργυρού Φανούλας,, Κούμα Μανόλη, Χουρχούλη Διονύση, Δρουσιώτη Μακαρίου, Σάββα Καλεντερίδη, Βενιζέλου

Ευάγγελου, των καθηγητών μου: Αναστασόπουλου Νικολάου, Χρηστίδη Χρήστου, Μαντά Ελευθερίας, Σακκά Ιωάννη, Φωτάκη Ζήση, Στεφανίδη Ιωάννη, Κλάψη Αντώνη και πλήθος άλλων.

Σκοπός του ευρύτερου έργου είναι η παρουσίαση της ιστορίας της Κύπρου με έναν ολοκληρωμένο τρόπο ώστε τα γεγονότα να αποκτήσουν καθαρή υπόσταση στη μνήμη κάθε Έλληνα πολίτη.

« S U M M A R Y »

The aim of the paper is to critically assess Great Britain's foreign policy towards Cyprus based on the value attributed to the island by the Great Power and the way in which it "withdrew" from it. The paper reveals the value of Cyprus to Great Britain based on its geographical location in the Eastern Mediterranean in the effort to consolidate its naval power at the crossroads of three continents, the possibilities of exercising military and political control in southern Asia Minor, the Middle East, the Persian Gulf and North Africa due to its proximity and the ability to offer administrative services from the territory of Cyprus.

The paper intersects the period of English rule into three periods: a) British rule 1878-1920 (approximately), b) Cyprus as a British colony 1920-1945, c) revolution – partition – pledged independence 1945-1960. In the first period, reference is made to the stabilization of British sovereignty through naval power, in the second period the role of Cyprus as a British colony until the Second World War is revealed, while in the third period the British obsessions for the prolongation of colonialism on the island and the Unification Movement that held the elections with the Ethnarchy as the protagonist are highlighted.

In particular, this last period is analyzed in three sub-chapters that show how Cyprus is handled by British foreign policy in accordance with international developments and its broader interests in the Eastern Mediterranean region. In the first chapter it is explained how the armed EOKA Struggle tried to remove the British presence from the island. In the second chapter, the lens of the investigation turns to the crisis in Suez and the extent to which it affected the content of the British plans to resolve the Cyprus problem.

In the third chapter entitled: "Five... at the UN and three... to NATO" highlights the fruitless result of the five Greek appeals to the UN, the three proposals of the two NATO secretaries and the "light" offered by the third of them intervention by Spaak. Climate change, Britain's pressures and its retreat to leave with the United States and only two military bases paved the way for the solution of dependent independence.

The thesis was based on the guiding and advisory role of my teachers: Manta Eleftherias and Klapsi Antoniou. The detailed assessment of the British view of the value of Cyprus in the Eastern Mediterranean for this period used the study of Mrs. Rosenbaum Naomi as an axis of critical consideration. Primary sources such as the archives of the Cabinet of the British Governments, the archives of the JSTOR digital library referring to British policy on Cyprus from 1878 to 1960 and in particular the period 1945-1951 by the Labour Party, and for the period 1951-1957 by the Conservative Party, were used.

For the writing of the paper, sources were also used that refer to the entire history of Cyprus and the Cyprus problem, since the paper is one of the five parts of a larger project for the writing of which the initial stimulus was provided by the material supplied, only on May 26, 2006, by the American Intelligence Service, known as the CIA, 17 pages, under the title 'Cyprus an Old Problem' following the declassification of a significant number of confidential documents by various services.

The unanswered questions of the complex problem were illuminated by the research of journalist Papahelas Alexis, who made use of his accesses, acquaintances and knowledge in Greece and America where he lived and worked. The discovery of a 38-minute tape from the government's crucial War Council that carried out the coup against Makarios just a few minutes before the conscription order in Greece following the Turkish invasion contributed to this effort. The tape was discovered from information he received when he came into contact with those who participated in the inquiry committee on the Cyprus problem in the Greek Parliament of the period 1986-1988!

Based on the content of the tape that comes to life in Mr. Papachelas' book: "In a Dark Room" (2021) and directed by the scientific knowledge of professors Rizas Sotiris and Syrigos Angelos, the complete work frames its content from the valuable experience, knowledge and research of the following gentlemen: Mazi Ioannis, Evanthi Hadjivassiliou, Androulakis Mimi, Polyviou Poly, Papapolyviou Petrou, Iakovou Christou, Argyros Fanoulas, Koumas Manolis, Hourhouli Dionysis, Drousiotis Makariou, Savvas Kalenteridis, Venizelos Evangelou, my teachers: Anastasopoulos Nikolaou, Christidis Christou, Manta Eleftherias, Sakka Ioannis, Fotakis Zisis, Stefanidis Ioannis, Klapsi Antonis and many others.

The aim of the wider project is to present the history of Cyprus in a comprehensive way so that the events acquire a clear substance in the memory of every Greek citizen.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΒΡΕΤΑΝΟΚΡΑΤΙΑ: 1878 - 1960

Η αναπόσπαστη σχέση της Κύπρου με το υποσύστημα ασφαλείας της Μέσης Ανατολής, στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, επηρέασε εξελικτικά την πολιτική και στρατηγική αναδίπλωση της Βρετανίας για τη διατήρηση της κυριαρχίας της στο νησί. Σύμφωνα με τον Carl Brown, οι ειρηνικές συνθήκες της περιοχής επηρεάζονται από τα στοιχεία της ιστορίας και της γεωγραφίας της.¹ Η αντανάκλαση του εθνικού αγώνα των Ελλήνων Κυπρίων σε διεθνές επίπεδο και οι μεταβολές του διεθνούς συστήματος καθοδήγησαν τη Μεγάλη Βρετανία σε διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες, σε ένταξη σε διεθνείς οργανισμούς, για τη διασφάλιση των συμφερόντων της στην περιοχή.

Την περίοδο 1878 – 1920, πρώτιστο μέλημα της Μεγάλης Βρετανίας ήταν η εγκατάσταση της ισχύος της στο νησί. Η αδυναμία επίτευξης οικονομικής και κοινωνικής προόδου εξαιτίας ανασταλτικών παραγόντων, όπως οι υποχρεώσεις του οθωμανικού δανείου,² πλαισιώθηκε από το σαφή προσανατολισμό των βρετανικών αρχών σε διοικητικές μεταρρυθμίσεις με απώτερο στόχο την κάθαρση από τη διαφθορά και την αυθαιρεσία.³ Η προστασία των κατοίκων από επιδημίες κι εχθρικές επιθέσεις, ο περιορισμός του αναλφαβητισμού, η αύξηση του γηγενούς πληθυσμού, η επέκταση της εκπαίδευσης σε θέματα διοίκησης υπήρξαν τα οφέλη της βρετανικής διακυβέρνησης.

Ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός αντιμετώπισε την ανοχή της βρετανικής διοίκησης και την κατανόηση διαπρεπών Βρετανών αξιωματούχων για το σφοδρό πόθο των Ελληνοκυπρίων να ενωθούν με την Ελλάδα. Η διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί ταυτίστηκε με τη ναυτική ισχύ της αυτοκρατορίας στην Ανατολική Μεσόγειο κι εξυπηρέτησε τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής, της Αιγύπτου, ενώ αποτέλεσε τροχοπέδη των ανταγωνιστικών δυνάμεων: της Ρωσίας, της Γερμανίας και της Γαλλίας κρατώντας ανοιχτό το δρόμο προς τις Ινδίες και την Ανατολή.

Την περίοδο 1920 – 1945, η υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης (1923) συνέβαλε στη διευθέτηση του διεθνούς καθεστώτος του Κύπρου. Η ανακήρυξή της

¹ Brown (2001, ix)

² Ρίχτερ (2007, σελ.106)

³ Γεωργάλλης (2015, σελ.11)

ως «Αποικίας του Στέμματος» στα 1925 συνδέθηκε με την προσπάθεια των Βρετανών για αναχαίτιση του διογκούμενου ελληνικού κυπριακού εθνικού κινήματος. Η βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων κι εξεγέρσεων των Ελληνοκυπρίων στα 1931 από τους Βρετανούς οδήγησε στην εξάλειψη όλων των τοπικών ελευθεριών.

Ο εκσυγχρονισμός της διοικητικής γραφειοκρατίας και των Σωμάτων Ασφαλείας ολοκληρώθηκε όταν επιβλήθηκαν αυστηρά κατασταλτικά μέτρα απέναντι σε κάθε μορφή εθνικής αυτοδιάθεσης. Η επείγουσα ανάγκη της Μεγάλης Βρετανίας για διατήρηση του γεωπολιτικού ισοζυγίου δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο, πάση θυσία, οδήγησε στην άσκηση μιας πολιτικής διαρκώς αυξανόμενης προστασίας της Μεγαλονήσου που σήμανε τη σταδιακή αποκοπή από την ευρωπαϊκή προοπτική της η οποία επανήλθε στο προσκήνιο μόλις στα τέλη του 20ού αιώνα.

Την περίοδο 1945 – 1960, η αναζήτηση λύσης στο Κυπριακό μακριά από τα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας κατέληξε στη διεθνοποίησή του και στην έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ που προκάλεσε την εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες. Η τήρηση των προσχημάτων από τη βρετανική διπλωματία, με προσφορά λύσης αυτονομίας στο Κυπριακό με προοπτική την αυτοδιάθεση, δεν έτυχε σωστής ανάγνωσης από την ελληνική πλευρά. Η στρατολόγηση εκατοντάδων Τουρκοκυπρίων στις δυνάμεις ασφαλείας του νησιού υπήρξε η απάντηση των Βρετανών στο αίτημα των Ελληνοκυπρίων να δοθεί οριστική λύση στο καθεστώς διακυβέρνησης αλλά κι η υποτροπή, από μέρους τους, στην άρνηση να προσφέρουν μια μορφή «περιορισμένης αυτοκυβέρνησης» στο νησί.

Οι λανθασμένες συμμαχικές στρατιωτικές κινήσεις στο Σουέζ, η αστάθεια της παραμονής χωρών σε πολυμερείς συμφωνίες, όπως το Σύμφωνο της Βαγδάτης, οι άγονες προσφυγές της Ελλάδας στον Ο.Η.Ε. και η δυναμική συλλογικών οργάνων ασφάλειας (ΝΑΤΟ), υποχρέωσαν τη Μεγάλη Βρετανία και τις ΗΠΑ σε δυναμική υπεράσπιση των κεκτημένων τους στην Κύπρο. Τα σχέδια επίλυσης του Κυπριακού αποκάλυψαν την πρόθεση των Βρετανών για μοίρασμα της εξουσίας σε Ελλάδα και Τουρκία και για διχοτόμηση του νησιού. Το περιεχόμενο των Συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου κατέδειξε την πρόθεση των Βρετανών να αποτρέψουν μια για πάντα την Ένωση και να σπείρουν διχόνοια στις δύο κοινότητες καλλιεργώντας την ψευδαίσθηση ότι ο κίνδυνος διχοτόμησης υποσκελίζεται με τη μορφή ενός καθεστώτος «δεσμευμένης Ανεξαρτησίας» που στην πράξη ευνοούσε μόνον αυτούς, ωστόσο απαιτούνταν από τις διεθνείς συνθήκες του πυρηνικού και διαστημικού ανταγωνισμού.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ & ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

1878 - 1920

1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Η διορατική ματιά των Βρετανών κατανόησε γρήγορα ότι οι όροι της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου στις 3 Μαρτίου 1878 δεν χαροποιούσαν καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις, πλην των Ρώσων. Οι Βρετανοί αναγνώρισαν άμεσα τον αναφυόμενο κίνδυνο της Ρωσίας στο Ανατολικό Ζήτημα και τον φθοροποιό ανταγωνισμό της Γερμανίας. Η Βρετανία αντιστρατευόταν το γιγαντισμό τους κι επιθυμούσε να αποφύγει την κατά μέτωπο σύγκρουση. Διέκρινε τη δυσαρέσκεια των μικρότερων δυνάμεων (Ελλάδας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) και προχώρησε με επιμέρους συμφωνίες σε εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους κατά τρόπο «τόσο όσο» να μη θίγονται αλλά να προστατεύονται τα δικά της συμφέροντα.

Η κατανόηση ότι τα σημεία της νέας Συνθήκης διευκόλυναν την κάθοδο της Ρωσίας στο Αιγαίο, μέσω της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, ενέπνευσε στη Βρετανία μια διμερή μυστική συμφωνία, ουσιαστικά συμμαχία, τη Σύμβαση της Κύπρου, στην Κωνσταντινούπολη, στις 4 Ιουνίου 1878, με το μεγάλο ηττημένο, την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Βαθύτερη επιθυμία της Μεγάλης Βρετανίας ήταν η ελεύθερη διέλευση των πλοίων της προς την Ινδία και την Άπω Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο και το Σουέζ, καθώς κι η τροποποίηση του μονομερούς καθεστώτος των Στενών που είχε απωλέσει το διεθνή χαρακτήρα του.

Οι Βρετανοί ζήτησαν κι επέτυχαν την ακύρωση της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου με τις εργασίες του Συνεδρίου του Βερολίνου το οποίο διήρκεσε ένα μήνα (13 Ιουνίου - 13 Ιουλίου 1878). Στο Συνέδριο του Βερολίνου επιβεβαιώθηκε η παραχώρηση της Κύπρου στους Βρετανούς εφόσον το νησί κρίθηκε κατάλληλο αντάλλαγμα στην εγγυήτρια δύναμη του «οθωμανικού δανείου» καθώς ήταν ένας από τους πέντε σταθμούς (Γιβραλτάρ, Μάλτα, Κύπρος, Αλεξανδρέττα και Άντεν) στη ναυτική διαδρομή από τη Βρετανία μέχρι την Ινδία⁴ και θα συνέβαλλε στην υποβοήθηση των τουρκικών θέσεων στο Βερολίνο.⁵

Η Συμφωνία όριζε την κυριαρχία στο νησί της Κύπρου «de facto» βρετανική και «de jure» οθωμανική. Αυτό το προνόμιο η Οθωμανική Αυτοκρατορία το

⁴ Hattendorf (2000, σελ.42).

⁵ Συρίγος (2015, σελ.122).

διατήρησε μέχρι τις 5 Νοεμβρίου 1914, ημέρα κατά την οποία αποφάσισε να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, οπότε η Αγγλία ανακήρυξε την Κύπρο προτεκτοράτο.⁶

Ο συγγραφέας Harold Temberly, στο περιοδικό *The English Historical Review* (1931), επιβεβαιώνει ότι η Μεγάλη Βρετανία είχε υιοθετήσει μια «πνευματώδη» πολιτική από το 1874, η οποία ικανοποιήθηκε εν μέρει με την προσάρτηση της Κύπρου. Οι οδηγίες που λάμβανε ο Layard (απεσταλμένος του Λονδίνου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) από τους Disraeli (Πρωθυπουργό) και Salisbury (υπουργό Εξωτερικών) αποδείκνυαν ότι η επιθυμία της Αγγλίας ήταν η ειρήνη μεταξύ Οθωμανών και Ρώσων με κάθε τίμημα. Η άφιξη του βρετανικού στόλου στα τουρκικά ύδατα δεν ήταν επιθυμητή από το Σουλτάνο καθώς θα έδειχνε ότι η Αγγλία εργαζόταν ουσιαστικά για τα δικά της συμφέροντα. Η ενίσχυση της φρουράς της Μάλτας ήταν ένα βήμα. Η πρόταση για δάνειο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έγινε από τον Disraeli όταν έπεσε το Καρς και ήταν πλέον πολύ εύκολο για τους Ρώσους να επιβληθούν στον πόλεμο.

Στις 12 Δεκεμβρίου 1877, οι Βρετανοί πρότειναν στους Οθωμανούς μια σειρά από περιοχές που θα μπορούσαν να πάρουν ως αντάλλαγμα για την οικονομική βοήθεια που τους προσέφεραν, όπως ήταν: μια ηγετική θέση στον Περσικό Κόλπο, το Βατούμ ή η Βασόρα. Ο Salisbury είχε σκεφτεί την Κύπρο. Η δήλωση του ναυάρχου Hornby ότι θα μπορούσε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη παρά τις ήττες των Τούρκων έδωσε την ευκαιρία στον Disraeli να προτείνει την κατάληψη της Κύπρου και της Αλεξανδρέττας από δυνάμεις των Βρετανών με προέλευση τις Ινδίες.

Η διακοπή της προέλασης των Ρώσων προς την Πόλη άφησε την Αλεξανδρέττα ανοιχτή σε γαλλική κατάληψη και σε αποστασιοποίηση της Μάλτας από τις εξελίξεις. Οι Βρετανοί τότε άρχισαν να σκέφτονται την αναγκαιότητα για μια ισχυρή θέση στο Αιγαίο. Ο φόβος των Βρετανών να μην παραδώσουν οι Ρώσοι το Καρς, οπότε θα διατηρούσαν την ευχέρεια προέλασης στο Βατούμ και διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τους εξανάγκασε να συνάψουν κεντρική συμφωνία με τους Οθωμανούς η οποία θα περιοριζόταν ανάμεσα στις δύο δυνάμεις σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στη Συνθήκη του Παρισιού.

Το αίτημα του Σουλτάνου στη Μεγάλη Βρετανία για χρήματα, βοήθεια και συμμαχία επιτάχυνε τις εξελίξεις. Η Κύπρος ως η μόνη πλήρως διαθέσιμη περιοχή με

⁶ Στοιχεία Συνθήκης Λοζάνης (άρθρα 16, 20).

μεγάλη στρατηγική αξία προσφέρθηκε με ενοίκιο προς τη Γηραιά Αλβύνα προκειμένου να χρησιμεύσει ως στρατιωτική, ναυτική κι εμπορική βάση. Μπορεί οι Disraeli και Layard να διαφωνούσαν με την επιλογή της Κύπρου αντί της Βασόρας επειδή δεν ήταν οχυρωμένη, δε διέθετε κατάλληλα λιμάνια για ναυτική βάση κι ο τελικός στόχος της Βρετανίας ήταν να ελέγξει το σιδηρόδρομο Βερολίνου-Βαγδάτης, να υπερασπιστεί την κοιλάδα του Ευφράτη κι όχι την Καλλίπολη ή ακόμη τότε τη διώρυγα του Σουέζ, ωστόσο κανείς δε μπορούσε να τους ικανοποιήσει εφόσον ο ρωσικός κίνδυνος προηγούνταν! ⁷

Τα ανωτέρω στοιχεία επιβεβαιώνει κι η πληροφόρηση του Layard προς το Salisbury για τις συμφωνίες στο Συνέδριο μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και για βασικά σημεία της Συνθήκης που αφορούσαν την παρουσία του μουσουλμάνου θρησκευτικού ηγέτη στην Κύπρο, την προστασία της πνευματικής ζωής και της σχολικής εκπαίδευσης της κοινότητας, για τις δανειακές υποχρεώσεις της Αγγλίας προς το Σουλτάνο και για την αναγκαιότητα της παρουσίας Βρετανών στο νησί, εφόσον σε διαφορετική περίπτωση η ρωσική επέκταση ήταν βέβαιη.⁸

Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και σημαντικά στοιχεία για την κατανόηση της αλλαγής της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας είναι τα όσα τονίζει ο David Wedderburn σχετικά με την αντίληψη των Βρετανών αξιωματούχων για την Κύπρο, τα πρώτα χρόνια της προσάρτησής της, στο έργο του για τη Βρετανική αποικιακή πολιτική, στο σημείο όπου γίνεται αναφορά σε αυτήν. Σύμφωνα με τον Wedderburn, η Κύπρος δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις να καταστεί αποικία της Βρετανίας επειδή, μολονότι προοριζόταν να γίνει ένα ισχυρό οπλοστάσιο όπως το Γιβραλτάρ κι η Μάλτα, στην πραγματικότητα μέχρι τότε, το 1881, παρέμενε κενή από την παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων.

Η αιτία για αυτό ήταν η απουσία φυσικών λιμένων, η έλλειψη ξυλείας, η εξαντλητική ζέστη όπως και στις γειτονικές παραλίες της Κιλικίας και της Συρίας. Βέβαια, εάν το νησί τίθετο υπό πλήρη βρετανικό έλεγχο κι επενδύονταν τα χρήματα των Βρετανών, τότε η Κύπρος θα ανακτούσε μέρος της παλιάς ευημερίας της, πριν πέσει στην ιδιοκτησία των Οθωμανών. Στα 1881, το καθεστώς που υπήρχε στην Κύπρο με την επικυριαρχία του Σουλτάνου δεν είναι κάτι που τιμούσε το νησί.

⁷Temperley Harold, "Disraeli and Cyprus," *The English Historical Review* (04/1931, V. 46, N. 182, P. 274-279). <http://www.jstor.org/stable/552955>.

⁸The Convention between Great Britain and Turkey of June 4th1878. *Great Britain Treaties*, <https://www.jstor.org/stable/60243971>.

Εξάλλου, ο μόνος λόγος για τον οποίο η Κύπρος βρίσκεται στα βρετανικά χέρια είναι γιατί δεν τη θέλει κανείς άλλος!⁹

Η ναυτική στρατηγική της Μεγάλης Βρετανίας ήταν αυτή που την ώθησε να θέσει την κυριαρχία της στην Κύπρο από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1878). Σύμφωνα με τον Martin Wight, στο προοίμιό του «Mutiny Act», αντικειμενικός σκοπός της βρετανικής πολιτικής ήταν η διατήρηση ενός ισοζυγίου δυνάμεων με τους ανταγωνιστές της στην ηπειρωτική Ευρώπη,¹⁰ (Ρωσία, Γαλλία) ώστε να αποφύγει τη διασάλευση της ακεραιότητας των εδαφών της και την αποκοπή των θαλασσίων οδών. Για τον Michael Desch¹¹, η πρόσκτηση της Κύπρου, αλλά κι άλλων περιοχών, εντάχθηκε στην προσπάθεια να διατηρηθεί απροσπέλαστη από κάθε άλλη ανταγωνιστική δύναμη η θαλάσσια διαδρομή μέχρι τις Ινδίες.

Η πολυσήμαντη αξία της Κύπρου για τη Βρετανία, ως μέρος των κρίκων της αλυσίδας των βρετανικών βάσεων και ναυστάθμων, στο δρόμο προς τις Ινδίες¹² συνέστη, αρχικά, στη διασφάλιση της απρόσκοπτης χρήσης της Διώρυγας του Σουέζ και στην προστασία των βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή του Περσικού Κόλπου που στην πορεία έγιναν πιο ζωτικά εξαιτίας της ανακάλυψης του πετρελαίου.¹³ Η παρουσία της Κύπρου στους θαλάσσιους δρόμους της Βρετανίας εξυπηρέτησε την εμπορική και ναυτική ισχύ της, εφόσον σύμφωνα με τον Harold Nicolson και το βιβλίο του *Why Britain is at War*, η μεγάλη αυτή αυτοκρατορία ήταν μια μικρή πολυπληθής νησιωτική χώρα, αποκομμένη από την ηπειρωτική Ευρώπη κι εξαρτημένη από την εισαγωγή τροφίμων κι αγαθών απαραίτητων για την επιβίωσή της.¹⁴

Τον πολύτιμο ρόλο της Κύπρου στην παραγωγή, εμπορία, μεταφορά, εισαγωγή κι εξαγωγή μιας σειράς αγαθών περιγράφει ο Philip Stewart Robinson στο εγκυκλοπαιδικό έργο που αναφέρεται στα φυσικά, ιστορικά, εμπορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της Κύπρου και το οποίο εκδόθηκε στο Λονδίνο στα 1878.¹⁵

⁹ Wedderburn David, *Practical Politics, British Colonial Policy*, Vol.14, London Macmillan and co. 1881, <https://www.jstor.org/stable/60225549>.

¹⁰ Wight (1978, σελ.171-172).

¹¹ Desch (1989, σελ.103).

¹² *Cyprus: its value and importance to England*, London Diprose and Bateman, Sheffield Street, Manchester Abel Heywood & son Oldham Street. <http://www.jstor.org/stable/60239218>.

¹³ Mansfield (2013, 168).

¹⁴ Nicolson Harold (2010, σελ.133).

¹⁵ Robinson, Philip Stewart, *Physical, Economical, Historical, Commercial aspects of Cyprus*, London, William Clowes and Sons, 13 Charing Cross, 1878. <http://Jstor.org/stable/60238460>.

Εκεί παρατίθεται λίστα των σημαντικότερων αγαθών που παράγει η Κύπρος, όπως σιτάρι, βαμβάκι, χαρούπια, αλάτι, ενώ γίνεται αναφορά στην πρόοδο της γεωργικής παραγωγής, τη γονιμότητα του εδάφους, τις συνεχείς αναπροσαρμογές φόρου, τη βελτίωση στην ποιότητα των αγρών, του τρόπου καλλιέργειας, των σπόρων, των παραγόμενων καρπών, του εμπορίου. Συνάμα, γίνεται αναφορά στις ποσότητες παραγόμενων αγαθών, όπως δερμάτων, καπνού, ξυλείας, λαδιού, ζάχαρης, καφέ, κρασιού, παστωμένων ψαριών, ρυζιού, δομικών υλικών, σιδήρου, ειδών κεραμοποιίας και γυαλικών, μπαχαρικών, σαπουνιού και διαφόρων. Η έλευση των Βρετανών βοήθησε ιδιαίτερα την πρόοδο της ναυπήγησης καραβιών.

Η Κύπρος υπήρξε σημαντικό κέντρο και στο «δρόμο του μεταξιού» το οποίο ενδιέφερε το εμπόριο και τη βιομηχανία μιας ηγέτιδας δύναμης. Ενδεικτική είναι η έκθεση του Thomas Wardle, προέδρου της Ένωσης Μεταξιού Μεγάλης Βρετανίας και Ιρλανδίας, προς τον Chamberlain, βουλευτή, γραμματέα του κράτους για τις αποικίες, και της Αυτού Εξοχότητας, του Υπατου Αρμοστή της Κύπρου, Sir Walter Sendall, σχετικά με ξεχωριστά παραγόμενα προϊόντα υφαντικής στο νησί και τις δυνατότητες ορισμένων σχετικών κυπριακών βιομηχανιών. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στην ποιότητα του μεταξιού, των κουκουλιών, των ειδών σουμάκι και της φλούδας του πεύκου για βυρσοδεψία που στάλθηκαν για εξέταση σε σύγκριση με άλλα, άλλων περιοχών που είχαν εμπορική φήμη.

Η αναφορά ερχόταν δεύτερη στη σειρά όταν στην πρώτη είχε δώσει τη γνώμη του για διάφορα ζητήματα της βιομηχανίας της Κύπρου, στις 6 Σεπτεμβρίου 1895. Σε εκείνη την έκθεση της οποίας παραθέτει αποσπάσματα ανέφερε ότι η Κύπρος είχε τις προϋποθέσεις να παράγει μεταξύ υψηλής ποιότητας, εφάμιλλο της Ιταλίας, σουμάκι εφάμιλλο της Σικελίας, βαλανίδι όπως η Σμύρνη, ιουλπίνες όπως το Χαλέπι, κι ότι η εισαγωγή μεταξοσκώληκα που τρεφόταν με κυπριακή δρυ άξιζε να δοκιμαστεί. Η έκθεση ανέφερε ότι το κουκούλι της Κύπρου προσέφερε το ισχυρότερο μεταξύ ανάμεσα σε εκείνο των 19 βρετανικών αποικιών στην εμπορική έκθεση του Λονδίνου στα 1886 και ότι η ίνα του χρησιμοποιείται στη Γαλλία για την κατασκευή χρυσής κι ασημένιας δαντέλας. Συνάμα, οι μεγάλες ποσότητες ταννίνης στο σουμάκι της Κύπρου, κατόπιν αναλύσεων Βρετανών ειδικών, αναφέρεται ότι συμβάλλουν στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων βυρσοδεψίας και βαφών. Ο συγγραφέας της αναφοράς που χρονολογείται στα 1896 προτείνει τη σύγκριση με τα κινεζικά προϊόντα μεταξιού κι εξηγεί ότι η βιομηχανία μεταξιού της Κύπρου πρέπει να υποστηριχθεί και να αναμορφωθεί επειδή οι Κινέζοι ήταν αυτοί που

εκμεταλλεύτηκαν τις αδυναμίες των ινδικών προϊόντων όσον αφορά το κόστος και την ταχύτητα παραγωγής.¹⁶

Ο Christian Charles, στο έργο του *Cyprus and its possibilities*, με το οποίο απευθυνόταν στον επικεφαλής του Royal Colonial Institute, Sir H. Bulwer και το οποίο εκδόθηκε στις 26 Ιανουαρίου 1897, αναφερόμενος στη δεκαοχτάχρονη βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο επεξηγεί τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των Κυπριωτών χάρη στη βρετανική διοίκηση και καταρτίζει μια λίστα με επτά τομείς της οικονομίας στους οποίους η Κύπρος λόγω γεωγραφικής θέσης έχει εξαιρετικές δυνατότητες. Αυτοί είναι: 1) έργα άρδευσης, 2) εμπορικές διευκολύνσεις, 3) μαζικές επικοινωνίες (λιμάνια και δρόμοι), 4) επιχειρηματική δραστηριότητα, 5) βιομηχανία βάμβακος, 6) σπογγαλιεία, 7) καλλιέργεια φρούτων και ξηρών καρπών. Βασική προϋπόθεση για την πρόοδο κι ευημερία στην Κύπρο είναι η διενέργεια επενδύσεων κι η αύξηση του πλούτου μέσω της οργάνωσης της παραγωγής και του εμπορίου.¹⁷

2. Η συγκυρία του Μεγάλου Πολέμου – Το ενδεχόμενο παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα

Μέχρι το 1912, η επίσημη έκφραση της βρετανικής διπλωματίας ήταν ότι η Κύπρος ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ότι η Συνθήκη του 1878 δεν επέτρεπε καμία προσπάθεια για Ένωση. Ωστόσο, οι πληροφορίες των Βρετανών για τις ενέργειες των ανταγωνιστών τους Γερμανών τους ώθησαν να αρχίσουν μια διαπραγμάτευση για προσφορά της Κύπρου στο σύμμαχο Βενιζέλο.¹⁸

Λίγο πριν ξεσπάσει ο Μεγάλος Πόλεμος (1913) και κατά τη διάρκειά του (1914-1918), η εμφάνιση του γερμανικού στόλου στη Βόρεια Θάλασσα κι οι κίνδυνοι στο βόρειο μέτωπο υποχρέωσαν τους Βρετανούς να συγκεντρώσουν τις ναυτικές δυνάμεις τους και να αναθέσουν τον έλεγχο της Μεσογείου στο γαλλικό ναυτικό. Έτσι, όταν η Τουρκία βγήκε στον Πόλεμο ως σύμμαχος των Κεντρικών Δυνάμεων, ο φόβος μιας πιθανής αποκοπής της Ανατολικής Μεσογείου από τη Βρετανία την ώθησε να προσαρτήσει την Κύπρο στην επικράτειά της, στα 1914, και να την

¹⁶ Wardle Thomas, «A Report to the Right Hon. J. Chamberlain M.P.» (Leek Staffordshire, 24/03/1896) <https://www.jstor.org/stable/6023018>

¹⁷ Charles Christian, *Cyprus and its Possibilities*, 01/01/1897 <https://www.jstor.org/stable/60230154>

¹⁸ Γαρδίκια-Κατσιαδάκη Ελένη, «Βενιζέλος και Τσώρτσιλ: οι βάσεις της αγγλοελληνικής συνεννόησης», στο Θάνος Βερέμης και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος (επιμ.), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του* (Αθήνα: Φιλιππότης, 1980), 87-100.

προσφέρει στην Ελλάδα, στις 16 Οκτωβρίου 1915, ως αντάλλαγμα, με την προϋπόθεση η τελευταία να πολεμήσει στο πλευρό της Αντάντ.¹⁹

Η προσφορά της Μεγάλης Βρετανίας είχε ως κίνητρο τη διατήρηση της ναυτικής ισχύος της στην Ανατολική Μεσόγειο επειδή ο έλεγχος της Κύπρου αποδυνάμωνε τα στρατηγικά πλεονεκτήματα της Τουρκίας και βοηθούσε στον έλεγχο της Μέσης Ανατολής. Η απόρριψη της πρότασης έδειξε ότι η ελληνική κυβέρνηση ήταν αδύναμη να διακρίνει μέσα στα νέφη του διχαστικού Πολέμου την ευκαιρία που παρουσιαζόταν μπροστά της ώστε να επεκτείνει την επικράτεια του ελληνικού κράτους στη Μεγαλόνησο. Η επιρροή του γερμανόφιλου βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ απέτρεψε την κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη να αξιολογήσει σωστά τη διπλωματική ενέργεια των Βρετανών, με αποτέλεσμα να κρατήσει ουδέτερη στάση και να μην απαντήσει στο βρετανικό αίτημα.²⁰

Η σφοδρότητα της εχθρικής απειλής στο Βόρειο και Δυτικό μέτωπο του Πολέμου κι η ανάγκη ενδυνάμωσης του Ανατολικού υποχρέωσαν τους Βρετανούς να αντιδράσουν ψύχραιμα και να επιμείνουν στην αναγνώριση της ελληνικότητας της Κύπρου με διπλωματικές ενέργειες παρά την απόρριψη της προσφοράς τους από την Ελλάδα.²¹ Η Μεγάλη Βρετανία προχώρησε στην αναγνώριση του επίσημου ρόλου της Εκκλησίας της Κύπρου κι εξέφρασε τη διάθεσή της να βοηθήσει στη μεταφορά του αρχιεπίσκοπου Μακαρίου Α΄ στην Αθήνα προκειμένου να αντιταχθεί στην κυβέρνηση Ζαΐμη και να προκαλέσει την πτώση της. Το εθνικό φρόνημα ώθησε, τελικά, 11.000 Έλληνες Κυπρίους να καταταγούν στο πλευρό των συμμάχων μολονότι η προσφορά είχε αποσυρθεί.

Η βρετανική στάση είχε άμεσο αντίκτυπο στην Ελλάδα και συντέλεσε στην αποστολή μιας αντιπροσωπείας Ελλήνων Κυπρίων στη Διάσκεψη Ειρήνης απαιτώντας από το Βενιζέλο τη διεκδίκηση της Κύπρου. Η στιβαρότητα κι η οργάνωση του ενωτικού κινήματος και της Εθναρχίας δεν επαρκούσαν ώστε να υποσκελίσουν την έλλειψη διπλωματικού κεφαλαίου και διεθνών σχέσεων και να πραγματώσουν το εθνικό όραμα. Η συμμαχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες αναιρούσε την ήδη υπάρχουσα συνεργασία με τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία ανησυχούσε για την έκβαση του πολέμου.

¹⁹ Παπαπολυβίου Πέτρος (1984, σελ.658)

²⁰ Αβέρωφ – Τοσίτσας Ευάγγελος (1982, σελ.11)

²¹ Πικρός Π. Γιάννης, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό* (Αθήνα: Φιλιππότης, 1980), 19-21· C. M. Woodhouse, «The Offer of Cyprus, 1915», στο *Greece and Great Britain during World War I*, (Thessaloniki, 1985), 175-195.

Αλησμόνητος είναι ο διάλογος ανάμεσα στα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου H.A.L. Fisher, Walter Long και Samuel Montagu και το Πολεμικό Συμβούλιο (War Cabinet) στα 1919:

Ο Fisher επιχειρηματολόγησε υπέρ της παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα αναφέροντας ότι η Μεγάλη Βρετανία θα έχανε ουσιαστικά μια ασήμαντη πηγή εσόδων, αλλά θα κατόρθωνε να τηρήσει την υπόσχεσή της στα 1915, θα ικανοποιούσε τις πολιτικές προσδοκίες ενός χριστιανικού πληθυσμού ενώ θα είχε τη δυνατότητα να λάβει ειδικά μέτρα προστασίας για τη μουσουλμανική μειονότητα του νησιού.

Η απάντηση του Long ήταν ότι μία τέτοια ενέργεια θα ήταν επικίνδυνη τόσο για τα συμφέροντα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και για τη νεότευκτη Κοινωνία των Εθνών. Αναλύοντας τις αποστάσεις της Κύπρου από τις γύρω σημαντικές για τη Βρετανία περιοχές ανέφερε ότι η απώλεια της Κύπρου από τη Βρετανία θα μπορούσε να συμβάλει στην αποκοπή της τελευταίας από στρατηγικές περιοχές. Ως παράδειγμα, έφερε το νησί της Ελιγολάνδης του οποίου η παραχώρηση από τη Βρετανία στη Γερμανία δεν απέτρεψε τη χρήση του για εχθρικούς προς τη Βρετανία σκοπούς.

Ο Montagu ανέφερε ότι στο νησί υπάρχει σημαντικός αριθμός μουσουλμάνων που δε θα ήθελε να τους δει να ζουν κάτω από το εχθρικό προς αυτούς έθνος των Ελλήνων.²²

Η προτεραιοποίηση των συμφερόντων έναντι συμμαχικών σχέσεων και πολιτισμικών συγγενειών από τη Μεγάλη Βρετανία δεν μπορούσε να γίνει αντιληπτή από την ηγεσία της Εκκλησίας της Κύπρου. Η Εθναρχία παρέμενε αδιάλλακτη απέναντι στην αδυναμία του Βενιζέλου να θέσει αίτημα διεκδίκησης της Κύπρου προς το Ηνωμένο Βασίλειο.

Η νίκη της Μεγάλης Βρετανίας στον Πόλεμο στα 1918 την καθιστούσε ελεύθερη από οποιαδήποτε διεκδίκηση άλλης χώρας έναντι εδαφών της αυτοκρατορίας της. Η Βρετανία δεν είχε ηττηθεί κι η αγαστή συνεργασία μαζί της ήταν μονόδρομος για τη διεκδίκηση της Κύπρου ή άλλων ελληνικών περιοχών.

Η αποτελεσματική μελέτη του ζητήματος ιδιοκτησίας της Μεγαλονήσου από τις κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου και η ανάγκη επιβίωσης των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής κι όσων έμειναν πίσω στα εδάφη των «χαμένων

²² TNA CAB 24/90/51 The Future of Cyprus.

πατρίδων» υποχρέωναν την ελληνική διπλωματία να στρέψει τη δράση της εκεί. Η μικρή έκταση της κυπριακής επικράτειας κι η υπαγωγή της σε ένα βρετανικό έστω αλλά φιλελεύθερο καθεστώς διοίκησης προσέφερε μια αρχική πολυτέλεια χρόνου στις διπλωματικές κινήσεις της ελληνικής κυβέρνησης.

Το περιεχόμενο των Συμφωνιών Ειρήνης της περιόδου 1916-1923 ανέδειξε τη μεγάλη στρατηγική αξία της Κύπρου ως στοιχείου για τη διευθέτηση των περιφερειακών ισορροπιών μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων στη Μεσόγειο. Η Συμφωνία Sykes – Picot μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας στην οποία υπήρχε ειδική ρήτρα, με τον όρο ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν μπορούσε να εκχωρήσει την Κύπρο σε τρίτη χώρα χωρίς τη συγκατάθεση της Γαλλίας, αποτέλεσε την πρώτη εφαρμογή ενός ξεχωριστού για την Κύπρο διπλωματικού προτύπου.

Στη Συμφωνία της 29^{ης} Ιουλίου 1919 μεταξύ Ελλάδας κι Ιταλίας υπήρχε πρόνοια ότι, ενόσω η Βρετανία κατείχε την Κύπρο, η Ιταλία θα κατείχε τη Ρόδο. Εάν μάλιστα στα πρώτα πέντε χρόνια η Βρετανία παραχωρούσε την Κύπρο, τότε η Ιταλία θα αποδεχόταν τη διενέργεια δημοψηφίσματος για το πολιτικό μέλλον του νησιού. Στη Διάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού, στα 1923, η επανάληψη του όρου της ρήτρας της Συμφωνίας Sykes – Picot μεταξύ Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας, καθότι η Κύπρος βρισκόταν πλησίον του κόλπου της Αλεξανδρέττας που τελούσε υπό γαλλική κατοχή, επαληθεύει το ρόλο «μνηστήρων» για την Κύπρο.

Η αξία του γεωγραφικού χώρου της Κύπρου για τη συλλογή και μεταφορά πληροφοριών αντικατασκοπείας, αλλά και τη χρήση του ως διαμετακομιστικού κόμβου αυτών αναγνωρίστηκε από τη Βρετανία πολύ πριν τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και την ανάπτυξη των δυνατοτήτων υποκλοπών συνομιλιών και μηνυμάτων μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.²³

Η έκθεση του τμήματος D της υπηρεσίας MI5²⁴ με τίτλο «Report of the Establishment of a Special Intelligence Service in the Colonies and Overseas Dominions – Cyprus section», το Νοέμβριο του 1918, κατέγραψε το ρόλο της βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών κι αντικατασκοπείας στην Κύπρο την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Η ένταξη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του Ειδικού Γραφείου Πληροφοριών Ανατολικής Μεσογείου με έδρα το Κάιρο, την Άνοιξη του 1916, περιέλαβε τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση χρήσης της Κύπρου ως κέντρου

²³ Andrew (2010, σελ.84).

²⁴ Dimitrakis (2010, σελ.11-12).

διαμετακόμισης πληροφοριών ή αποστολής ραδιοφωνικών μηνυμάτων, μέσω πλοίων, στη γραμμή από την Αίγυπτο, για τα οποία οι βρετανικές αρχές είχαν σχετική πληροφόρηση.

Η αναμόρφωση των υπηρεσιών μυστικών πληροφοριών κρίθηκε επιβεβλημένη επειδή οι βρετανικές αρχές, μέχρι τον Ιούλιο του 1917, δεν έδιναν τη δέουσα προσοχή σε ζητήματα ασφαλείας και απόκρυψης πληροφοριών, με αποτέλεσμα να επισημανθεί ότι η Κύπρος αποτελούσε στόχο για συλλογή πληροφοριών από ανθρώπινες πηγές και για διακίνηση μηνυμάτων μέσω εμπορικών πλοίων, ειδικά σε ό,τι αφορούσε στρατιωτικές και ναυτικές πληροφορίες για συμμαχικές δυνάμεις στην Ανατολική Μεσόγειο.²⁵

Η θέση της Κύπρου βορειοανατολικά της Αιγύπτου, σε απόσταση 60 μιλίων από τις νότιες ακτές της Τουρκίας, στην είσοδο του κόλπου της Αλεξανδρέτας, μπροστά στη Συρία, βορειοδυτικά του Λιβάνου και του Ισραήλ, καθιστά το νησί μοναδική επιλογή ως βάση διεξαγωγής επιχειρήσεων μεταφοράς πληροφοριών. Οι υποδομές της στις εγκαταστάσεις επικοινωνιών με την Αίγυπτο, πολύ κοντά σε ακτές ανταγωνιστών, αναβάθμισαν την ανάγκη ελέγχου του νησιού στο επίπεδο της Αιγύπτου.²⁶

Η γεωγραφική θέση της Μεγαλονήσου για μια δύναμη που κυριαρχεί είναι πολύτιμη. Η Κύπρος απέχει 68χλμ. από την Τουρκία, 103χλμ. από τη Συρία, 161χλμ. από το Λίβανο, 209 χλμ. από το Ισραήλ, 386 χλμ. από την Αίγυπτο, 265 χλμ. από το Καστελόριζο και 394 χλμ. από τη Ρόδο. Έχει έκταση 9.282 τ. χλμ., είναι το τρίτο μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου κι έχει απόσταση από τη Μεγάλη Βρετανία περίπου 4.000 χλμ.

3. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

Η παρουσία του Sir Wolseley Garnet ως πρώτου Αρμοστή και Διοικητή της Κύπρου, με την ιδιαίτερη προσωπικότητά του που απέβλεπε σε πολιτικές μεταρρυθμίσεων, σηματοδότησε την πρόσκτηση της Κύπρου ως μονίμου αποκτήματος της Βρετανίας, όπως συνέβη με τη Νότια Αφρική στα 1879 και την

²⁵ TNA KV1/18 Imperial Overseas Intelligence 1918: Cyprus section and appendices.

²⁶ Στο ίδιο.

Αίγυπτο στα 1882. Το επτανησιακό πρότυπο του ενωτικού αγώνα των Ελληνοκυπρίων δεν «ανέλυε» σωστά τα δεδομένα.²⁷

Η κατάργηση των φοροαπαλλαγών και πολλών από τα προνόμια της Εκκλησίας απέβλεπε στην ισχυροποίηση της κεντρικής βρετανικής διοίκησης και στην εξάλειψη του ανταγωνισμού από κάθε άλλη μορφή κι επίπεδο εξουσίας. Βαθύτερη ήταν η επιθυμία των Βρετανών ώστε οι πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο να χρησιμεύσουν ως πρότυπο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να ενισχύσουν την επιρροή τους σε αυτή.²⁸

Για το λόγο αυτό, διατήρησαν την οθωμανική δικαιοδοτική οργάνωση με τη διαίρεση των κατοίκων σε «μουσουλμάνους» και «μη μουσουλμάνους», δεν επενέβησαν στην «προσωπική ζωή» των κατοίκων, ενώ πάντοτε επιδίωκαν ένα βαθμό συνεργασίας μαζί τους. Η πολιτική του φιλελεύθερου ιμπεριαλισμού έδωσε τη δυνατότητα στους Βρετανούς να ισορροπήσουν ανάμεσα στην ιδιότητα του διοικητή και του συμμάχου, δίχως να προσβάλουν την οθωμανική κυριαρχία αλλά αντίθετα να συμβιώνουν με όσους είχαν μια διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα.

Η σκέψη του Ύπατου Αρμοστή να φέρει καθολικούς από τη Μάλτα ή μουσουλμάνους από την Ανατολία, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την ορθόδοξη πλειοψηφία, αν και δεν εφαρμόστηκε, μαρτυρούσε την επιθυμία των Βρετανών να κρατήσουν υπό έλεγχο την πλειοψηφία.²⁹ Μέσα στο περιθώριο του βρετανικού φιλελευθερισμού αναπτύχθηκε το ενωτικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων το οποίο εκφράστηκε με την πολιτική δράση ανδρών, την ανάπτυξη του ελληνικού Τύπου και τις δραστηριότητες της Εθναρχίας υπό την ηγεσία της Εκκλησίας.

Η αμφισβήτηση της ελληνικής ταυτότητας των ορθοδόξων χριστιανών Κυπρίων από τους Βρετανούς μπορεί να απαντηθεί από το σφοδρό μένος των Τούρκων εναντίον τους κατά τη διάρκεια της Επανάστασης στα 1821, εφόσον χρησιμοποιήθηκε βία πρωτόβουλα από Ελληνικής Κυπριακής πλευράς. Οι απαγορεύσεις των Βρετανών για συμμετοχή των Ελλήνων Κυπρίων σε πολεμικές δραστηριότητες κι η κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, εφόσον επρόκειτο για

²⁷ Γεωργής Γιώργος, «Ο αντίκτυπος της Ένωσης της Επτανήσου με την Ελλάδα στην Κύπρο», στο Ιωάννης Θεοχαρίδης (επιμ.), *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ' (Λευκωσία: Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 2001).

²⁸ Holland Robert και Markides Diana, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες: αγώνες εξουσίας στην ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2007), σελ. 301-303.

²⁹ Georghallides, G.S. *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926. With a Survey of the Foundations of British rule*, (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1979), σελ. 39-50.

υπηκόους του Σουλτάνου, προσέδωσαν στους αγώνες αυτούς διαφορετικές διαστάσεις και μαρτυρούν ότι οι διεκδικήσεις τους είχαν καταστεί συνείδηση, στην πλειοψηφία τους, όχι από «πάνω», υπό την ηγεσία μιας ελίτ με ελληνικό φρόνημα, αλλά από «κάτω».³⁰

Η Βρετανία επέμενε στην τήρηση των Συμφωνιών από όλους τους κατοίκους του νησιού, καταδίκασε τη χρήση βίας και δεν ήταν διατεθειμένη να ικανοποιήσει τα εθνικά δίκαια της πλειοψηφίας με κίνδυνο την απώλεια της κυριαρχίας της.

Η δομή των δύο μορφών Νομοθετικού Συμβουλίου που σύστησαν οι Βρετανοί στα 1878 κι 1882, αντίστοιχα, εμποδίζει το έργο της πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων με αποτέλεσμα αυτή να βρίσκεται σε θέση κοινοβουλευτικής μειοψηφίας. Οι ψήφοι των Τουρκοκυπρίων και των Άγγλων ήταν τόσες όσες οι ψήφοι των Ελληνοκυπρίων, με αποτέλεσμα σε περίπτωση ισοψηφίας ο Πρόεδρος, Βρετανός Αρμοστής, να έχει τη βαρύνουσα ψήφο, ενώ διατηρούσε τη δυνατότητα με βασιλικά διατάγματα να παρακάμπτει εντελώς τις αποφάσεις του σώματος.

Μολονότι ο θεσμός εισήγαγε νέο ευρωπαϊκό δίκαιο και δικαστικό σύστημα κι έφερε χαρακτηριστικά νεωτερικής Βουλής, με κάποιες ελλείψεις, δεν είχε ουσιαστικές αρμοδιότητες κι η εξουσία ασκούνταν από το Εκτελεστικό Συμβούλιο και τον Ύπατο Αρμοστή. Αυτή η μορφή της βρετανικής διοίκησης ήταν σύμφωνη με την εξήγηση του πρωθυπουργού Disraeli στη Βουλή των Κοινοτήτων, στις 18 Ιουλίου 1878, ότι η πρόσκτηση της Κύπρου από τη Μεγάλη Βρετανία δεν ήταν «μεσογειακή» αλλά «ινδική».

Η κατοχή της Κύπρου κι ο ήπιος εκσυγχρονισμός της τελέστηκε με σκοπό την αποδυνάμωση της επιβολής κάθε εχθρικού παράγοντα και τη διευκόλυνση της επικοινωνίας με τους μακρινούς προορισμούς. Η απώλεια των Ινδιών θα ήταν θανάσιμο πλήγμα για την ευημερία, την ισχύ και το κύρος της Αυτοκρατορίας.³¹ Η Κύπρος αποτελούσε μια αξιόπιστη βάση ως «οπλοστάσιο» που θα βοηθούσε τους Βρετανούς να αντισταθμίσουν άμεσα κάθε ρωσικό πολεμικό πλεονέκτημα για

³⁰ Παπαπολυβίου, Πέτρος. *Σπινθήρ γλυκυτάτων ελπίδων: ο απόηχος του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) στην Κύπρο* (Λευκωσία: Αιγαίον, 1996). *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι: συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού* (Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 1997). *Υπόδουλοι ελευθερωταί αδελφών αλυστρώτων: επιστολές, πολεμικά ημερολόγια και ανταποκρίσεις Κυπρίων εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1913* (Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 1999). *Φαεινόν Σημείον Ατυχούς Πολέμου: η Συμμετοχή των Κυπρίων στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897* (Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2002).

³¹ TNA CAB 38/1/6 Military needs of the Empire in a war with France and Russia & Mahajan 2002,vii-viii.

επέκταση προς τα Στενά των Δαρδανελίων ³² αλλά και κάθε άλλη απειλή στην περιοχή ή από μακριά.

Παρά όλα αυτά, η δημιουργία βάσεων στην Αίγυπτο ήταν πιο σημαντική για τη Μεγάλη Βρετανία από οτιδήποτε θα μπορούσε να της προσφέρει η Κύπρος. Η ολοκλήρωση της γεωφυσικής και λαογραφικής μελέτης της Κύπρου, στα 1881, κατέδειξε ότι η Αλεξάνδρεια παρείχε τη δυνατότητα για βάσεις μεγαλύτερης αξίας από ό,τι θα μπορούσε να κατασκευαστεί στην Κύπρο. Η Κύπρος, την περίοδο αυτή, είχε ρόλο εφεδρείας. Η στρατηγική αξία της γνώρισε σταδιακή μεγέθυνση μετά το 1945, όταν η απώλεια της Αιγύπτου ήταν επικείμενη.

Η εντολή του βρετανικού Υπουργείου των Οικονομικών να καλύπτονται ισόβια οι πληρωμές προς την Τουρκία για την απώλεια της Κύπρου από τα έσοδα του νησιού φανέρωνε τον ευρηματικό τρόπο με τον οποίο η Μεγάλη Βρετανία εμπέδωνε την κυριαρχία της, εφόσον και σε αποπληρωμή των χρεών της προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία προέβαινε αλλά και σε αύξηση της κερδοφορίας της παρακρατώντας τους τόκους του οθωμανικού δανείου ως εγγυήτρια. Το ύψος της παρακράτησης άγγιζε το ήμισυ του προϋπολογισμού της Κύπρου.

Ο προσωρινός χαρακτήρας της βρετανικής διοίκησης, αυτήν την περίοδο βέβαια, επηρέασε τόσο τις ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις όσο και τη γενικότερη οικονομική πολιτική των Άγγλων στο νησί. Η ενθάρρυνση της αύξησης των δαπανών για την εκτέλεση αναπτυξιακών έργων δεν ήταν δυνατή, εφόσον ελάχιστα χρήματα περίσσευαν από τα έσοδα εξαιτίας της υψηλής φορολογίας, ενώ μεγάλα ποσά δεσμεύονταν για το δάνειο και την αγορά όπλων.

Η αναγκαιότητα είσπραξης φόρων από τη βρετανική διοίκηση διατήρησε το θεσμό των «Μιλλιέτ (Μπασί)» που κληρονόμησε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς οι διορισμένοι ως πολιτικοί αρχηγοί θρησκευτικοί ηγέτες, μαζί με τους τοκογλύφους, είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή αποκομίζοντας πολιτική, οικονομική δύναμη κι αρκετή κτηματική περιουσία.

Στον αναπτυξιακό τομέα, η Κύπρος παρέμενε καθυστερημένη αγροτική χώρα με σοβαρή έλλειψη νερού. Με τη γεωργία απασχολούνταν το 80% του πληθυσμού, ενώ αυτή ήταν σε αρχέγονη κατάσταση και επικρατούσαν φεουδαρχικές σχέσεις

³² Yiangou Anastasia, Kazamias George and Holland Robert (επιμ.), *The Greeks and the British in the Levant, 1800-1960s: Between Empires and Nations* (London: Routledge, 2016), 83-96 και 97-110 αντίστοιχα.

εκμετάλλευσης σε ατελή βαθμό. Η ακληρία ήταν κοινό γνώρισμα μεταξύ των αγροτών. 800.000 στρέμματα ανήκαν σε κάθε λογής τσιφλικάδες και στην Εκκλησία.

Η πλειονότητα των αγροτών στερούνταν των μέσων παραγωγής, ενώ οι κακές σοδειές δεν κάλυπταν το κόστος των σπόρων με αποτέλεσμα οι παραγωγοί να χρεώνονται και να υποχρεώνονται σε πώληση της κτηματικής περιουσίας τους. Συχνή ήταν η εναλλαγή της καλλιέργειας κι αδύνατη η δημιουργία πλεονασμάτων μέσω της εξειδικευμένης παραγωγής.

Στα Πρακτικά της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας γίνεται αναφορά στον υπανάπτυκτο χαρακτήρα της κυπριακής γεωργίας, στο μεγάλο ποσοστό των αγροτών, τον μικρό κλήρο του κάθε αγρότη και στο φόρο της δεκάτης που αποτελούσε κατάλοιπο του οθωμανικού δικαίου.³³

Ο βιομηχανικός τομέας ήταν ανύπαρκτος, πλην ορισμένων βιοτεχνιών που ασχολούνταν με την παραγωγή ειδών για την ικανοποίηση βασικών καθημερινών αναγκών, κι επικεντρώνονταν σε γεωργικά εργαλεία, οικοδομικά υλικά, οικιακά σκεύη, είδη ένδυσης κι υπόδησης. Κάποιο πρώιμο στάδιο ανάπτυξης είχαν οι κλάδοι της αγγειοπλαστικής, η υφαντουργία κι η βυρσοδεψία. Η απουσία οδικού δικτύου, μέσων μεταφοράς και συγκοινωνιών είχαν ως συνέπεια την οργάνωση και λειτουργία των αγορών σε τοπικό κι όχι παγκύπριο επίπεδο, π.χ. πανηγύρια.

Ο Christian Charles, στο έργο του *Cyprus and its possibilities* θέτει ως βασική προτεραιότητα των εμπορικών διευκολύνσεων που θα προσέφερε η βρετανική διοίκηση στο νησί τη δημιουργία τραπεζικού συστήματος και την ίδρυση τραπεζών που θα διευκόλυναν τους εμπόρους, τα καταστήματα και τις βιομηχανίες της Κύπρου, ενώ θα συνέβαλλαν στην κερδοφορία τους σε πραγματική βάση, στη δημιουργία ανεξάρτητου τρόπου διοίκησης κι ολοκληρωμένης οργάνωσης της οικονομίας³⁴

Η ίδρυση του Ταμειυτηρίου Λευκωσίας στα 1899 και του Λαϊκού Ταμειυτηρίου Λεμεσού στα 1901, παράλληλα με τη λειτουργία της Οθωμανικής Τράπεζας από τα 1864, αποτελούσαν τις δύο βασικές παρεμβάσεις των Βρετανών για την αναδιοργάνωση της Δημόσιας Διοίκησης και τη σταθεροποίηση της νομισματικής κυκλοφορίας και πιστοποιούσαν τις προθέσεις των Βρετανών για το μέλλον της παρουσίας τους στην Κύπρο.

³³ Biddulph Robert, Πρακτικά Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας και Μηνιαία Καταγραφή Γεωγραφίας Wiley:(12/1889, τομ.11, v.12, σελ. 714) <https://www.jstor.org/stable/1801093>.

³⁴ Charles (1897).

Η σταδιακή βελτίωση του φορολογικού συστήματος σε πιο υποφερτή και δίκαιη βάση είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των δαπανών για δημόσια έργα: έτσι κατασκευάστηκε ο κυπριακός σιδηρόδρομος, διευρύνθηκε το ταχυδρομικό σύστημα, η οδική ένωση των πόλεων μεταξύ τους και των κυριότερων χωριών με αυτές.

Η απουσία λιμένων με επαρκές βάθος για τον ελλιμενισμό των βρετανικών πολεμικών πλοίων απέτρεπε τη χρήση του νησιού από τον βρετανικό Βασιλικό Στόλο. Για το λόγο αυτό, ξεκίνησαν σημαντικές βελτιώσεις στις αποβάθρες των λιμανιών της Λάρνακας και της Λεμεσού, ενώ έγινε η εκβάθυνση των λιμανιών της Πάφου και της Κερύνειας.

Η ανάπτυξη της βρετανικής αεροπορίας την περίοδο 1914-1918 προσέφερε στην Κύπρο τις πιο σημαντικές, για κάποιους, προοπτικές αναβάθμισης της στρατηγικής θέσης της στην Ανατολική Μεσόγειο επειδή η κυπριακή επικράτεια ήταν προσφορότερη τοπογραφικά για την ανάπτυξη αεροπορικών βάσεων παρά λιμανιών για το πολεμικό ναυτικό.

Η ανάγκη δημιουργίας ναυτικών βάσεων έγινε επιτακτική τη δεκαετία του 1930, όταν οι Βρετανοί υποχρεώθηκαν να μετακινήσουν το στόλο τους από τη Μάλτα εξαιτίας των βομβαρδισμών της ιταλικής αεροπορίας.

Οι σωστές παρεμβάσεις της βρετανικής διοίκησης βοήθησαν ουσιαστικά στην αύξηση του πληθυσμού του νησιού από 183.630 το 1881 σε 274.108 κατοίκους το 1911.³⁵

Η καμπύλη διοίκησης της Μεγάλης Βρετανίας στην Κύπρο, αυτήν την εποχή, περιλάμβανε τις εξής περιόδους: α) 1878-1912 (συντηρητική, αυτοκρατορική αντίληψη), β) 1913-1920 (νομικές μεταρρυθμίσεις κι αναμόρφωση των δημοσίων υπηρεσιών). Η απειλή της έλευσης του μεγάλου πολέμου κι η συμμετοχή στην εξουσία του Εργατικού κόμματος έφεραν την εφαρμογή καινοτομιών στο νησί.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

³⁵ <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=51319&-V=limmata>).

Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΠΟΙΚΙΑ

1920 - 1945

1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Το 1937, το Βασιλικό Ινστιτούτο Διεθνών Υποθέσεων αναφέρθηκε στον πρωτεύοντα ρόλο της περιοχής του Σουέζ για τη διασφάλιση των συμφερόντων της Μεγάλης Βρετανίας. Εκεί έγινε αναφορά και στη στρατηγική αξία της θέσης της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο και στις δυνατότητες αποτροπής των ανταγωνιστικών δυνάμεων.

Η εμφάνιση των γερμανικών κι ιταλικών συμφερόντων την περίοδο 1932 - 1939 κι η εξόρυξη του πετρελαίου στη Μέση Ανατολή και τον Περσικό Κόλπο υποχρέωναν τη βρετανική πολιτική σε τόνωση της αποικιακής εξουσίας της και σε περαιτέρω εμπέδωση της κυριαρχίας της στην Κύπρο αλλά και σε εκδήλωση πολιτικής κατευνασμού απέναντι στο διεθνή παράγοντα.

Η ιταλική επέμβαση στην Αβησσυνία αποκάλυπτε ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν αποδιοργανωμένη κι ευάλωτη εφόσον τα εδάφη που κατείχε ήταν περισσότερα από τις υπαρκτές στρατιωτικές δυνατότητές της. Υπήρχε διαφορά μεταξύ πραγματικών δυνατοτήτων, υποχρεώσεων και συμφερόντων. Εμφανή ήταν τα κενά σχεδιασμών, στρατηγικής κι η ανεπάρκεια ετοιμότητας. Οι νέες εξοπλιστικές δυνατότητες των ανταγωνιστών και η ανάπτυξη της αεροπορίας καθιστούσαν ανεπαρκές το Βρετανικό Πολεμικό Ναυτικό.

Η επικίνδυνη αυτή συνθήκη υποχρέωσε τον Sir Ronald Storrs να εισηγηθεί τη συμμετοχή της Κύπρου στις αεροπορικές διαδρομές και στο αεροπλοϊκό δίκτυο της εποχής. Στα 1927, η Κύπρος αποτέλεσε μέρος της Imperial Airways προς την Ινδία. Στα 1930, εγκαινιάστηκε η πιλοτική σύνδεση Κύπρου – Αιγύπτου τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ στα 1932 υπήρξε πιλοτική σύνδεση της Κύπρου και περιοχών της Μέσης Ανατολής με εβδομαδιαίες πτήσεις. Η στρατηγική αξία της Κύπρου αναβαθμίστηκε με την ανάπτυξη στρατιωτικών υποδομών, την εγκατάσταση και φιλοξενία της Royal Air Force και την κατασκευή αεροδρομίου στην περιοχή του Ακρωτηρίου.

Το Δεκέμβριο του 1937, η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων περιλάμβανε την:

- α) Άμυνα κι αντιαεροπορική κάλυψη του εδάφους της Μεγάλης Βρετανίας,
- β) Ασφάλεια των θαλασσίων οδών,

γ) Άμυνα των περιοχών της Αυτοκρατορίας.

Η συμμετοχή του Εργατικού Κόμματος στην εξουσία έφερε την εξάντληση των δημοσίων οικονομικών για την άμυνα και την ασφάλεια του εθνικού εδάφους, συντέλεσε στον περιορισμό της βρετανικής παρουσίας στα περιφερειακά στρατηγικά κέντρα της αυτοκρατορίας και στη διαμόρφωση ευάλωτων συνθηκών ασφαλείας σε αυτά.

Η δυνατότητα της Κύπρου να αναπτύξει προστιθέμενη αξία στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου επισημάνθηκε στην αναγνωριστική επίσκεψη του επικεφαλής της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας Sir Robert Brooke-Popham στο νησί με σκοπό την επιθεώρηση τοποθεσιών για την ανάπτυξη αεροδρομίων και ναυστάθμων.³⁶ Ο ίδιος σε διαλέξεις του με θέμα της Αεροπορικής Στρατηγική στο Royal Air Force Staff College, στα 1925, παρουσίασε ένα χάρτη που καταδείκνυε τη δυνητική θέση της Κύπρου ως τόπου φιλοξενίας σμηνών πολεμικών αεροσκαφών για την υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων σε γειτονικά κράτη και περιοχές της Μέσης Ανατολής.³⁷

Η πραγματοποίηση αναγνωριστικών επισκέψεων από σειρά Βρετανών αξιωματούχων είχε ως σκοπό την εξέταση της προοπτικής του νησιού για την ανάπτυξη και τη χρήση του ως στρατιωτικής βάσης.^{38,39} Η ανάδειξη των δυνατοτήτων αυτών σε ακαδημαϊκό και δημόσιο επίπεδο πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα με την εμφάνιση του «Μεσογειακού Προβλήματος».* Ο Gordon East στο άρθρο του με τίτλο «Mediterranean Problem» προέκρινε τις στρατηγικές δυνατότητες της Κύπρου σε σχέση με την ανασφάλεια της Μάλτας στην οποία υπήρχε εύκολη προσπέλαση από τη Σικελία.

Ο ίδιος ανέλυσε ότι η Κύπρος είναι μακριά από τις περιοχές των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά κοντά στη Ρόδο, τα Δωδεκάνησα, σε απόσταση μιας ώρας πτήσης από τη Χάιφα και το Πορτ Σάιντ, συνδέθηκε ατμοπλοϊκώς με την Αίγυπτο, τη Συρία, την Ασία και τη Νότιο Αφρική. Διαθέτει νεότευκτο λιμάνι στην Αμμόχωστο, στην καρδιά του νησιού, στην κοιλάδα της Μεσαορίας υπάρχουν τοποθεσίες για αερολιμένες κι η Λίμνη Ακρωτηρίου αποτελεί πρόσφορη περιοχή για προσγείωση

³⁶ Royal Institute of International Affairs (1939, 115).

³⁷ TNA MPI 1/648/8 Map of Syria, Palestine, & Mesopotamia showing how air squadrons based in Cyprus.

³⁸ Royal Institute of International Affairs (1939, 115).

³⁹ Monroe (1938, 10).

*Πρόβλημα που απασχόλησε τις σχέσεις των χωρών για την ασφάλεια στη Μεσόγειο.

υδροπλάνων. Η Κύπρος είναι εύφορη και παραγωγική και θα μπορούσε να καταστεί αυτάρκης σε τρόφιμα σε αντίθεση με τη Μάλτα.⁴⁰

Η αποχώρηση των Βρετανών από την Αίγυπτο, βάσει της Συμφωνίας Αγγλίας – Αιγύπτου στα 1936 κι η αποβίβαση ιταλικών στρατευμάτων στη Λιβύη, στις 12 Νοεμβρίου 1937, συνέτειναν στην υπόδειξη της Κύπρου από τον Sir Miles για την καταφυγή των βρετανικών δυνάμεων. Η Κύπρος κρίθηκε μοναδικός χώρος για τις βρετανικές δυνάμεις προκειμένου να αποφευχθεί πιθανή εξάρτηση της Βρετανίας από ξένη δύναμη είτε συμμαχική είτε όχι.⁴¹ Η ευκαιρία σχεδιασμού και κάλυψης των στρατιωτικών αναγκών της αυτοκρατορίας κατόπιν της διάσωσης του «εθνικού κέντρου» και της οικονομικής ανάκαμψης κατέστησε σύμφωνο στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων του Miles τον Inskip.*

Η απόρριψη των εισηγήσεων του Βασιλικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων στο Foreign Office και της Επιτροπής Αμυντικού Σχεδιασμού από την Επιτροπή Ενόπλων Δυνάμεων, της περιόδου 1936-1938, για την αεροπορική και ναυτική ανάπτυξη της Κύπρου, σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, αιτιολογήθηκε από το μεγάλο κόστος των έργων και τη μακρά διάρκεια ολοκλήρωσής τους ενόψει μάλιστα της ρευστής οικονομικά και πολιτικά κατάστασης που δημιουργούσε η έλευση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Στις 16 Απριλίου 1938, η Συμφωνία μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου - Βόρειας Ιρλανδίας και Ιταλίας (Agreement between the United Kingdom of Britain and Northern Ireland and Italy regarding questions of mutual concern consisting of Protocol and Annexes) διατηρούσε το διπλωματικό πρότυπο των συμφωνιών της περιόδου 1916-1923, σύμφωνα με το οποίο η Κύπρος αποτελούσε στοιχείο για τη διευθέτηση των περιφερειακών ισορροπιών στη Μεσόγειο, αυτή τη φορά μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας κι Ιταλίας.

Η διαφοροποίηση των γεωπολιτικών συνθηκών κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου κι ο κίνδυνος να υποταχθεί η οικουμένη στη ναζιστική «σβάστικα» ώθησαν τους Βρετανούς να προσκαλέσουν τους Έλληνες Κυπρίους σε αγώνα αυτή τη φορά όχι για «το βασιλιά και τη χώρα τους» αλλά «για την Ελλάδα και την ελευθερία» τους. Η έμμεση υπόσχεση των Βρετανών για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα έφερε στο προσκήνιο των εξελίξεων τον ελληνικό κυπριακό

⁴⁰ East (1938, σελ.99-100).

⁴¹TNA CAB 24/273/8 Sir Miles Lampson.

εθελοντισμό στην πρώτη γραμμή του μετώπου, στην υπηρεσία των ελπίδων όλου του Ελληνισμού.⁴²

Η κατάργηση των διοικητικών περιορισμών ενθάρρυνε 30.000 Κυπρίους να συμμετάσχουν στον Πόλεμο. Η «εθνική» προσπάθεια οδήγησε σε χαλάρωση του υφιστάμενου καθεστώτος με αποτέλεσμα την ανασύνταξη των αριστερών δυνάμεων και τη δημιουργία ενός νέου αριστερού κόμματος, του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΑΚΕΛ), τη διενέργεια εκ νέου δημοτικών εκλογών και το σημαντικό ποσοστό του νέου κόμματος στα αποτελέσματα!⁴³ Από την άλλη πλευρά, όμως, η έκβαση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με το πρωτοφανές κόστος ζωών, πλούτου και αγαθών, κυρίως των πρωταγωνιστών, δεν έφερε το πολυπόθητο αποτέλεσμα, την Ένωση.

1. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

Στις αρχές του 1920, η βρετανική διπλωματία διατηρούσε σταθερή την υποστήριξή της στο Βενιζέλο, ο οποίος συμβούλευσε την κυπριακή αντιπροσωπεία να θέσει τις προτάσεις της κατ' ιδίαν στις βρετανικές αρχές κι όχι στο Συνέδριο της Ειρήνης.⁴⁴ Ως πρώτη αντίδραση η βρετανική διοίκηση αντιμετώπισε την άρνηση των Ελλήνων Κυπρίων να μετάσχουν στις εκλογές για το Νομοθετικό Συμβούλιο στα 1921-1922. Την επόμενη χρονιά, όταν σίγασε και η τελευταία δίνη του Μεγάλου Πολέμου, η υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης δημιούργησε μια ρήξη στη ροή της κυπριακής ιστορίας της οποίας οι συνέπειες δεν ήταν άμεσα αντιληπτές. Η θετική εξέλιξη ήταν ότι η νεοσύστατη Τουρκική Δημοκρατία παραιτούνταν από κάθε είδους διεκδίκηση κυριαρχίας στο νησί.⁴⁵

Η «νομιμοποίηση» της κατοχής της Μεγαλονήσου από τη Βρετανία κι η οριστικοποίηση της παραμονής της εκεί κατέστησαν την Κύπρο κέντρο έκφρασης του εθνικισμού και της διεκδίκησης για την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης

* Thomas Walker Hobart Inskip: Καγκελάριος κι Υπουργός Αμύνης της Μεγάλης Βρετανίας.

⁴² Παπαπολυβίου Πέτρος, *Οι Κύπριοι εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: Τα Μητρώα, οι Κατάλογοι και ο φόρος του αίματος* (Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, 2012).

⁴³ Yiangou, Anastasia *Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean* (London: I.B. Tauris, 2012).

⁴⁴ Χριστοδουλίδου Χριστίνα-Έβελυν, «Η κυπριακή πρεσβεία στη διάσκεψη της Ειρήνης, 1918-1920, στο Καζαμίας Γιώργος και Παπαπολυβίου Πέτρος (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2008), 129-153.

⁴⁵ Bogazici (Xypolia Ilia, τεύχος 25, σελ. 109-120, 15 Οκτωβρίου 2012).

των εθνοτήτων.⁴⁶ Η αρχή είχε ξεκινήσει να εφαρμόζεται στην ανατολική Ευρώπη αλλά όχι στην Κύπρο, η οποία παρέμενε σε ένα χώρο «εξω-ευρωπαϊκής» διευθέτησης των αποικιών της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής.

Το νησί υφίστατο μια επώδυνη αποκοπή από την ευρωπαϊκή προοπτική του. Το Κυπριακό Ζήτημα διατηρούσε έναν α-λυτρωτικό αλλά κι αντιαποικιακό χαρακτήρα, δηλαδή τριτοκοσμικό, με δυσμενείς συνέπειες για πολλές δεκαετίες.⁴⁷ Δύο χρόνια αργότερα (1925) η Κύπρος ανακηρυσσόταν «Αποικία Στέμματος» κι ο Έπατος Αρμοστής του νησιού Κυβερνήτης!

Η αναμόρφωση του υφιστάμενου κοινοβουλευτικού βίου στη Μεγαλόνησο επιδείνωσε την άδικη μεταχείριση των Ελλήνων Κυπρίων. Η μεταρρύθμιση του Νομοθετικού Συμβουλίου διατήρησε με «αμυντικό» τρόπο τους Έλληνες Κυπρίους στη θέση της μόνιμης κοινοβουλευτικής μειοψηφίας. Η αύξηση των γηγενών Ελλήνων Κυπρίων σε ποσοστό 80% του συνολικού πληθυσμού, ενώ συνοδεύτηκε με αύξηση των εκλεγόμενων Ελλήνων Κυπρίων βουλευτών από εννιά σε δώδεκα και διατήρηση των Τούρκων Κυπρίων σε τρεις, δεν υπερκέρασε την αύξηση των διορισμένων μελών του κοινοβουλίου από έξι σε εννέα με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατη η έκφραση της πλειοψηφίας των Ελλήνων βουλευτών σε κάθε επίμαχο ζήτημα.⁴⁸

Αυτό το μείγμα βρετανικής αποικιακής πολιτικής υπήρξε δηλητηριώδες για την πολιτική ανάπτυξη της Κύπρου επειδή ευνοούσε τη σύγκρουση των δύο κοινοτήτων κι εξέπεμπε μια εικόνα «ψευδο-κοινοβουλευτισμού». Η ίδρυση, διατήρηση κι επιβεβαίωση αυτού του κοινοβουλευτικού συστήματος στα 1925 υπήρξε ο λόγος για τον οποίο μεγάλα τμήματα της ελληνικής κυπριακής κοινωνίας απέρριπταν τις βρετανικές συνταγματικές προτάσεις ως «ψευδο-συντάγματα». ⁴⁹ Η παρουσία αυτού του κοινοβουλευτικού μηχανισμού μαζί με την απαίτηση των Βρετανών να λαμβάνουν το «φόρο υποτέλειας» δημιουργούσε ένα εκρηκτικό κλίμα για τη συνεννόηση της πλειοψηφίας με τους Βρετανούς.⁵⁰

⁴⁶ Παπαπολυβίου Πέτρος, «Η συνθήκη της Λοζάνης, οι Τουρκοκύπριοι κι ο σπόρος του κακού», *Περί Ιστορίας* 3/7/2023.

⁴⁷ Hatzivassiliou, Evanthis, «Return to Europe: EU Accession as a Turning Point in Cypriot History», *Hellenic Studies/Études Helléniques* (Κεμπέκ), 11/2 (2003), 21-34.

⁴⁸ Παπαπολυβίου, «Η συνθήκη της Λοζάνης».

⁴⁹ Hatzivassiliou, Evanthis, *The Cyprus Question, 1878-1960: the Constitutional Aspect* (Minneapolis: Minnesota Mediterranean and East European Monographs, 2002), 23-28· Κύπρος Χρυσοστομίδης, *Το Κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο* (Αθήνα, 1994), 44. Michael A. Attalides, *Cyprus: Nationalism and International Politics* (New York, 1979), 23.

⁵⁰ Georghallides, *Political and Administrative History*, 15-36.

Οι συνθήκες αυτές γέμισαν με απαισιοδοξία τους Έλληνες Κυπρίους κι έπεισαν το ενωτικό κίνημα ότι δε θα μπορούσε να ελπίζει σε τέτοιους είδους πολιτικές διαδικασίες για την εκπλήρωση των στόχων του.⁵¹ Η συγκυρία της Μικρασιατικής Καταστροφής, στα 1922, κι η αποδυνάμωση του ενωτικού κινήματος προκάλεσαν απόγνωση στους Έλληνες Κυπρίους που αναζήτησαν στήριξη ακόμη μία φορά στις βρετανικές αρχές οι οποίες αντέδρασαν νωθρά.

Η βρετανική αποικιακή πιστή στην αρχή του «διαίρει και βασίλευε» απέτρεψε τη μαζική φυγή Τούρκων Κυπρίων στην Τουρκία -ικανοποιώντας την επιθυμία της Άγκυρας- με το επιχείρημα ότι η παρουσία της τουρκικής κοινότητας ήταν ένα πλεονέκτημα για την πολιτική ζωή της Κύπρου.⁵²

Οι Τουρκοκύπριοι δεν ήθελαν να δουν το νησί να ενσωματώνεται στην Ελλάδα. Δεν ήθελαν μια τύχη της Κύπρου ανάλογη με αυτή της Κρήτης, όπου η ελληνική πλειοψηφία αυτονομήθηκε στα 1898 και στη συνέχεια ενσωματώθηκε στην Ελλάδα στα 1913.⁵³

Η προσπάθεια αποδυνάμωσης της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας επαναλήφθηκε τον Οκτώβριο του 1931, όταν ο βρετανός κυβερνήτης επιχείρησε να εφαρμόσει νέο φορολογικό σχέδιο το οποίο είχαν καταψηφίσει οι Ελληνοκύπριοι βουλευτές κι ένας Τουρκοκύπριος. Τότε ξέσπασαν εκτεταμένες ταραχές των οποίων η βίαιη καταστολή οδήγησε στην εκτόπιση από το νησί των βασικών πρωτεργατών και της ηγεσίας του κυπριακού κομμουνιστικού κόμματος το οποίο κρίθηκε παράνομο.⁵⁴

Η αναγόρευση του Sir Richmond Palmer στη θέση του Κυβερνήτη έμεινε στην ιστορία ως «Παλμεροκρατία» κι υπήρξε υπεύθυνη για την κατάργηση του Νομοθετικού Συμβουλίου και την άσκηση αυταρχικής διοίκησης. Το εξαιρετικά καταπιεστικό καθεστώς προέβη σε απαγόρευση των δημοτικών κι αρχιεπισκοπικών εκλογών, ακόμη κι αυτών των μητροπολιτών, ενώ η Εκκλησία της Κύπρου στερήθηκε των υπηρεσιών του μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου επειδή είχε πρωταγωνιστήσει στις εχθρικές ενέργειες. Η απαγόρευση της σήμανσης των

⁵¹ Georghallides, *Political and Administrative History*, 334-338.

⁵² Georgallides, G. S «Turkish and British Reactions to the Emigration of the Cypriot Turks to Anatolia, 1924-1927», *Balkan Studies*, 18 (1977), 43-52.

⁵³ Παπαδημήτρης Πέτρος (2010, σελ.103).

⁵⁴ Georghallides, G. S., *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: The Causes of the 1931 Crisis* (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1985).

καμπανών των εκκλησιών πραγματοποιήθηκε επειδή οι καμπάνες της Παναγίας Φανερωμένης στο κέντρο της Λευκωσίας πρωτοστάτησαν στην εξέγερση.

Η αντίληψη των Βρετανών ιθυνόντων ότι στο νησί υπήρχε μια «αγγλόφιλη» πλειοψηφία Ελλήνων Κυπρίων οι οποίοι ήταν «καλοί Βρετανοί υπήκοοι» που καταπιέζονταν από μια εθνικιστική μειονότητα ενωτικών δεν έτυχε απήχησης. Η αντίληψη αυτή κατασκευάστηκε υπό την επιρροή των μεταβαλλόμενων διεθνών συσχετισμών που ευνοούσαν την επικράτηση ολοκληρωτικών πολιτικών ιδεών σε χώρες όπως η φασιστική Ιταλία ή η ναζιστική Γερμανία που κινούνταν ανταγωνιστικά προς τη Μεγάλη Βρετανία.

Η χειραγωγή της δημοτικής εκπαίδευσης των Ελλήνων Κυπρίων από τους Βρετανούς διοικητές με αφαίρεση στοιχείων που σφυρηλατούσαν το ελληνικό φρόνημα προκάλεσε την αντίδρασή τους, αφού μίλησαν για προσπάθεια αφελληνισμού του νησιού. Οι Βρετανοί διοικητές απαγόρευσαν τη δημόσια έκφραση του εθνικού φρονήματος κι απέκρυσαν ζωτικά στοιχεία εθνικής ελληνικής ταυτότητας από την εκπαίδευση καθιστώντας τα «γοητευτικά»!⁵⁵ Αυτή η κοινωνική πρακτική είχε ως αποτέλεσμα η πρώτη γενιά του «από-εθνικοποιημένου» δημοτικού σχολείου, πριν το 1930, να αποφύγει τον ένοπλο αγώνα εναντίων των Βρετανών σε αντίθεση με τη δεύτερη γενιά, μετά το 1931, η οποία κατέφυγε σε αυτόν επειδή γνώρισε την εθνική ιστορία της ως απαγορευμένη κι επομένως ως άξια αυτοθυσίας.

Η ριζοσπαστικοποίηση του ενωτικού κινήματος, μετά τα 1931, η εγκατάλειψη του «ιονίου» προτύπου κι η υιοθέτηση του «κρητικού» ή επαναστατικού⁵⁶ αντιμετωπίστηκαν αρνητικά από τους Βρετανούς. Η απουσία παγκύπριας ή έστω δημοτικής εκλεγμένης πολιτικής ηγεσίας οδήγησε στην αναβάθμιση του ρόλου της Εκκλησίας της Κύπρου, και γενικότερα της Εθναρχίας, ως πνευματικού ταγού.

Οι Ελληνοκύπριοι ζητούσαν την ενσωμάτωση της Κύπρου στην Ελλάδα κι ήταν εμφανής η ενθάρρυνση της εξέγερσης από τον γενικό πρόξενο της Ελλάδας, Αλέξη Κύρου. Στον αντίποδα, ο Βενιζέλος δήλωσε ότι το «Κυπριακό Ζήτημα» ήταν εσωτερική υπόθεση της βρετανικής κυβέρνησης, αρνήθηκε την όποια ανάμειξη και συμβούλευε τους Έλληνες Κυπρίους να συνεργαστούν με τους Βρετανούς.^{57,58}

⁵⁵ Rappas, Alexis, *Cyprus in the 1930s: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict* (London: I.B. Tauris, 2014).

⁵⁶ Γεωργής, «Ο αντίκτυπος της Ένωσης της Επανάστασης».

⁵⁷ Πικρός, Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό, σελ. 95-114· Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης κατά την κυπριακή κρίση του 1931», *Επιστημονική Επετηρίδα ΠΑΣΠΕ*, (1976-1977), 485-511· Μανόλης Κούμας, «Ο αντίλογος στον Βενιζέλο: μια επιστολή του Αλέξη Κύρου για τα Οκτωβριανά», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006), 559-

Αυτή η στάση του κρητικού πολιτικού αποθάρρυνε την πίστη των Κυπρίων αγωνιστών στο «Εθνικό Κέντρο» της Αθήνας καθώς δεν μπορούσαν να διακρίνουν τα πραγματικά κίνητρα της Εκκλησίας της Κύπρου, την επιρροή της Ε.Σ.Σ.Δ. στην Εθναρχία και το ρόλο των ελληνικών κυβερνήσεων. Πρόδηλη ήταν πλέον η άποψη ότι το Λονδίνο έλεγχε την Αθήνα κι η πρόθεσή τους να αγωνιστούν στο μέλλον ακόμη και σε αντιπαράθεση με την Αθήνα για την απελευθέρωσή τους. Τα γεγονότα της δεκαετίας του 1950 έφεραν στο φως υπερβολές κι ακρότητες που μαρτυρούν μια ένοχη συνείδηση ως προϊόν στρεβλών αντιλήψεων.

Η καμπύλη διοίκησης της Μεγάλης Βρετανίας αυτήν την εποχή περιέλαβε τις εξής περιόδους: α) 1920-1931(ήπια μορφή διοίκησης), β) 1931-1939 (αυστηρή διοίκηση), γ) 1940-1945 (χαλάρωση λόγω πολέμου).

Η αποδυνάμωση της αυτοκρατορίας μετά τον πρώτο μεγάλο πόλεμο κι η συμμετοχή στην εξουσία του Εργατικού Κόμματος επέτρεψαν την τήρηση περιθωρίων ελευθερίας τις περιόδους 1920-1924 και 1929-1931.

Η δυνατότητα συστηματικής εκμετάλλευσης κοιτασμάτων πετρελαίου στη γύρω περιοχή κι η άνοδος στην εξουσία του Συντηρητικού Κόμματος έφεραν την αυστηροποίηση των κανόνων διαβίωσης την περίοδο 1924-1929.

Η έλευση της διεθνούς οικονομικής κρίσης οδήγησε στην πλήρη εξάλειψη των προσωπικών ελευθεριών την περίοδο 1931-1939. Ο καταστροφικός δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος οδήγησε σε ηθική διαστολή της αντίληψης της ανθρωπότητας και της ζωής και στη δημιουργία ενός ιδεολογικού τέλματος την περίοδο 1939-1945.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ – ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

1945 – 1959

571· Μανόλης Κούμας, «Αλέξανδρος Ρίζος-Ραγκαβής και Αλέξης Κύρου: αλληλογραφία για το Κυπριακό, 1952-1960», *Κυπριακαί Σπουδαί* 67-68 (2005), 411-446· Ευάγγελος Καραγιάννης, «Ο Ελ. Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931: η στάση του αθηναϊκού Τύπου», *Κλειώ* 2 (2006), 79-111· Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Μνήμες του '31: παρατηρήσεις για τη ρήξη μεταξύ του ενωτικού κινήματος και του βενιζελισμού», στο Γιώργος Καζαμίας και Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2008), 180-192.

⁵⁸Αβέρωφ – Τσιτσίκας Ευάγγελος (1982, σελ. 12).

1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Οι ψυχολογικές συνθήκες της μεταπολεμικής εποχής με την έκδηλη απαισιοδοξία κι εσωστρέφεια που προκαλούσαν σε νικητές κι ηττημένους, τα δεινά, η φτώχεια, η ανέχεια κι η εξαθλίωση σε διεθνές επίπεδο, έστρεψαν τη Μεγάλη Βρετανία στο συντηρητισμό, στη διατήρηση των κεκτημένων υπό την κατοχή και κυριαρχία της και στην παράταση της εκδήλωσης του αποικιακού πνεύματος.

Οι απώλειες των Ινδιών και της Νότιας Ασίας, στα 1947 και 1948, υποχρέωσαν το Ηνωμένο Βασίλειο να διατηρήσει υπό τον αυστηρό έλεγχό του τη Μέση Ανατολή εάν ήθελε να παραμείνει μέλος των Μεγάλων Δυνάμεων της υφηγίου. Η επίγνωση των τοπικών κοινωνιών από τους Βρετανούς καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο λαό θα βοηθούσε στη σταθερότητα και στην ειρήνευση κάθε ασταθούς περιοχής στην οποία διακυβευόνταν τεράστια οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα.⁵⁹

Η επισήμανση της υποεπιτροπής Post Hostilities Planning of the Chiefs of Staff Committee για την Παλαιστίνη, ότι η Διώρυγα του Σουέζ διαφύλασσε από κάθε ευρωπαϊκή επιβουλή τον Ινδικό Ωκεανό, την Άπω Ανατολή και τη Μέση Ανατολή,⁶⁰ ήταν συνυφασμένη με τον προσδιορισμό της Σοβιετικής Ένωσης ως της κυριότερης απειλής των βρετανικών συμφερόντων και των δυνατοτήτων της να ανακόψει την προμήθεια πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή, να αποκόψει τις οδούς επικοινωνίας και μεταφορών στη Μεσόγειο κι ως της μόνης χώρας που μπορούσε να αναδειχθεί η ίδια ως στρατιωτική, ναυτική κι αεροπορική δύναμη.⁶¹

Η συμφωνία του πορίσματος της Post Hostilities Planning Staff με την ανωτέρω επισήμανση κατέδειξε τη σημασία διατήρησης εγκαταστάσεων για σκοπούς διοικητικών βάσεων και διευκολύνσεων των στρατηγικών αποθεμάτων της αυτοκρατορίας.⁶² Η καταγραφή της ανάγκης δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης στα κράτη της Μέσης Ανατολής για τη διατήρηση του κύρους, της αξιοπιστίας και της ισχύος της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο⁶³ κέρδισε την ταύτιση με τις απόψεις του επικεφαλής της Επιτροπής για το Σουέζ Clement Attlee το Μάρτιο του 1945.⁶⁴ Η αποδοχή της αλήθειας αυτής από τον υπουργό Εξωτερικών Anthony Eden

⁵⁹ Lee Baert (2018, σελ.69).

⁶⁰ Lewis (1998, σελ.62).

⁶¹ TNA FO 371/43384 Effect of Soviet Policy on British strategic interests.

⁶² Lewis (1998, σελ.149).

⁶³ Lewis (1998, σελ.150).

⁶⁴ Aldrich (1992, σελ.237).

συνεχίστηκε από τον αρμόδιο για τη Μέση Ανατολή Edward Grigg, ο οποίος κατέληξε στον μοναδικό ρόλο της Κύπρου ως τμήματος της περιοχής που εξυπηρετούσε τα βρετανικά συμφέροντα στην περιοχή της εύφορης ημισελήνου.⁶⁵

Η Κύπρος παρέμενε η μόνη εδαφική κτήση της Μεγάλης Βρετανίας με πλήρη κυριαρχία κι η αξία της επικράτειάς της γινόταν όλο και πιο σημαντική για τα διεθνή γεωπολιτικά συμφέροντα.⁶⁶ Κατά συνέπεια, η διατήρηση της Κύπρου υπό βρετανική κυριαρχία δεν αποτελούσε μόνο καύχημα κι εμμονή των αποικιακών επιδιώξεων αλλά κι απαραίτητο συστατικό για την επιβίωση κι εξέλιξη της ίδιας της Μεγάλης Βρετανίας,⁶⁷ εφόσον χωρίς την Κύπρο κινδύνευαν η Διώρυγα του Σουέζ κι η άμυνα της Μέσης Ανατολής. Η Βρετανία επειγόταν να διατηρήσει τους πυλώνες ελέγχου των θαλασσιών οδών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η επιχειρηματολογία του Grigg για την ανάγκη να ληφθούν άμεσα μέτρα περαιτέρω πολιτικού ελέγχου βασίστηκε στο μικρό βαθμό ελέγχου της Κύπρου σε σχέση με το σημαντικό ρόλο της για τη σωτηρία και την ασφάλεια της Μέσης Ανατολής, στη συναισθηματική επιθυμία των κατοίκων για Ένωση με την κυρίως Ελλάδα, στον αέρα αυτοδιάθεσης κι εθνικής ανεξαρτησίας που έπνεε εκείνη την εποχή διεθνώς, στην αδυναμία της Ελλάδας να εγγυηθεί την κυπριακή ελευθερία και στον κίνδυνο να υποδουλωθεί το νησί σε άλλη εχθρική δύναμη λόγω της θέσης του. Η αναζήτηση μιας μορφής αυτοκυβέρνησης μέσα στο υπάρχον σύστημα ήταν η ιδανική λύση για τον «εισηγούμενο».⁶⁸

Η ισορροπία μεταξύ πολιτικών–στρατιωτικών ισορροπιών, δεινής δημοσιονομικής θέσης, διεθνών συσχετισμών κι εσωτερικού ανταγωνισμού ανέστειλε την κατασκευή μικρής ναυτικής και προωθημένης αεροπορικής βάσης στην Κύπρο.⁶⁹ Απώτερος στόχος ήταν ο έλεγχος του τοπικού πληθυσμού από τα εγκατεστημένα στο νησί βρετανικά στρατεύματα, η αποτροπή επίθεσης από τα βόρεια ή μιας αστάθειας στην ενδοχώρα της Μέσης Ανατολής.⁷⁰ Η νέα ιεράρχηση των προτεραιοτήτων της βρετανικής στρατηγικής περιλάμβανε την αντικατάσταση του τρίτου σημείου με την άμυνα όχι των εδαφών της αυτοκρατορίας γενικότερα, αλλά της Μέσης Ανατολής.

⁶⁵ TNA CAB 66/63/52 Future Defence Policy in the Suez Canal Area.

⁶⁶ TNA CAB 66/65/6 Defence of the Middle East και 66/67/5 Imperial Security in the Middle East. Βλ. επίσης Knapp (1988, σελ.17-22) και Bourke (2018, σελ.22-44).

⁶⁷ Hatzivassiliou, Evanthis «Cold War Pressures, Regional Strategies and Relative Decline: British Military and Strategic Planning for Cyprus, 1950-1960», *Journal of Military History*, 73/4 (2009), 1143-1166.

⁶⁸ TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

⁶⁹ Gorst (2005, σελ.162).

⁷⁰ TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

Οι απώλειες των Ινδιών, των $\frac{3}{4}$ των υπηκόων της βρετανικής αυτοκρατορίας, της Βιρμανίας, της Κεϋλάνης αλλά και της Παλαιστίνης με την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ προβλημάτιζε το Whitehall το οποίο αισθανόταν ότι μια πιθανή άτακτη υποχώρηση των Βρετανών από τα εδάφη της αυτοκρατορίας τους θα δημιουργούσε κενά εξουσίας τα οποία θα επιδίωκε να καλύψει η Σοβιετική Ένωση.⁷¹ Οι καλές σχέσεις με τον αραβικό κόσμο (Ιράκ, Ιράν, Κουβέιτ) ήταν απαραίτητες για την απρόσκοπτη προμήθεια πετρελαίου. Η διαρκής αναβάθμιση της Κύπρου ως ενός αναγκαίου για τη Βρετανία ερείσματος για τη Μέση Ανατολή αποτέλεσε κοινή παραδοχή των κυβερνήσεων Attlee και Churchill μολονότι ο τελευταίος επέμενε μέχρι το 1956 σε διατήρηση του Σουέζ με κάθε κόστος.⁷²

Συνάμα, η αναβάθμιση της αξίας της Κύπρου διατηρήθηκε στον τομέα ανάπτυξης συστημάτων υποκλοπής σημάτων και μηνυμάτων μέχρι το 1950, αυτή τη φορά στο πλαίσιο της συνεργασίας Ηνωμένου Βασιλείου – ΗΠΑ. Η υποδομή που ανέπτυξε η Βρετανία σε αποικίες και περιοχές ελέγχου της λειτούργησαν ως πολλαπλασιαστές ισχύος την περίοδο που έφθινε η πολιτική κι οικονομική δύναμή της λόγω της αποαποικιοποίησης.⁷³ Το Λονδίνο χρησιμοποίησε την επένδυσή του, επιπλέον, για επικοινωνία και διάδοση προπαγάνδας μέσω ραδιοφωνικών σταθμών και συχνοτήτων.

Ο σταθμός Sharq el Adna με ευθύνη της υπηρεσίας Intelligence Service προχώρησε σε προπαγάνδα εναντίον του Nasser με την επιχείρηση «Scant» στα 1956 αφού μεταφέρθηκε από την Παλαιστίνη στην Κύπρο.⁷⁴ Η εμβέλεια του σταθμού έφθανε σε Αίγυπτο, Συρία, Ιράκ, Ιορδανία, Σαουδική Αραβία, Λίβανο, Ζανζιβάρη κι Υεμένη. Με τη μυστική επιχείρηση «Sawdust» η Βρετανία προχώρησε και σε αποστολή κωδικοποιημένων εντολών κι εντολών καθοδήγησης σε αντιπολιτευτικές ομάδες εντός της Αιγύπτου.⁷⁵

Η άνοδος της γαλλικής επιρροής σε Συρία και Λίβανο μετά τη δρομολογούμενη αποχώρηση της Βρετανίας από την Παλαιστίνη μαρτυρά τη ζωτική σημασία της Κύπρου ως κέντρου εκπομπής της βρετανικής προπαγάνδας σύμφωνα με τη μελέτη «Survey of broadcasting for Cyprus» στα 1947. Η Κύπρος αποτέλεσε μια

⁷¹ Walton (2014, σελ.114,115)

⁷² House of Commons Debate, India (Government Policy),06/03/1947, τομ.434,663-776. Βλ. και Tunzelmann (2016, σελ.17).

⁷³ Aldrich (2011, σελ.89-104) και TNA HW/80/2. Βλ. επίσης <http://www.nsa.gov/news-features/declassified-documents/ukusa/index.html>.

⁷⁴ McKay (2016, σελ.155-156).

⁷⁵ Cormac (2018, σελ.125).

από τις εναπομείνουσες κλειστές πηγές πληροφοριακού υλικού για τις κινήσεις των ανταγωνιστών της Βρετανίας, ενώ η βάση του πληροφοριακού κέντρου των ΗΠΑ ήταν ο Γερό λάκκος.⁷⁶

Η ειδική, όμως, σημασία της αξίας της Κύπρου παρέμενε η στοχευμένη παρακολούθηση κι υποκλοπή σοβιετικών σημάτων και μηνυμάτων από τις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας και της Κασπίας, όπως και των προσπαθειών της ΕΣΣΔ να αποκτήσει πρόσβαση στη Μεσόγειο.⁷⁷ Με την εντατικοποίηση του Ψυχρού Πολέμου κατέστησαν εφικτές οι υποκλοπές σε βάθος της ΕΣΣΔ κι η ανίχνευση δοκιμών σοβιετικών πυρηνικών όπλων λόγω αλλαγών στην ατμόσφαιρα.

Η αξία της Κύπρου ως του πλέον κομβικού σημείου για τα ζητήματα τάξης κι ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο αναδείχθηκε από τον τρόπο με τον οποίο έτυχε διαχείρισης, αρχικά από το βρετανικό υπουργείο Άμυνας κι ακολούθως από το Εξωτερικών. Η υποστήριξη του κράτους του Ισραήλ από το κυπριακό έδαφος έγινε με σκοπό τη διατήρηση αγαστών σχέσεων με τις ΗΠΑ, τον έλεγχο της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου και μέχρι του βαθμού να μην υπονομεύονται τα δίκαια των Ιορδανών. Η στάση αυτή αποθάρρυνε τον προσεταιρισμό της Λιβύης από τον Μακάριο και το Nasser.^{78,79}

Η πολύπλευρη χρήση της Κύπρου για στρατηγικούς σκοπούς αντιμετώπισε τον εναγκαλισμό της Συρίας και της Τουρκίας από την ΕΣΣΔ, ενώ ο διακριτικός έλεγχος του Λιβάνου βοήθησε στην εξισορρόπηση της εχθρικής παρουσίας στο ηπειρωτικό τμήμα της Μέσης Ανατολής, στην παράταση απόσχισης του Κουβέιτ από το Ιράκ χωρίς να διακοπεί η διπλωματική συνεννόηση με τις χώρες του Κόλπου. Το Λονδίνο αποδέχτηκε τελικά τον ηγετικό ρόλο του Ριάντ έναντι του Καΐρου και της Βαγδάτης, τη μετριοπαθή στάση της Σαουδικής Αραβίας απέναντι στο Τελ-Αβίβ και τη σχέση φιλίας με την Ουάσιγκτον.⁸⁰

Το κοινό σημείο στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής από τα δύο μεγάλα κόμματα, το Συντηρητικό και το Εργατικό, ήταν η διατήρηση υπό τη βρετανική διοίκηση, έλεγχο κι εποπτεία των ευαίσθητων χαρτοφυλακίων: άμυνας, εξωτερικών σχέσεων, τάξης κι ασφάλειας. Τόσο στις συνταγματικές και νομοθετικές ρυθμίσεις

⁷⁶ Aldrich (2010, σελ.320).

⁷⁷ McKay (2016, σελ.144).

⁷⁸ Cohen M., *Prologue to Suez: Anglo – American planning for military intervention in a Middle East war, 1955-1959*.

⁷⁹ Kyle K. “Britain and the Crisis 1955-1956”, στο Louis Wm R. & Queen R.: *Suez 1956: the crisis and its consequences*, Oxford: Clarendon Press, 1989, σελ.107-108.

⁸⁰ Cohen M.J. (2005) op. cit. σελ.146. Yaqub S. *Containing Arab Nationalism/The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, Chapel Hill and London. The University of North Carolina Press, σελ.42-48.

της περιόδου 1947-1950, όταν κυβερνούσε το Εργατικό κόμμα, όσο και στα προτεινόμενα σχέδια επίλυσης του Κυπριακού, αλλά και στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις στον ΟΗΕ, όταν κυβερνούσε το Συντηρητικό κόμμα, εμφανής ήταν η ολοένα και μεγαλύτερη επιμονή να παραμείνει η Κύπρος υπό βρετανική κυριαρχία.

2. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

Το αυξημένο ενδιαφέρον του Λονδίνου για την Κύπρο οδήγησε σε άνοδο του ΑΕΠ της την περίοδο 1950-1957 σε ποσοστό 11,8% σε τρέχουσες τιμές και σε ποσοστό 54,8% σε σταθερές τιμές, καθώς σημειώθηκε επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας που οφειλόταν σε τέσσερις λόγους:

- α) Στη βελτίωση των όρων του εξωτερικού εμπορίου της Μεγαλονήσου, απόρροια της πιο ευνοϊκής σχέσης τιμών εξαγόμενων κι εισαγόμενων αγαθών σε σχέση με ό,τι ίσχυε την περίοδο 1946-1950. Η βρετανική διοίκηση, ευνοώντας τη συμμετοχή της Μεγαλονήσου στο διεθνές εμπόριο δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την εκμετάλλευση των καλών τιμών πώλησης του χαλκού και των εσπεριδοειδών, των δύο βασικών εξαγωγικών προϊόντων του νησιού, στις αγορές.
- β) Στην κατασκευή των δύο στρατιωτικών βάσεων της Κύπρου σε Ακρωτήρι - Επισκοπή-Παραλίμνιο (Λεμεσού) και Δεκέλεια- Πέργαμο -Άγιο Νικόλαο – Ξυλοφάγο (Λάρνακα – Αμμόχωστο) που δημιούργησε έναν οργανισμό οικοδομικής δραστηριότητας, στη διάρκεια του οποίου κατασκευάστηκαν οι υποδομές ουσιαστικά δύο πόλεων με τεράστιο οικονομικό όφελος για τις ίδιες και τις γύρω περιοχές. Μόνο στα 1956 τα επενδυτικά κεφάλαια έφθασαν τα 20.000.000 λίρες, ενώ ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 25,7% σε 30,9%. Η άφιξη εργαζομένων με υψηλή αγοραστική δύναμη στις περιοχές αυτές ωφέλησε την αγορά.
- γ) Στην άνοδο των τιμών των ακινήτων λόγω της αυξημένης ζήτησης και στην αυξημένη ρευστότητα λόγω της προσφοράς χρήματος και τραπεζικών πιστώσεων που αποτελούσαν οφέλη της συνολικής οικονομικής προόδου.
- δ) Στην αύξηση του τουριστικού ρεύματος την περίοδο 1952-1955.

Στα Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1954, στο ιδιωτικό και προσωπικό τηλεγράφημα του Churchill προς τον πρόεδρο Eisenhower επιχειρείται σύγκριση των συνθηκών διαβίωσης στη Ρόδο που τελούσε υπό ελληνική

διοίκηση με αυτές στην Κύπρο που βρισκόταν υπό βρετανική κυριαρχία και υπερτερούσαν εμφανώς των πρώτων.

Η δημιουργία καμπύλης στην οικονομική πρόοδο της Κύπρου σύμφωνα με την οποία την περίοδο της ανόδου (1950-1956) τη διαδέχεται μια περίοδος κάμψης (1957 – 1960) υπήρξε αποτέλεσμα της τεχνητής ανάπτυξής της που βασίστηκε σε εξωγενείς και ασταθείς παράγοντες στους οποίους η βρετανική παρουσία κατείχε τη δική της μερίδα. Τέσσερις υπήρξαν οι βασικές αιτίες:

- α) Η επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου που οφειλόταν στην αύξηση των τιμών των εισαγόμενων προϊόντων κι η αύξηση του ελλείμματος εξαιτίας των καταναλωτικών συνηθειών του αυξανόμενου αστικού πληθυσμού.
- β) Η ολοκλήρωση του έργου των βάσεων που οδήγησε σε μείωση των βρετανικών στρατιωτικών δαπανών και σε περιορισμό της οικοδομικής δραστηριότητας.
- γ) Η πτώση των τιμών του χαλκού και των αγροτικών προϊόντων.
- δ) Η ραγδαία κάθοδος του τουριστικού ρεύματος εξαιτίας του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα.

Τα αυξημένα προνόμια ιθαγένειας που δόθηκαν από τη βρετανική διοίκηση στους κατοίκους της Κύπρου ως αντάλλαγμα για έναν λαό χωρίς πατρίδα αλλά κι υπανάπτυκτο, χωρίς σταθερή εργασία, αύξησαν τους ρυθμούς μετανάστευσης στο εξωτερικό, τη φυγάδευση σημαντικών κεφαλαίων, τη μείωση του εθνικού εισοδήματος και την οικονομική αφαίμαξη της Μεγαλονήσου.

Η άνοδος του κομμουνιστικού κόμματος της Κύπρου, η πρωτοβουλία του ΑΚΕΛ για το δημοψήφισμα κι οι συνθήκες πολιτικής αστάθειας στο νησί προβλημάτιζαν τη Μεγάλη Βρετανία η οποία άρχισε να «φοβάται» και να βλέπει την Ένωση ως ισοδύναμη με τη ρωσική κυριαρχία στο Αιγαίο και κατ' επέκταση στην Ανατολική Μεσόγειο.

Αυτή η παραδοχή θα μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή και από την Ουάσιγκτον, η οποία έβλεπε με δυσπιστία τέτοια φαινόμενα μετά την επικράτηση των κομμουνιστών στην Κίνα. Αναλογικά, η Βρετανία δεν είδε με ευνοϊκή ματιά την πρωτοβουλία της Εκκλησίας της Κύπρου να διενεργήσει δημοψήφισμα προκειμένου να διεκδικήσει την αυτοδιάθεση των Ελλήνων Κυπρίων και την ένωσή τους με την Ελλάδα. Το Λονδίνο γνώριζε τη στενή επικοινωνία του Μακαρίου με τη Μόσχα, όπως κι ότι η διενέργεια δημοψηφίσματος ήταν υποκινούμενη από αυτήν.

Μεταπολεμικά, η άνοδος στην εξουσία του Εργατικού Κόμματος, η πολιτική των εθνικοποιήσεων και της ενίσχυσης της κεντρικής διοίκησης, ώθησε τις

βρετανικές αρχές να επιδοθούν ακόμη πιο έντονα στη βελτίωση των τομέων της κρατικής ευθύνης, όπως ήταν η δικαιοσύνη, η αντιμετώπιση της εγκληματικότητας κι οι υποδομές λειτουργίας του δημοσίου βίου. Η συνεχιζόμενη, όμως, φορολογική αφαίμαξη του πληθυσμού δημιουργούσε εντάσεις προς τους αποίκους.

Ειδικότερα, στην περίοδο 1945-1951, σύμφωνα με την έκθεση του Πτέραρχου Lord Tedder προς τον Gen. Bradley, το Λονδίνο προσανατολιζόταν στη διατήρηση των επιπέδων ελευθερίας του κυπριακού Συντάγματος σε όσα είχε προσφέρει με τις μεταρρυθμίσεις της περιόδου 1947-1948. Η πολιτική της βρετανικής διοίκησης περιλάμβανε την παροχή Συντάγματος με αυξημένες αρμοδιότητες, την παροχή περιορισμένων ελευθεριών, τον κεντρικό ρόλο του Κυβερνήτη και τη διατήρηση των κρίσιμων χαρτοφυλακίων ασφαλείας στα βρετανικά χέρια.⁸¹

Επιπλέον, η ανάλυση της πολιτικής του Λονδίνου από τον Sir Wright για τη δομή της τοπικής κυβέρνησης στην Κύπρο προσδιόριζε το χωριό ως επίπεδο ανοχής κι ότι οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν την παροχή διευρυμένης αυτονομίας στο νησί. Η εχέμυθη στάση των βρετανικών αρχών δε θα απέκλειε τις υποσχέσεις για καλύτερες συνθήκες στο μέλλον, ωστόσο αυτό θα έπρεπε να συμβαίνει για τη διατήρηση καλών σχέσεων με τους γηγενείς με σκοπό την παράταση της βρετανικής κυριαρχίας.⁸²

Η επιθυμία της Βρετανίας να περιορίσει τις αρμοδιότητες και τα προνόμια που είχε αποκτήσει η Εκκλησία της Κύπρου κατά την οθωμανική κυριαρχία αποδείχτηκε πως ήταν η βασική αιτία των ακραίων αντιδράσεων της Εθναρχίας που επηρέαζε την ελληνοκυπριακή κοινότητα.⁸³ Σκαπανέας στην προσπάθεια ήταν η ίδια η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου η οποία δε δίσταζε να προσεγγίζει την Ορθόδοξη Ρωσία μη αντιλαμβανόμενη τον πραγματικό κίνδυνο παρά μόνο τυφλά να διασώσει τα συμφέροντά της.

Οι Βρετανικές Αρχές επιθυμούσαν τη σύγκλιση της οργάνωσης και λειτουργίας των θεσμών της Κυπριακής Πολιτείας, και ειδικά της ίδιας της Εκκλησίας, με τις αντίστοιχες της Αγγλίας. Η εκσυγχρονιστική αντίληψη της βρετανικής διοίκησης εμπνεόμενη από το καθεστώς σχέσεων του βρετανικού κράτους με την Προτεσταντική Εκκλησία χρησιμοποιήθηκε για να μεγεθύνει την απόσταση ανάμεσα στη βρετανική κυριαρχία και την τοπική εκκλησιαστική εξουσία.

⁸¹ FO 371/87224 no1081 246/02/10/50.

⁸² CO 537/7453 247/31/01/51-01/02/51.

⁸³ Αβέρωφ – Τσιτσίτσας (1982, σελ.11) και Παπαπολυβίου (2010, σελ.12).

Στα Πρακτικά της 21^{ης} Ιουλίου 1954 η ευελιξία διαχείρισης του ζητήματος της αυτοδιάθεσης των Ελλήνων Κυπρίων από τη βρετανική κυβέρνηση περιλάμβανε την άσκηση πολιτικής κατευνασμού, την υπόσχεση χωρίς δεσμεύσεις για την απόδοση αυτονομίας με σκοπό την αυτοδιάθεση και την αποσιώπηση των πραγματικών προθέσεων ώστε να αποθαρρυνθούν τα πάθη κι οι βίαιες αντιδράσεις της πλειοψηφίας.⁸⁴

Η αρχική πρόθεση της διεθνούς κοινότητας για ένταξη της Κύπρου στο NATO αντιμετώπισε τη δραστική επιχειρηματολογία της βρετανικής διπλωματίας στα Πρακτικά του υπουργικού συμβουλίου της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 1954. Η αποφυγή της κυπριακής ένταξης ήταν επιβεβλημένη ώστε να μη συγκρουστούν τα κοινά συμφέροντα Ελλάδας και Βρετανίας σε περίπτωση γενικευμένης πολεμικής σύρραξης.⁸⁵

Επίσης, στα Πρακτικά της 12^{ης} Ιουλίου 1955, το Συντηρητικό Κόμμα, πιστό στη γραμμή της πολιτικής του για διατήρηση της Κύπρου υπό βρετανικό έλεγχο, με κάθε δυνατό μέσο, έκρινε απαραίτητη την εκπόνηση προγράμματος λήψης μέτρων ασφαλείας κατόπιν των πρώτων επεισοδίων και βίαιων ταραχών που προκάλεσε η έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ.⁸⁶

Η καμπύλη διοίκησης της Μεγάλης Βρετανίας την εποχή αυτή περιλαμβάνει τις ακόλουθες περιόδους: α) 1945 – 1951 (φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις σε συνταγματικό και διοικητικό επίπεδο, εθνικοποιήσεις κι αποχωρήσεις από αποικιακά εδάφη), β) 1951-1959 (διαρκής σκλήρυνση της στάσης κατοχής της νήσου και τελική απόδοση δεσμευμένης ανεξαρτησίας με διατήρηση δύο βάσεων).

Η εξουθένωση από το δεύτερο μεγάλο πόλεμο κι η συμμετοχή στην εξουσία του Εργατικού Κόμματος πρόσφεραν κάποιους βαθμούς ελευθερίας στη διοίκηση της Κύπρου την περίοδο 1945-1951. Η προοπτική απώλειας του Σουέζ, η ήττα σε αυτό, η απώλεια κι η άνοδος στην εξουσία του Συντηρητικού Κόμματος οδήγησαν στην εκδήλωση επίμονης στάσης στη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί, σε μία διαλεκτική σχέση του καθεστώτος του με το NATO και σε αποχώρηση από την Κύπρο υπό την προϋπόθεση διατήρησης δύο βάσεων και την παροχή καθεστώτος δεσμευμένης ανεξαρτησίας.

⁸⁴CAB 129/69 C (54)245 321/21/07/54.

⁸⁵CAB 134/801 COS (54) 303 43/13/09/54.

⁸⁶CAB 128/29 CM 22/55/5 324/12/07/55.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ
1955 - 1959

1. ΕΝΟΠΛΟΣ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Η διείδυση της Σοβιετικής Ένωσης στη Μέση Ανατολή, από το 1949 κι έπειτα, πυροδότησε το πνεύμα του εθνικισμού στα έθνη που ζούσαν στην περιοχή. Η προσπάθεια της ΕΣΣΔ να συνάψει συμμαχίες με τους Άραβες ενδυνάμωσε τα εθνικά επαναστατικά κινήματα με δυσμενείς συνέπειες για τη δύναμη και την υπόσταση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Η εκδήλωση των ανταποικιακών κινημάτων οδήγησε στην ανεξαρτησία των Ινδίων στα 1947 και στην αποχώρηση των Βρετανών από την Παλαιστίνη.

Ο τοπικός εθνικισμός επέφερε τη συρρίκνωση της επικράτειας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, ενώ η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ στα 1948 προκάλεσε την όξυνση της εχθρικής διάθεσης των Παλαιστινίων απέναντί της. Οι δύο αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι αποκάλυψαν βασικές διαφορές στην πολιτική των ΗΠΑ με αυτή της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή, δυσχέραναν το έργο του Ηνωμένου Βασιλείου και κατέστησαν το ρόλο της Κύπρου μοναδικό εξαιτίας της γεωγραφικής γειτνιάσής της.

Ο αυξανόμενος κίνδυνος απώλειας της Μέσης Ανατολής δεν επέτρεψε στη Μεγάλη Βρετανία να εκδηλώσει ευγνωμοσύνη στους Έλληνες Κυπρίους για τη συμπαράσταση και συμμετοχή τους στο κοινό μέτωπο εναντίον του φασιστικού και ναζιστικού επεκτατισμού και να τους προσφέρει την ποθητή Ένωση με την Ελλάδα. Οι αρχηγοί των βρετανικών Επιτελείων μέσω σχετικών αναφορών ασκούσαν πιέσεις στη βρετανική κυβέρνηση να συνεχίσει να δίνει μεγαλύτερη σημασία στην άμυνα της Μέσης Ανατολής παρά σε αυτήν της Ευρώπης.

Η προώθηση της ισχύος της Μεγάλης Βρετανίας βασιζόταν σε διάφορα ερείσματα όπως ήταν η βάση στο Σουέζ, το προτεκτοράτο της Υεμένης κι οι στενοί δεσμοί με την Τουρκία, την Ιορδανία και το Ιράκ. Η αξία της Κύπρου για τη Μεγάλη Βρετανία ήταν μοναδική εάν λάβουμε υπόψη ότι αποτελούσε τη μόνη περιοχή στην οποία το Λονδίνο ασκούσε πλήρη κυριαρχία χωρίς να υπόκειται σε περιορισμούς που να απορρέουν από μία διεθνή συμφωνία όπως ήταν για παράδειγμα η συμφωνία Βρετανίας- Αιγύπτου για τη Διώρυγα του Σουέζ.

Η πραγματικότητα αυτή απέκλειε το ενδεχόμενο απόσυρσης από την Κύπρο με οποιαδήποτε μορφή, είτε την ένωση είτε την πλήρη ανεξαρτησία. Η αδιάλλακτη στάση των Βρετανών αποτελούσε προτεραιότητα μέχρι το 1955 εάν λάβουμε υπόψη την κρίση στις σχέσεις με την Αίγυπτο για τις βάσεις στο Σουέζ στα 1951. Μέχρι τότε σαφής επιτυχία για τη βρετανική πολιτική ήταν η πρόληψη της Ένωσης κι η δυνατότητα διαιώνισης της αποτροπής της Ένωσης.

Τα Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου της 21^{ης} Ιουλίου 1954 βεβαιώνουν την υπογραφή μνημονίου ανάμεσα στους Lyttelton και Selwyn Lloyd για τη μελλοντική πολιτική στην Κύπρο. Η αρνητική στάση της Μεγάλης Βρετανίας απέναντι στην προσπάθεια της κυβέρνησης Παπάγου να διεθνοποιήσει το Κυπριακό, με προσφυγή στον ΟΗΕ, ήταν δεδομένη από την αρχή.

Η βρετανική κυβέρνηση δεν έβλεπε με καλό μάτι ούτε την επίκληση του Συμβουλίου της Ευρώπης από την ελληνική πλευρά. Αντιθέτως, οι συζητήσεις στο Υπουργικό Συμβούλιο υπογράμμιζαν την υποχρέωση της βρετανικής κυβέρνησης να προειδοποιήσει τους Έλληνες αξιωματούχους ότι μια κίνηση διεθνοποίησης του Κυπριακού θα κατέληγε μόνο σε βλάβη.

Η επιμονή της Βρετανίας να διατηρήσει την Κύπρο υπό δική της κυριαρχία έπρεπε να την καταστήσει έτοιμη να δεχτεί βίαιες εκδηλώσεις εναντίον της στην Αθήνα, παράταση της δυσαρέσκειας των Ελλήνων κι επιδείνωση των σχέσεων Ελλάδας – Βρετανίας.

Η προσπάθεια των Βρετανών να κρατήσουν το ζήτημα της κυριαρχίας κλειστό οφειλόταν στην επιθυμία αποφυγής κάθε διεθνούς αντιπαράθεσης για την Ένωση. Οι Κύπριοι όφειλαν να γνωρίζουν ότι οι ελευθερίες που προσφέρθηκαν στα 1948 όσον αφορά τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις εξακολουθούσαν να είναι διαθέσιμες σε αυτούς.⁸⁷

Αυτή τη θεώρηση του Λονδίνου για μόνιμη παραμονή στην Κύπρο προσπάθησε να αλλάξει η ΕΟΚΑ με την άσκηση πιέσεων μέσω επαναστατικής δράσης, υποτάσσοντας το στρατιωτικό κριτήριο στο πολιτικό, ώστε το Λονδίνο να δει υπό διαφορετικό πρίσμα τη θέση της Βρετανίας στην Κύπρο και να συναινέσει στην έναρξη διαπραγματεύσεων με την ηγεσία των Ελλήνων Κυπρίων για την εξεύρεση λύσης στο καθεστώς του νησιού.

Η αντίληψη ότι η εξωτερική πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας έμεινε αυστηρά προσηλωμένη στους αρνητικούς στόχους της, όπως ήταν η αποτροπή της Ένωσης, εξαιτίας της αποικιοκρατικής θεώρησης των πολιτικών πραγμάτων του εικοστού αιώνα και της απροθυμίας να διαλύσει την αποικιακή αυτοκρατορία της, εξουδετερώνεται από το γεγονός ότι οι μεγάλες βλέψεις του Λονδίνου άρχισαν να εγκαταλείπονται μετά τη δραστηριοποίηση των επαναστατικών κινημάτων. Οι βλέψεις εγκαταλείφθηκαν όχι όμως και τα κερτημένα.

⁸⁷CAB 129/69, C (54)245.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Μακάριου ως ηγέτη και του Γρίβα Διγενή ως στρατιωτικού αρχηγού, στον αγώνα της ΕΟΚΑ, μαρτυρά τις σαφείς επιρροές της Μόσχας και τις αναλογίες της όλης στρατηγικής με το εγχείρημα του ελληνικού στρατού στην εκστρατεία του 1922. Η στελέχωση της ΕΟΚΑ με νέους Έλληνες Κυπρίους ήταν επακόλουθο να προκαλέσει τις αντιδράσεις των βρετανικών αρχών που από την αρχή του αγώνα δεν ενέκριναν την προσπάθεια.

Η βρετανική διοίκηση προέβη σε σκληρή προσπάθεια καταστολής των βίαιων εκδηλώσεων των αγωνιστών με εκτελέσεις μελών της οργάνωσης όπως τους: Μιχαλάκη Καραολή και Αντρέα Δημητρίου, τον Μάιο του 1956. Ακολούθησαν βασανιστήρια, φυλακίσεις, καταπιεστικά μέτρα απαγορεύσεων αλλά κι η έντονη εξάρτηση των υπηρεσιών ασφαλείας από τη στρατολόγηση Τούρκων Κυπρίων.

Η κυπριακή επανάσταση περιείχε ένα ιδιότυπο μείγμα πολιτικής έκφρασης με κύρια συστατικά: τον αλτρωτισμό και την αντιαποικιακή δράση. Η σύνθεση αυτή έφερνε την ψυχολογία των Κυπρίων αγωνιστών πιο κοντά στις διεργασίες του αναδυόμενου Τρίτου Κόσμου, πολύ μακριά από το φυσικό χώρο της, την πεφωτισμένη Ευρώπη.⁸⁸

Η ένταση του αρνητικού κλίματος με την άσκηση κατασταλτικής δράσης από τις βρετανικές αρχές δεν ανέτρεπε τις δυνατότητες δικαίωσης του αγώνα, υπό την προϋπόθεση ότι αυτός θα διεξαγόταν νηφάλια, σε ήπιες συνθήκες, χωρίς πολλούς νεκρούς, σε έλλογη αντιπαράθεση και διεκδίκηση δικαιωμάτων, απέναντι στις αρχές και τις αξίες μιας δύναμης που επιθυμούσε να συνεχίσει να βασιλεύει.

Η καλλιέργεια χαμηλών τόμων, ο έλεγχος της δράσης του Γρίβα κι η εκδήλωση ενός πρακτικού, διαλλακτικού πνεύματος από τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με υπουργό Εξωτερικών τον Ευάγγελο Αβέρωφ – Τσοσίτσα, ενθάρρυναν τη στήριξη και την ανοχή της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ εφόσον η πολιτική της νεοφουσικής διαδόχου δύναμης (των ΗΠΑ) υποστήριζε τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δίκαια των λαών.

Στα Πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου της 21^{ης} Ιουλίου 1954, στο μνημόνιο αρχών άσκησης της μελλοντικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας μεταξύ των Lyttelton και Selwyn Lloyd, και ειδικότερα στην παράγραφο 17 υπό τον τίτλο: «Η πολιτική στη Γενική Συνέλευση», αποκαλύπτονται οι προσπάθειες του Λονδίνου

⁸⁸ Καζαμιάς Γεώργιος και Παπαπολυβίου Πέτρος (επιμ.), *Πενήντα χρόνια μετά τον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ: μια ιστορική αποτίμηση* (Λευκωσία: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959 και Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2006).

να μην επηρεάσει η συζήτηση του Κυπριακού τις σχέσεις των Βρετανών με τα άλλα Έθνη σε άλλους τομείς.

Ιδιαίτερα εμφανείς ήταν οι φόβοι του Λονδίνου στο ενδεχόμενο η επιμονή του για διατήρηση της Κύπρου να αποτελέσει βάρος για τους στρατιωτικούς κύκλους των ΗΠΑ, ενώ η διεκδίκηση καθεστώτος αυτονομίας να τύχει υποστήριξης από τις ΗΠΑ λόγω της ευαισθησίας της χώρας σε ζητήματα δημοκρατίας κι ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η άρνηση υπόσχεσης για τελική αυτοδιάθεση έπρεπε να αποτελέσει τον αποφασιστικό παράγοντα στις διαπραγματεύσεις. Συνάμα, χρέος των Βρετανών ήταν να συνεχίσουν να συντηρούν τη δική τους προσέγγιση στις ΗΠΑ αλλά και την αποστασιοποίηση των Αμερικανών από την ενεργή στήριξη του ελληνικού ζητήματος στον ΟΗΕ.⁸⁹

Οι κυβερνήσεις Καραμανλή έμειναν μακριά από τις λογικές του «εθνικού κέντρου» μολονότι θεωρούσαν τον εαυτό τους αρμόδιο να χειριστεί τις διεθνείς πτυχές του Κυπριακού κι αυτό ευαρεστούσε τη Δύση. Ωστόσο, θεωρούσαν τις αποφάσεις των ελληνικών κυπριακών κυβερνήσεων δεσμευτικές τηρώντας το δόγμα: «Η Κύπρος αποφασίζει κι η Ελλάς συμπαρίσταται!»

Η στάση των ελληνικών κυβερνήσεων κρίθηκε αδύναμη κι ανεπαρκής από τη Μεγάλη Βρετανία επειδή δε συνέβαλλε στην διατήρηση της σωστής κατεύθυνσης από την ελληνική κυπριακή ηγεσία την απαραίτητη στιγμή. Η βρετανική διπλωματία υποχρεώθηκε να προτείνει το καταστροφικό σχέδιο Μακμίλλαν, το οποίο έτυχε αποδοχής από την τουρκοκυπριακή κοινότητα, με σκοπό να φέρει το τέλος των διαπραγματεύσεων υποχρεώνοντας ουσιαστικά το Μακάριο σε συναίνεση ενός καθεστώτος «δεσμευμένης ανεξαρτησίας».

Ο Ένοπλος Απελευθερωτικός Αγώνας έληξε το 1959 με την υπογραφή των Συμφωνιών Λονδίνου-Ζυρίχης με τις οποίες ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία ως ανεξάρτητο κράτος υπό τη σκέπη τριών εγγυητριών δυνάμεων, της Μ. Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας.⁹⁰ Στα 1960 η Κύπρος έγινε ανεξάρτητη δημοκρατία με τη Βρετανία να διατηρεί τον έλεγχο δύο βάσεων που θεωρούνται βρετανικό έδαφος, στο Ακρωτήριο και στη Δεκέλεια.

⁸⁹ CAB 129/69, C(54)245.

⁹⁰ Χατζηβασιλείου Ευ., (Στρατηγικές του Κυπριακού, 2005 σελ.341-358).

2. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ HARDING - Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΣΟΥΕΖ

Η αποτυχία της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου όπως και της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ, το Σεπτέμβριο του 1955, υποχρέωσαν το Λονδίνο σε απευθείας συνεννόηση με τους επαναστατημένους Έλληνες Κυπρίους, μολονότι μέχρι τότε δεν είχε προβεί σε επίσημη πολιτική αναγνώριση ούτε των ιδίων ούτε του Κυπριακού Προβλήματος. Η άφιξη του Sir John Harding, στις 3 Οκτωβρίου 1955, στην Κύπρο, σήμανε την έναρξη των διαπραγματεύσεων με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

Ο Harding παραδέχτηκε ότι μετά τις πρόσφατες εξελίξεις σε βάρος των Ελλήνων της Πόλης (Σεπτεμβριανά) οι Βρετανοί ήταν διατεθειμένοι να συντονίσουν τις διπλωματικές απαιτήσεις και τις πολιτικές ευθύνες σε οποιαδήποτε συμφωνία μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων για το δικό τους κοινό καλό. Η δήλωση αυτή αποτελούσε σαφή αλλαγή της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής από το μακρινό 1878 και την άφιξη των Βρετανών στην Κύπρο.

Η εισαγωγή ενός φιλελεύθερου συντάγματος κι η παραχώρηση μέτρων ευρείας αυτοκυβέρνησης δεν ήταν θέματα καινούργια στους Έλληνες Κυπρίους αλλά είχαν απορριφθεί από τους ίδιους επειδή οι ίδιοι αξίωναν άμεση αυτοδιάθεση και την ένωση με την Ελλάδα. Ωστόσο, η διαφορά της βρετανικής στάσης τώρα, εξαιτίας της βάνανυσης τουρκικής συμπεριφοράς στην Πόλη, έγκειτο στη διάθεση για επίσημη αναγνώριση του δικαιώματος του λαού της Κύπρου να εφαρμόσει την Αρχή της Αυτοδιάθεσης σε συντομότερο χρονικό διάστημα.

Το μεταβατικό στάδιο της ευρείας αυτοκυβέρνησης μέχρι την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης οριζόταν σε δέκα χρόνια με δυνατότητα μείωσης στα επτά, όμως τα ζητήματα της δημόσιας ασφάλειας, της άμυνας, και των εξωτερικών υποθέσεων θα παρέμεναν στην αρμοδιότητα του κυβερνήτη ως ρυθμιστή του πολιτεύματος.

Η βρετανική πλευρά τηρούσε ανεκτική στάση και συζητούσε τους δισταγμούς του Μακαρίου και τις προσπάθειές του για βελτιώσεις όπως ήταν η αμνήστευση των μελών της ΕΟΚΑ. Ωστόσο, ο Lennox Boyd φοβερά εκνευρισμένος από τις εκρήξεις δεκαεννιά διαδοχικών βομβών που συγκλόνισαν τη Λευκωσία διέκοψε τις διαπραγματεύσεις στις 29 Φεβρουαρίου 1956! Η μη απόδοση επαρκούς χρόνου στη Βρετανία να ολοκληρώσει την προσπάθεια για την εξισορρόπηση των συνθηκών συμβίωσης των δύο κοινοτήτων σύμφωνα με την ελληνική πλειοψηφία οδήγησε σε διακοπή των συνομιλιών, σε σύλληψη κι εξορία του Μακαρίου, στις 9 Μαρτίου 1956,

στα νησιά των Σεϋχελλών, με την κατηγορία της τρομοκρατικής δράσης και σε μανιώδη προσπάθεια καταστολής του Αγώνα της ΕΟΚΑ.

Η αδυναμία της ελληνικής κυπριακής ηγεσίας να εκμεταλλευτεί τη δυσμενή για την Τουρκία διπλωματική συγκυρία μετά το πογκρόμ της Πόλης και την προσφορά από τη Μεγάλη Βρετανία του ευνοϊκού για τα ελληνικά δίκαια σχεδίου Harding ανέστειλαν κάθε καλή διάθεση που θα μπορούσε να καλλιεργηθεί από τους Βρετανούς προκειμένου να αρχίσει να ανοίγει ο δρόμος προς την Ένωση και να γίνεται το όνειρο πραγματικότητα.⁹¹

Τους επόμενους μήνες οι προτάσεις Harding κι η διάθεση των Βρετανών για παραχώρηση Δικαιώματος Αυτοδιάθεσης εντός μικρού χρονικού διαστήματος απομακρύνθηκαν. Η αιτία πρέπει να αναζητηθεί στην άνοδο του αραβικού εθνικισμού, όπως στην περίπτωση της Αιγύπτου όπου εκδηλώθηκε η πολιτική του Nasser με την έντονη αντιδυτική ρητορική και την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ, ενέργεια που προκάλεσε την τροποποίηση της βρετανικής στρατηγικής για την Ανατολική Μεσόγειο κατόπιν της αγοράς όπλων από την Τσεχοσλοβακία και τη Ρωσία.

Η αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων από τη βάση του Σουέζ, η συμφωνία για ενεργοποίηση της βάσης σε περίπτωση επίθεσης αραβικής χώρας ή της Τουρκίας, η μεταφορά του στρατηγείου της Ανατολής στην Κύπρο κι οι δυνατότητες του σύγχρονου βρετανικού εξοπλισμού για υποκλοπή πληροφοριών από τις υπηρεσίες της ΕΣΣΔ, εκτόξευσαν την αξία της Κύπρου στο «χρηματιστήριο» της διπλωματίας καθιστώντας την τη σημαντικότερη βάση για τη Βρετανία κι ένα βασικό διοικητικό κέντρο για την προώθηση της βρετανικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή.⁹²

Η πραγματικότητα αυτή επιβεβαιώνεται από τα πρακτικά της Επιτροπής για τις διευκολύνσεις που έπρεπε να προσφερθούν στις ένοπλες δυνάμεις της Αυτής Μεγαλειότητας, στην Κύπρο, σε περίοδο ειρήνης και πολέμου, της 28ης και 31ης Μαΐου 1956. Η βρετανική στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο αποτελούσε την εγγύηση του κύρους και της επιρροής της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή. Οι στρατιωτικές απαιτήσεις του νησιού δε θα μπορέσουν να καλυφθούν εάν ο έλεγχος της διοίκησης σε ζητήματα άμυνας, εξωτερικών σχέσεων και διεθνούς ασφάλειας δε παρέμενε σε βρετανικά χέρια.

⁹¹ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στρατηγικές του Κυπριακού* (2005, σελ. 262-270).

⁹² CAB 134/801, COS (54)303 43/13/09/54.

Η διατήρηση της Κύπρου υπό βρετανικό έλεγχο ήταν απαραίτητη σύμφωνα με τις εκθέσεις των Αρχηγών των στρατιωτικών Επιτελείων προς το Υπουργείο Άμυνας επειδή μέσω αυτής καθίστατο σταθερή η βρετανική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή σε καιρό ειρήνης, σε περιστάσεις τοπικού πολέμου και σε παγκόσμια σύρραξη. Σε περίπτωση που η Κύπρος τίθετο υπό την προστασία των Αθηνών θα της ήταν πολύ δύσκολο να ανταποκριθεί σε περιστάσεις τοπικού πολέμου κι άμυνας εφόσον τόσο η Λευκωσία όσο κι Αθήνα θα αναλάμβαναν το ρίσκο αεροπορικών βομβαρδισμών.⁹³

Η αποφασιστικότητα των Βρετανών να διατηρήσουν πάση θυσία την κυριαρχία τους στην Κύπρο δεν οφειλόταν στην αποικιακή ιδεολογία της βρετανικής διοίκησης, ούτε στην υπεράσπιση των αποικιακών συμφερόντων, αλλά στη βαθιά πεποίθησή τους ότι η διατήρηση της Μεγαλονήσου ήταν ζωτικής σημασίας για τη διεθνή θέση της Βρετανίας. Η Βρετανία έβλεπε την Κύπρο ως το κρίσιμο έρεισμα για την υπό πίεση κυρίαρχη θέση της στη Μέση Ανατολή, απαραίτητη για τη διατήρηση του διεθνούς status της κι αναγκαία για την άσκηση πολιτικών επιρροών στο διεθνές σύστημα.

Τη βρετανική στάση επηρέασαν οι ακόλουθοι παράγοντες:

α) η απώλεια πετρελαϊκών πηγών στο Ιράν, αφού η Anglo – Iranian Oil Company εθνικοποιήθηκε,

β) η αποτυχημένη Γάλλο-Βρετανική απόβαση στα εδάφη του Σουέζ το Νοέμβριο του 1956 σε αντίθεση με ό,τι είχε συμβεί 12 χρόνια πριν στη Νορμανδία.

γ) η υπογραφή από τη Γιουγκοσλαβία, την Ελλάδα και την Τουρκία του Balkan Pact το οποίο με την είσοδο του Ιράκ, της Ιορδανίας και του Πακιστάν έγινε το Cento Pact πράγμα που για τους Βρετανούς σήμαινε την ανάγκη για ισχυρή στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο.

Η Μεγάλη Βρετανία, μετά την ήττα στο Σουέζ, υποχρεώθηκε να μεταφέρει το Αρχηγείο των Ενόπλων Δυνάμεων από το Αμάν της Ιορδανίας, στην Κύπρο! Η δυτική εξωτερική πολιτική, είτε Βρετανική, είτε Αμερικανική, από τότε (1956) είναι διατεθειμένη να υποστηρίζει ακόμη περισσότερο τα γεωπολιτικά σχέδια της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και τις βαθύτερες γεωπολιτικές συμμαχίες της.

Οι δύο σύμμαχοι (Ηνωμένο Βασίλειο και ΗΠΑ) διέκριναν τις διεθνείς εξελίξεις, εξέτασαν τις μεταξύ τους σχέσεις και προχώρησαν σε συγκεκριμένες

⁹³ DEFE 4/87, COS 55(56)2 49/28/05/56.

συμφωνίες στις 20 με 24 Μαρτίου 1957, σε μία Διάσκεψη στις Βερμούδες. Οι Βρετανοί προέβησαν σε κινήσεις που σηματοδοτούσαν την «άρση» της κυριαρχίας τους στην Κύπρο. Ουσιαστικά, φάνηκαν διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν τη Μεγαλόνησο με αντάλλαγμα τη διατήρηση στρατιωτικών βάσεων.

Εκεί κατήρτισαν ένα σχέδιο για την αντιμετώπιση των εξ ανατολών κινδύνων, την εδραίωση κι ενδυνάμωση της δικής τους δύναμης κι επιρροής στο χώρο αυτό. Συγκεκριμένα, αποφασίστηκε ότι:

1) Η Μεγάλη Βρετανία όφειλε να εκχωρήσει τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής στις ΗΠΑ με αντάλλαγμα να διατηρήσει την κυριαρχία της στην Κύπρο και να έχει τον πρώτο λόγο στο νησί.

2) Οι Αμερικανοί έπρεπε να υποστηρίξουν τις βρετανικές θέσεις ενόψει της δράσης της ΕΟΚΑ στην Αθήνα και την Κύπρο.

3) Το Κυπριακό θα ήταν σωστό να λυθεί με μυστικές συνομιλίες Ελλάδας-Τουρκίας υπό την αιγίδα κι εποπτεία του NATO.

4) Ήταν απαραίτητο για τη συνοχή της Νατοϊκής Συμμαχίας να αποφευχθεί η λύση του ελληνοτουρκικού πολέμου.

5) Η έκβαση των εξελίξεων στην Κύπρο έπρεπε να γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε να μην υπάρξει νικητής κι ηττημένος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

6) Δεν έπρεπε να διαταραχθούν οι ευρύτερες σχέσεις των χωρών της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO.

Κάθε εξέλιξη θα αποτελούσε πλέον «διάθλαση νέου φωτός υπό το νατοϊκό πρίσμα».⁹⁴ Επιβεβλημένη ήταν η ανάγκη για ενοποίηση των δυνάμεων της Βρετανίας με τις δυνάμεις του NATO, για χρήση πυρηνικής αποτροπής, για μετατροπή των ενόπλων δυνάμεων σε μικρές ευκίνητες επαγγελματικές ομάδες και για χρήση μικρών βάσεων. Σύμφωνα με τον Crouzet η Κύπρος ήταν μια σημαντική βάση υποκλοπής και συλλογής πληροφοριών για τη Σοβιετική Ένωση, ένα προωθημένο φυλάκιο και μια στρατιωτική βάση επιτήρησης στην Ανατολική Μεσόγειο.⁹⁵

Η Διαταγή υπ' αριθμόν 124 αποτελούσε σαφή προσπάθεια αναθεώρησης όχι του μεγέθους αλλά του σχήματος του Σχεδίου Άμυνας της Κύπρου. Βρετανικές δυνάμεις θα διατηρούνταν στη Μέση Ανατολή και στην Ανατολική Αφρική αλλά σε ιδιαίτερους στρατηγικούς χώρους. Στο σχέδιο άμυνας υπήρχε αναφορά στην Κύπρο

⁹⁴ PIK (Αποτυπώματα, 2019, Συνέντευξη Ιακώβου Χρήστου, Αργυρού Φανούλα).

⁹⁵ Crouzet Francois *Η κυπριακή διένεξη 1946-1959*, (2011) Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

στην ενότητα «Μέση Ανατολή» όχι σε σχέση με το Νότο αλλά πάντα σε σχέση με τη βρετανική συμμετοχή στη Συνθήκη της Βαγδάτης.⁹⁶

Η απόφαση των Επιτελείων για την Κύπρο περιλάμβανε τη χρήση μοιρών βομβαρδιστικών ικανών να κάνουν χρήση πυρηνικών όπλων. Η έκθεση ανέφερε ότι δεν υπήρχε λόγος να πραγματοποιηθούν επιχειρήσεις θαλάσσιας αποβίβασης από την Κύπρο.

Η εισβολή στο Σουέζ είχε αποδείξει την ανεπάρκεια των λιμενικών εγκαταστάσεων στην Κύπρο. Πλήρης ήταν ο προγραμματισμός να έρθει αρωγή ναυτικών δυνάμεων από τη Μάλτα. Η εξυπηρέτηση των μόνιμων βρετανικών πυρηνικών βάσεων, κι όχι αυτών του ΝΑΤΟ, αποτελούσε την κύρια αρμοδιότητα της Κύπρου.

Οι βρετανικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο προσανατολιζόνταν σε ένα τριμερές πλάνο: στη χρήση αεροπορικών βάσεων, στη λειτουργία ενός αξιόπιστου κέντρου διοίκησης και στη λειτουργία εγκαταστάσεων επικοινωνίας και πληροφοριών.

Επομένως, τα βρετανικά στρατηγικά σχέδια με επίκεντρο την Κύπρο συνίσταντο σε δύο όψεις: α) τη φύση των εγκαταστάσεων και β) το καθεστώς του νησιού. Σαφής υπήρξε η πρόβλεψη στο περιεχόμενο των δύο Συνθηκών για:

- α) την ελεύθερη διακίνηση μεταξύ των βάσεων κι ορισμένων άλλων καθορισμένων πληροφοριών,
- β) το δικαίωμα αεροσκαφών να υπερίπτανται του νησιού,
- γ) το δικαίωμα χρήσης λιμένων και λιμενικών εγκαταστάσεων,
- δ) το δικαίωμα εγκατάστασης και λειτουργίας συστημάτων επικοινωνίας και ταχυδρομικών υπηρεσιών,
- ε) το δικαίωμα απασχόλησης Κυπρίων υπηκόων.

3. ΟΙ ΔΙΑΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΤΑΡΑΧΕΣ, 1958

Η κρίση στο Σουέζ, ειδικότερα το 1956, ανέδειξε τις περιφερειακές αδυναμίες της αυτοκρατορίας. Η Τουρκία είναι μια μεγαλύτερη γεωγραφικά κι ισχυρότερη στρατιωτικά χώρα από την Ελλάδα ευρισκόμενη σε πιο κρίσιμη για τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας περιοχή. Η αλήθεια αυτή διαψεύδει την «ορθότητα» των επιλογών του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, την άκαμπτη στάση του για την εξεύρεση

⁹⁶ CAB 131/17 DC (56)17 51/03/07/56.

συναινετικής λύσης, την επιμονή του για μία ανέφικτη ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και κυρίως την υποκίνησή του στον Παπάγο και τις ελληνικές κυβερνήσεις για προσφυγή στον ΟΗΕ, διεθνοποίηση του Κυπριακού κι εξεύρεση λύσης μακριά από τα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας.

Οι συνεχείς αρνήσεις του Αρχιεπισκόπου να συγκατανεύσει και να αποδεχτεί κάποιο βρετανικό προτεινόμενο σχέδιο προκάλεσαν την αυτόματη επέκταση της στήριξης των Βρετανών στη στρατολόγηση Τούρκων Κυπρίων για τις υπηρεσίες ασφαλείας του νησιού. Οι Βρετανοί σκέφτηκαν να εκμεταλλευτούν την «τουρκική δολιότητα» με την άσκηση της πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε» προκειμένου να νομιμοποιήσουν και να εδραιώσουν την παρουσία τους στη ΝΑ Μεσόγειο.

Η ελληνική κι ελληνική κυπριακή διπλωματία όφειλαν να επιδιώξουν επίλυση του Κυπριακού στα πλαίσια των δύο κοινοτήτων, στο εσωτερικό του νησιού όπου οι Έλληνες Κύπριοι είναι υπεράριθμοι των Τούρκων Κυπρίων κι η ελληνική κυπριακή κοινότητα πιο δυνατή από την αντίστοιχη τουρκική κυπριακή! Η αναζήτηση λύσεων στο διεθνές περιβάλλον όπου η Τουρκία ήταν ισχυρότερη υποχρέωσε τη Μεγάλη Βρετανία να προσεγγίσει την Τουρκία.

Η συνεργασία που πρόσφερε η Βρετανία στους Τούρκους Κυπρίους αποτελούσε μια προνομιούχο μεταχείριση εξαιτίας της οποίας έπαυαν να αποτελούν μια απομονωμένη κι αποξενωμένη κοινότητα. Ωστόσο, πλησίον τους είχαν τη μητέρα πατρίδα και δεν διαβιούσαν πλήρως εξαρτημένοι από τον αποικιακό κυρίαρχο. Διέθεταν την υποστήριξη μιας σεβαστής περιφερειακής δύναμης η οποία ήταν απαραίτητη για τη βρετανική πολιτική στην περιοχή. Στην ουσία, οι Βρετανοί ήταν οι εξαρτημένοι από την τουρκική κυπριακή κοινότητα κι όχι το αντίθετο.

Η προγραμματισμένη έκρηξη στο τουρκικό Γενικό Προξενείο από τους ίδιους τους Τούρκους Κυπρίους στις 7 Ιουνίου 1958 προσέφερε το πρόσχημα για τη βία που ακολούθησε, με τη σφαγή στο Κιόνελλι, στις 12 Ιουνίου 1958, από Τούρκους Κυπρίους εξτρεμιστές. Η σύλληψη 1.200 Ελλήνων Κυπρίων κι ελαχίστων Τούρκων Κυπρίων από τις βρετανικές αρχές, παρά την αμείλικτη σφαγή των 8 Ελλήνων Κυπρίων, κατέδειξε τη μεροληπτική στάση των Βρετανών οι οποίοι εθελotuφλώντας βοήθησαν στην επικράτηση της πρωταίτιας πλευράς.

Η επιβολή των θέσεων της τουρκοκυπριακής κοινότητας με θρασύ τρόπο οδήγησε σε αδιέξοδο τις διαπραγματεύσεις και πρόσφερε την ευκαιρία στην επικρατούσα δύναμη να κινήσει τις εξελίξεις, ναι μεν σε νέους δρόμους, αλλά πάντοτε έχοντας εξασφαλίσει τη δική της στρατιωτική κυριαρχία και παραμονή στο

νησί και την ουσιαστική διχοτόμηση των δύο κοινωνιών. Η τοποθέτηση συρματοπλεγμάτων διαχωρισμού της Λευκωσίας από τα βρετανικά στρατεύματα αποτέλεσαν τον πρόδρομο της Πράσινης Γραμμής.

Το πλεονέκτημα μάχης των Τούρκων Κυπρίων χρησίμευσε ως «λάφυρο» για την εμπέδωση της λύσης διχοτόμησης του νησιού με πολλούς τρόπους:

α) με την ψυχική υποθήκευση των Ελλήνων Κυπρίων που θα ζούσαν πλέον με αισθήματα φόβου και δειλίας προς τους Τούρκους Κυπρίους συγκατοίκους τους,

β) με την υποχρέωση κατευνασμού της δράσης της ΕΟΚΑ κι αποφυγής κλιμάκωσης των συγκρούσεων για να μην επιβληθεί οριστικά η φυσική διχοτόμηση η οποία, όμως, δεν αποφεύχθηκε πέντε χρόνια μετά με τη χάραξη μιας Πράσινης Γραμμής και δεκαπέντε χρόνια μετά ως κατάλοιπο ενός πραξικοπήματος και μιας εισβολής,

γ) με τη αποτυχία των δύο πλευρών να αποκαταστήσουν ένα κλίμα εμπιστοσύνης. Στην αδυναμία αυτή συνέβαλε η σύλληψη του πλοίου Ντενίζ που μετέφερε πολεμικό υλικό αλλά κι οι αστοχίες των Ελλήνων Κυπρίων,

δ) με την κατάρτιση ενός δύσκολου στην εφαρμογή πολιτεύματος.⁹⁷

Σταθερή ήταν η πεποίθηση των Βρετανών ότι η Ένωση θα καθιστούσε την Ελλάδα ευάλωτη στις ρωσικές πιέσεις εφόσον το κομμουνιστικό κόμμα ήταν ισχυρό αριθμητικά και καλά οργανωμένο. Η πλήρης ανεξαρτησία ως αποτέλεσμα της αυτοδιάθεσης θεωρήθηκε ως ο πιο άμεσος τρόπος απομάκρυνσης της βρετανικής αντιστάθμισης δυνάμεων από την Ανατολική Μεσόγειο είτε ως ενδιάμεσος δρόμος προς την Ένωση είτε ως παραγωγός μιας μη βιώσιμης μικρής δυνητικά κομμουνιστικής δύναμης υπό ξένη κυριαρχία.

Αντίθετα, το καθεστώς της δεσμευμένης ανεξαρτησίας ήταν η ενδεδειγμένη λύση εφόσον διασφάλιζε τη βρετανική παρουσία στο νησί και απέτρεπε είτε την Ένωση είτε τον «αριστερισμό». Με την Ελλάδα δεσμευμένη στην Ένωση και την Τουρκία να της αντιτίθεται, με τις δύο κοινότητες σε αντιπαράθεση και τη Ρωσία να παραμονεύει, η δεσμευμένη ανεξαρτησία συντηρούσε τα περιθώρια δράσης κι επίτευξης των βρετανικών στόχων.

4. ΠΕΝΤΕ... ΣΤΟΝ ΟΗΕ..., ΤΡΕΙΣ... ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΤΟ, 1955 - 1959

⁹⁷Evanthis Hatzivassiliou, «post-Zurich Cyprus, 1959: Arms Smuggling and Confidence Building», *Storia Delle Relazioni Internazionali*, 9/1 (1993), σ.σ. 71-93.

Την περίοδο 1930 – 1950 η άποψη ότι στο νησί υπήρχε μια ομάδα επιφανών Ελλήνων Κυπρίων που προτιμούσε τη βρετανική διοίκηση από την Ένωση επηρέασε τη βρετανική πολιτική για το εσωτερικό καθεστώς της Κύπρου. Βάσει της αντίληψης αυτής διαμορφώθηκε το βρετανικό συνταγματικό σχέδιο στου οποίου την παρουσίαση λέχθηκε το ιστορικό «ουδέποτε» του υπουργού των Αποικιών Henri Hopkinson και το οποίο προέβλεπε πλειοψηφία «επισήμων Βρετανών» και διορισμένων Κυπρίων βουλευτών στη βουλή, το καλοκαίρι του 1954.

Η μη αναγνώριση της πλειοψηφίας των Ελλήνων Κυπρίων επίσημα στις ρυθμίσεις της νομοθετικής και κοινοβουλευτικής διαδικασίας αποτελούσε οπισθοδρόμηση στην πολιτική σκέψη σε σχέση με τα προτεινόμενα σχέδια του Wister και τα Νομοθετικά Συμβούλια της περιόδου 1882-1931! Η πρόκριση της βρετανικής διοίκησης έναντι ελληνικής κυπριακής κυβέρνησης εξακολουθούσε να υφίσταται και την επόμενη χρονιά, όταν οι Βρετανοί πρότειναν ένα νέο συνταγματικό σχέδιο που προέβλεπε πλειοψηφία εκλεγμένων βουλευτών Ελλήνων Κυπρίων και Τούρκων Κυπρίων, ωστόσο ο συνδυασμός των Τούρκων Κυπρίων αιρετών επισήμων και διορισμένων θα υπερίσχυε των Ελλήνων Κυπρίων!

Η έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ στα 1955 υποχρέωσε τους Βρετανούς σε αναθεώρηση της άποψης ότι προτιμώνται από τους Έλληνες Κυπρίους και στη συνειδητοποίηση ότι οι Έλληνες Κύπριοι ήταν διατεθειμένοι να πεθάνουν για την Ένωση με την Ελλάδα. Ακόμη και τότε, όμως, τον Απρίλιο του 1955, οι Βρετανοί άποικοι ανέμεναν Έλληνες Κρητικούς για τον Αγώνα στο νησί.⁹⁸ Για το λόγο αυτό, μετά τον Απρίλιο του 1955, και με εξαίρεση το 1956, οι Βρετανοί δεν προέβησαν σε συνταγματική πρόταση η οποία να μη νοθεύει με απροκάλυπτο τρόπο τις αρχές ενός φιλελεύθερου και δημοκρατικού καθεστώτος στο νησί κι η οποία να μπορεί να γίνει αποδεκτή από την ελληνική πλευρά.

Κατά συνέπεια, τον Σεπτέμβριο του 1955, η Τριμελής Διάσκεψη του Λονδίνου, με υπουργό Εξωτερικών τον Macmillan, πρότεινε ένα Σύνταγμα με Βουλή που θα είχε ελληνική κυπριακή αιρετή πλειοψηφία ενός μέλους αλλά το προσέφερε σε συνδυασμό με ένα είδος συνεταιρισμού διοίκησης του νησιού μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας το οποίο θα σήμαινε τη διαρκή αποδοχή της συνεργασίας Βρετανίας - Τουρκίας από την Ελλάδα όντας μειοψηφούσα.

⁹⁸ Hatzivassiliou, *The Cyprus Question: The Constitutional Aspect*. Χριστοδουλίδης, *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες*.

Ενδεικτική της σκληρής στάσης των Βρετανών στην κατοχή και τον έλεγχο της Κύπρου με τον οποιονδήποτε τρόπο υπήρξε η απάντηση του Henri Hopkinson σε ερώτηση του κυρίου Griffiths James:

Griffiths: «Αυτό θα σήμαινε ότι η Κύπρος δε θα αποκτούσε καθεστώς κυρίαρχου κράτους και δε θα επιτρεπόταν να αποχωρήσει από την Κοινοπολιτεία; »

Hopkinson: «Έχει πάντα γίνει κατανοητό και συμφωνηθεί ότι υπάρχουν ορισμένα εδάφη στην Κοινοπολιτεία τα οποία λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών τους δε μπορούν ποτέ να ελπίζουν ότι θα μπορούσαν να αποκτήσουν πλήρη ανεξαρτησία. »

Το Σεπτέμβριο του 1955 ο Macmillan επανέλαβε το «ποτέ» του Hopkinson. Η ερώτηση του Zorlu για το καθεστώς του νησιού εξέλαβε την εξής απάντηση: «Η κυβέρνηση της Αυτής Μεγαλειότητας δεν αποδέχεται την αρχή της αυτοδιάθεσης ως καθολικώς εφαρμοστέας.»

Οι Βρετανοί κατέστησαν την αυτοδιάθεση εξαρτώμενη από τη στρατηγική τους στην Ανατολική Μεσόγειο. Δεν αποτελούσε θέση της βρετανικής κυβέρνησης το ανέφικτο εφαρμογής της πλήρους αυτοδιάθεσης στην Κύπρο. Η αρνητική στάση των Βρετανών ήταν αποτέλεσμα της παρούσας κατάστασης στην περιοχή. Με τις διπλωματικές κινήσεις τους εξαγόραζαν χρόνο αναβάλλοντας την τελική ρύθμιση του καθεστώτος του νησιού για επτά χρόνια.⁹⁹

Την επόμενη χρονιά, το Δεκέμβριο του 1956, οι Βρετανοί προσέφεραν ένα φιλελεύθερο σχέδιο Συντάγματος, το Σύνταγμα Radcliffe, που προέβλεπε Βουλή με επαρκή αιρετή ελληνική κυπριακή πλειοψηφία αλλά με απαίτηση για δήλωση περί διπλής αυτοδιάθεσης που έφερνε στο προσκήνιο την προοπτική διχοτόμησης και το καθιστούσε απαράδεκτο. Οι οδηγίες που δόθηκαν στον Radcliffe ήταν ότι η Κύπρος θα παρέμενε υπό βρετανική κυριαρχία.

Στα 1957, το σχέδιο του Foyt Chiou εξέφραζε ένα φιλελεύθερο εσωτερικό πλαίσιο αλλά απαιτούσε κι αυτό τη δήλωση διπλής αυτοδιάθεσης κι αποδοχής διχοτόμησης της Μεγαλονήσου. Στα 1958, το σχέδιο Macmillan ήταν πολλαπλά καταστροφικό για τους Έλληνες Κυπρίους εφόσον δεν προέβλεπε κοινή Βουλή, προωθούσε το διαχωρισμό σε όλα τα επίπεδα, εισήγαγε επισήμως την ελληνική και

⁹⁹ Rosenbaum Naomi *Canadian Journal of Political Science* (The British in Cyprus, 1878-1960) (Dec. 1970, vol.3, n.4. pp.605-627) Canadian Political Science Association.
<https://www.jstor.org/stable/3231542>.

τουρκική κρατική εξουσία στη νήσο με ένα σχήμα τριμερούς διοίκησης που θα επέβαλε τη βρετανο-τουρκική σύμπραξη στην ελληνική κυπριακή κοινότητα με την απειλή του πλήρους διαχωρισμού της κυπριακής επικράτειας.

Φωτεινή εξαίρεση υπήρξε η πρόταση των Βρετανών στα 1956 με το σχέδιο Harding το οποίο ήταν απαλλαγμένο από ζοφερά για την Ελλάδα στοιχεία αν κι όχι πλήρως. Το σχέδιο προέβλεπε αιρετή ελληνική κυπριακή πλειοψηφία στη Βουλή αν κι ο Harding αρνήθηκε την προφορική δέσμευση. Οι διαφαινόμενη κατάρτιση νομικών διατάξεων περί αναστολής της αμνηστίας των μελών της ΕΟΚΑ υπήρξε η αφορμή για να μη συναινέσει ο Μακάριος στην αποδοχή του σχεδίου αυτού και να μην αντιληφθεί την ευνοϊκή για τους Έλληνες Κύπριους διπλωματική συγκυρία.¹⁰⁰

Αντίθετα, τα πολιτικά πλεονεκτήματα για το NATO ήταν αυτά που υποκίνησαν το Foreign Office να προτείνει την ένταξη της Κύπρου σε αυτό. Η διαφωνία του βρετανικού Υπουργείου Άμυνας,¹⁰¹ στις 12 Σεπτεμβρίου 1951 βασίστηκε στη στρατηγική και στρατιωτική αξία των βάσεων της Μεγαλονήσου, στις δυνατότητες ελέγχου όλων των παράκτιων περιοχών της Ανατολικής Μεσογείου από τους Βρετανούς τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης και στην ευχέρεια που είχε η Μεγαλόνησος να μετατραπεί σε εναλλακτική βάση για το Στρατηγείο και τη Διοίκηση της Μέσης Ανατολής.¹⁰²

Η πιθανότητα να αποτελέσει η παρουσία ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο πηγή ανησυχίας και δημιουργίας πολιτικών δυσκολιών στάθηκε ο πρώτος λόγος αποφυγής συμπερίληψης της νήσου στην περιοχή ευθύνης του NATO. Η αρνητική θέση των επιτελών του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας αιτιολογήθηκε από τον κίνδυνο να ζητήσει κι η Τουρκία την παρουσία των δικών της δυνάμεων στην Κύπρο, αίτημα το οποίο θα ήταν δύσκολο να δεχτεί αποφαστική απάντηση.

Η ένταξη της Κύπρου στο NATO πριν τη διευθέτηση διοίκησης κι ελέγχου της Μέσης Ανατολής θα έθετε το νησί υπό τη Διοίκηση της Νότιας Πτέρυγας, ενέργεια η οποία θα ζημίωνε την επιχειρησιακή σχέση της Μεγαλονήσου με τη Διοίκηση της Μέσης Ανατολής. Η προοπτική αυτή λειτούργησε αναβλητικά κι αποτρεπτικά στο να γίνει η Κύπρος μέλος του NATO. Η επέκταση της συμμαχίας σε

¹⁰⁰ Hatzivassiliou, *The Cyprus Question: the Constitutional Aspect*. Χριστοδουλίδης, *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες*.

¹⁰¹ TNA DEFE 6/18/154 Inclusion of Cyprus in the area covered by NATO.

¹⁰² Στο ίδιο.

περιοχή ανατολικότερα από αυτή που θα μπορούσαν να δεχτούν τα κράτη-μέλη θα επέφερε την αντίδραση των εθνικών κοινοβουλίων, σύμφωνα με τον Hood.¹⁰³

Το δικαίωμα συλλογικής απάντησης σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης σε μέλος του NATO δεν αποδόθηκε στην Κύπρο, αλλά μόνο στα νησιά της Ελλάδας, εξαιτίας των αντιδράσεων της Γαλλίας που ζήτησε να περιληφθεί κι η Τυνησία στο NATO εάν περιληφθεί η Κύπρος, ενώ το Βέλγιο κι η Ολλανδία ζήτησαν την εφαρμογή της ρύθμισης σε αποικίες τους. Η αποδοχή της πρότασης του Dean Acheson για απόρριψη της Κύπρου συμπληρώθηκε με την επισήμανση ότι η περιοχή της βορειοατλαντικής συμμαχίας στο αναθεωρημένο Άρθρο 6 της ιδρυτικής Συνθήκης θα ήταν ταυτόσημη με αυτή του αρχικού Άρθρου 6.

Ο αποκλεισμός της Κύπρου από την περιοχή ευθύνης του NATO πρόσφερε στη Βρετανία τον αποκλειστικό έλεγχο και χρήση των υποδομών κι εγκαταστάσεων της βάσει του βρετανικού κεντρικού σχεδιασμού άμυνας κι ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Η πρόταση για τη δημιουργία Στρατηγείου Μέσης Ανατολής κι Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής δεν ήταν παρά μια συνδυασμένη επινόηση της βρετανικής διπλωματίας για τη διατήρηση της παρουσίας και των εγκαταστάσεων της Βρετανίας στην Αίγυπτο.

Μέχρι τα 1955, οι προσπάθειες των Βρετανών στρέφονταν στη διατήρηση πρωτοβουλιών για την εποπτεία στη Μέση Ανατολή και την επίτευξη στρατηγικής υπεροχής σε αυτήν. Οι ατυχείς χειρισμοί στη δημιουργία ενός περιφερειακού οργανισμού άμυνας κι ασφάλειας στην περιοχή κι η αστοχία επίτευξης συμφωνίας για το μέλλον της βρετανικής παρουσίας στην Αίγυπτο με την κυβέρνηση του Καΐρου, υποχρέωσαν το Λονδίνο, στα 1953, στη μεταφορά του εθνικού βρετανικού στρατηγείου στην Κύπρο.¹⁰⁴

Στις 15 Ιανουαρίου 1955, η Κύπρος αναδεικνύονταν σε κομβικό σημείο στον τομέα της αεροπορικής συνδεσιμότητας και πρόσβασης στη Μέση Ανατολή, τόσο ως βάση όσο κι ως διαμετακομιστικός σταθμός για τα στρατιωτικά αεροσκάφη της Βρετανίας μετά την αποχώρησή της από τη Διώρυγα του Σουέζ και τον τερματισμό της αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης. Η κεντρική θέση της Κύπρου στον εναέριο χώρο άσκησης δικαιωμάτων υπερπτήσεων της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης

¹⁰³ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

¹⁰⁴ TNA CAB 129/56/33 Move of the Middle East Headquarters και DEFE 13/229 Future of HQ Middle East Command Cyprus.

Ανατολής διευκόλυνε την αντιμετώπιση απειλής πολέμου από την ΕΣΣΔ ενώ προήγαγε τη συνεργασία με τις ΗΠΑ.¹⁰⁵

Η συγχρονική δράση δύο συνταγματαρχών εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας, σε Κύπρο κι Αίγυπτο, κι η λανθασμένη διαχείριση της Διώρυγας του Σουέζ, προκάλεσαν μεγάλη φθορά εντός ΟΗΕ και ΝΑΤΟ.¹⁰⁶ Ήδη, στις 3 Αυγούστου 1956, η ανακοίνωση της Joint Intelligence Committee για αναθεώρηση της Συνθήκης Αγγλίας – Ιορδανίας, αποκήρυξη της Συνθήκης Λιβύης – Αγγλίας, καθυστέρηση στην παράδοση πετρελαίου από Συρία και Λίβανο και περιορισμό της βρετανικής παρουσίας σε: Άντεν, Μπαχρέιν, Κουβέιτ και Κατάρ όπως κι υποβάθμιση του Συμφώνου της Βαγδάτης ήταν απόρροια των ανωτέρω εξελίξεων.

Η βαρύτητα που απέδιδε η Γαλλία στη σταθερότητα της Αλγερίας κι η Βρετανία στην προμήθεια πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή συνέβαλε στη συνεργασία τους για την ανατροπή του Nasser με ανάπτυξη των δυνάμεών τους στην Κύπρο. Η επιχείρηση «Musketeer» δημιούργησε ένταση στο εσωτερικό του ΝΑΤΟ κι επιπλοκές στις σχέσεις ΗΠΑ – Βρετανίας σύμφωνα με τον Wallace Thies.¹⁰⁷ Η πρόκριση από την Αγγλία και τη Γαλλία των εθνικών συμφερόντων τους σε βάρος των συλλογικών της συμμαχίας κατέστησε την κρίση στο Σουέζ πρόβλημα για το ΝΑΤΟ κι ανέδειξε τα δομικά κενά του ως προς την πολιτική διαβούλευση και συνεννόηση.

Άμεση αντίληψη αυτής της πραγματικότητας είχε ο Έλληνας πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής στη συνάντησή του με τον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, το Νοέμβριο του 1956, στην οποία τόνισε ότι το ΝΑΤΟ θα πρέπει να αποβάλει το μονοδιάστατο στρατιωτικό χαρακτήρα του και να συμβάλει στην εμβάθυνση της συνεργασίας των κρατών – μελών για τη δημιουργία μιας πραγματικής κοινότητας συμφερόντων κι αλληλεγγύης που θα βοηθούσε στην επίλυση των διαφορών μεταξύ τους.¹⁰⁸

Σύμφωνα με την Kathleen Burk,¹⁰⁹ η συγκατάθεση των ΗΠΑ για την άσκηση αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής από τη Μεγάλη Βρετανία ήταν απαραίτητη μετά την κρίση στο Σουέζ. Η παράλειψη της εκ των προτέρων ενημέρωσης της συμμαχίας από τη Βρετανία και τη Γαλλία χωρίς καμία διαβούλευση και συντονισμό κλόνησε τη

¹⁰⁵TNA DEFE 4/75/1 Minutes of Meeting Number 1 of 1955, Defence Questions in the Middle East Area.

¹⁰⁶Kaplan (2010, σελ.26-48).

¹⁰⁷Thies (2009, σελ.203).

¹⁰⁸Ιδρυμα Καραμανλής Κωνσταντίνος (1992, σελ.194-196).

¹⁰⁹Burk Kathleen (2018, σελ.406).

συνοχή του συμφώνου εφόσον θα μπορούσε να προκαλέσει την εμπλοκή της ΕΣΣΔ στη Μέση Ανατολή κι ανέδειξε την απουσία πολιτικής βούλησης των δύο συμμάχων για εφαρμογή των αρχών λειτουργίας του NATO που είχε θέσει ο γραμματέας Ismay Lord.¹¹⁰

Σύμφωνα με τον Cohen,¹¹¹ η κρίση στο Σουέζ σήμανε το τέλος της ηγεμονίας της Μεγάλης Δύναμης στη Μέση Ανατολή. Ο τερματισμός της παρουσίας της Βρετανίας στην Αίγυπτο οδήγησε στην αναβάθμιση της αξίας της Κύπρου ως του μοναδικού, περιφερειακού στρατιωτικού διοικητικού κέντρου και κέντρου παροχής υποστήριξης των βρετανικών δυνάμεων της περιοχής.¹¹² Η πολιτική εξασθένιση του πρωθυπουργού Anthony Eden οδήγησε στην παραίτησή του και στη διαδοχή του από τον Harold Macmillan που είχε προεδρεύσει της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου ως υπουργός Εξωτερικών στα 1955.¹¹³

Η εκπόνηση μελέτης κόστους – οφέλους από τον Macmillan για τη διατήρηση της βρετανικής αυτοκρατορίας σε περιβάλλον ανεξαρτητοποίησης αποικιών έδειξε ότι επίκειτο οικονομικό πλήγμα κι ότι η πολιτική σωφροσύνης επέβαλε τη διευθέτηση των αποικιακών διαφορών μέσω διαπραγματεύσεων κι όχι μέσω χρήσης στρατιωτικής ισχύος.¹¹⁴ Η κρίση στο Σουέζ ανέστειλε ακόμη και την υποστήριξη του Υπουργείου Εξωτερικών του Ισραήλ στην προσφυγή της Ελλάδας για το Κυπριακό στην 11^η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Η αποστασιοποίηση των ΗΠΑ εξανάγκασε τη γείτονα χώρα να μην παρεκκλίνει από τη βρετανική γραμμή εφόσον ο άξονας Η.Β.-ΗΠΑ ήταν μονόδρομος για την προώθηση των Ισραηλινών συμφερόντων.¹¹⁵

Η απώλεια του Σουέζ στάθηκε η αιτία για τη διακοπή των διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό εκείνη την εποχή, ενώ σχετική έκθεση του NATO μίλησε για τη μεγάλη στρατηγική αξία των αεροπορικών βάσεων στο Ακρωτήριο και τη Λευκωσία και του περιφερειακού στρατηγείου στην Επισκοπή.¹¹⁶ Η πτώση πλέον της κυβέρνησης του Eden οδήγησε το Κυπριακό σε νέα βάση διαπραγματεύσεων που διεξήχθησαν με εμφανή απόσταση από το σχέδιο Radcliffe.

¹¹⁰Kaplan (2010, σελ.48).

¹¹¹Cohen (2005, σελ.155).

¹¹²Το ίδιο (σελ.157).

¹¹³Churchill College Archives Centre, DOHP 154 1 file, THOMSON, Sir John Adam και <http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/bdohp/#>.

¹¹⁴Walton (2014, σελ.303).

¹¹⁵Χαρίτος (2018, σελ.251 -253).

¹¹⁶PO (58) 990 The situation in the Middle East Conditions, Dangers and Prospects, Analyses, Facts and Figures.

Οι ανωτέρω εξελίξεις οδήγησαν στη σύσταση της «Επιτροπής των Τριών» ή της «Επιτροπής των Σοφών»¹¹⁷ της οποίας η έκθεση για την αντιμετώπιση των κινδύνων ασφαλείας του NATO, των απειλών και προκλήσεων της ενότητας και συνοχής του διασαφήνισε ότι η τοποθέτηση των εθνικών συμφερόντων των κρατών – μελών πάνω από τα συλλογικά αποδυναμώνει τη συμμαχία.¹¹⁸

Η έκθεση υπογράμμιζε πως το NATO δεν πρέπει να ξεχνά ότι η επιρροή και τα συμφέροντα των μελών του δεν περιορίζονται από το χώρο ευθύνης της ιδρυτικής Συνθήκης αλλά κι από γεγονότα εκτός αυτής. Τόνισε την αναγκαιότητα προαγωγής της μη στρατιωτικής συνεργασίας των κρατών – μελών, την ενδυνάμωση κι εμβάθυνση της ενότητάς τους και την εναρμόνιση των πολιτικών τους λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας.¹¹⁹

Με την έκθεση «Report by the Secretary General of Progress during the Period April 1952 to April 1957»¹²⁰, ο γραμματέας του NATO Ismay Lord, επεσήμαινε τη σημασία αποφυγής σοβαρών προστριβών και διαφορών ανάμεσα στα κράτη – μέλη και στις προσπάθειες των εμπλεκόμενων ώστε αυτές να επιλύονται άμεσα κι ικανοποιητικά.¹²¹

Η εισήγηση του Ismay Lord να έχει ο γραμματέας το δικαίωμα να προσφέρει καλές υπηρεσίες σε ενδεχόμενη διαφορά των ενδιαφερομένων και να εκκινήσει ή να διευκολύνει τις διαδικασίες επιδιαιτησίας και συμφιλίωσης, εφαρμόστηκε από τον ίδιο στις διαπραγματεύσεις επίλυσης του Κυπριακού χωρίς αποτέλεσμα, εφόσον οι συνθήκες δεν είχαν ωριμάσει για την αποδοχή από τους εμπλεκόμενους ενός τέτοιου ρόλου του NATO.¹²² Βέβαια, δεν υπήρχε κι ο απαιτούμενος χρόνος εξαιτίας της λήξης της θητείας του.¹²³

Ο κίνδυνος να εφαρμόσουν οι Βρετανοί μονομερώς το σχέδιο Macmillan με την υποστήριξη των Τούρκων Κυπρίων ως αντάλλαγμα της συμπαράστασης των Βρετανών στα γεγονότα στο Τουρκικό Προξενείο στη Λευκωσία και στο Κιόνελλι, και να διαρραγεί η ενότητα του NATO, ώθησε το γραμματέα του NATO Paul-Henri Spaak, του οποίου η συμβολή στη δημιουργία της ΕΟΚ στα 1957 τον καθιστούσε πολιτικό διεθνούς εμβέλειας, να παρέμβει και να υποβάλει σχέδιο «για προσωρινή

¹¹⁷ΥΠΕΞ Ιταλίας (Gaetano Martino), Νορβηγίας (Lange Halvard), Καναδά (Pearson L.B).

¹¹⁸«Report of the Committee of Three on non – military cooperation in NATO» 16 Νοεμβρίου 1956.

¹¹⁹Kaplan (2010, σελ.7-26) και CM (56) 70,71, Summary record of a meeting of the Council.

¹²⁰CM 57/60 Report to the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Bonn, May 1957.

¹²¹NATO CT-R/7 Report on the Consultation with Belgium.

¹²²Χατζηβασιλείου (2019,σελ.71).

¹²³NATO CM 57/60 Report by the Secretary General of progress during the period April 1952 to April 1957.

ρύθμιση του Κυπριακού» διάρκειας επτά ετών, χωρίς να προδικάζεται η τελική λύση αυτού.

Η πεποίθησή του ότι η Ελλάδα διέθετε καλύτερα περιθώρια ελιγμών κι επιρροής εντός του πλαισίου του NATO κι ότι θα ήταν καλύτερα να αποφευχθεί η δημόσια διαβούλευση εντός του ΟΗΕ, για να μην υπάρξει σύνδεση του Κυπριακού με τα ζητήματα της Αφρικής και της Ασίας ή την κομμουνιστική διείσδυση,¹²⁴ τον βοήθησε να τηρήσει θετική και δυναμική στάση στο χειρισμό του ζητήματος εντός του βορειοανατολικού Συμφώνου.

Ο Spaak πρότεινε ένα μεταβατικό σχέδιο εισηγούμενος τη σύσταση ενός υπουργικού συμβουλίου με πλειοψηφία Ελλήνων Κυπρίων. Επιθυμώντας να αποφύγει τα πολιτικά πάθη των εμπλεκομένων και να βρεθεί μια ισότιμη κι αντικειμενική επίλυση, ο Spaak δεν αντέδρασε απέναντι στην επιφυλακτικότητα της βρετανικής και τουρκικής πλευράς και πρότεινε από την αρχή, κατόπιν συζήτησης με τους Αμερικανούς, τη λύση της πλήρους ανεξαρτησίας της Κύπρου χωρίς τη βρετανική κυριαρχία και χωρίς το ενδεχόμενο της ένωσης με την Ελλάδα ή αυτό της διχοτόμησης.¹²⁵

Η Βρετανία αντέδρασε μέσω του Macmillan ο οποίος προσπάθησε να εξουδετερώσει το σχέδιο του Spaak με το δικό του σχέδιο επισκεπτόμενος την Αθήνα. Το δραματικό αδιέξοδο οδήγησε τους δύο άντρες σε ανταγωνιστική δράση εφόσον κι ο Spaak επισκέφτηκε την Αθήνα εκείνο το χρονικό διάστημα. Ο Spaak πρότεινε τη διαβούλευση του δικού του σχεδίου υπό την αιγίδα του NATO κι αφού αποσύρονταν το σχέδιο Macmillan. Η δήλωση του Μακαρίου υπό την πίεση της ελληνικής κυβέρνησης για εγκατάλειψη του αιτήματος της Ένωσης με την Ελλάδα κι αποδοχή λύσης δεσμευμένης ανεξαρτησίας, στις 16 Σεπτεμβρίου 1958, έγινε δεκτή με χαρά από το κυβερνών Εργατικό Κόμμα της Αγγλίας αλλά κι από το γραμματέα του NATO.

Απέναντι στην αρνητική αντίδραση της τουρκικής πλευράς, ο Spaak, από τη μία πλευρά τόνισε ότι η διαβούλευση για το Κυπριακό θα διακοπτόταν εάν δεν είχε τη σύμφωνη γνώμη όλων των μερών κι από την άλλη ξεκαθάρισε ότι η λύση της διχοτόμησης δε θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή εφόσον θα προκαλούσε σοβαρά δημογραφικά και οικονομικά προβλήματα στο νησί με μετακινήσεις πληθυσμών, ενώ η λογική της ήταν αντίθετη με τις διεθνείς αρχές κι αντιλήψεις της διπλωματίας.¹²⁶

¹²⁴PHS D6092/6093 Τηλεγραφήματα μεταξύ πρέσβη Βελγίου και Spaak.

¹²⁵Xydis (1967, σελ.136-148 και 267-270).

¹²⁶PHS D 6099 Επιστολή ΓΓ NATO προς Menderes.

Ο Έλληνας Πρωθυπουργός μίλησε για αποδοχή του σχεδίου Spaak αλλά επισήμανε ότι η παραμονή της Ελλάδας στο NATO τα έξι αυτά χρόνια ήταν προβληματική. Η προειδοποίηση της κυβέρνησης Καραμανλή στην επίσκεψη Spaak στην Αθήνα για αποχώρηση της Ελλάδας από το NATO σε περίπτωση επιβολής του βρετανικού σχεδίου από τους συμμάχους κατέληξε σε βελτίωση του σχεδίου από τον Spaak και σε υποστήριξη της διαδικασίας από τον Μακάριο για την αποφυγή εφαρμογής του σχεδίου Macmillan.¹²⁷

Η παρέμβαση Καραμανλή αποκάλυψε την ευνοϊκή στάση της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στον Βέλγο πολιτικό αλλά και τη φανερή επιρροή του Μακαρίου ο οποίος, με τη σειρά του, ήταν επηρεασμένος από την πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης ως πολιτικός κι Ορθόδοξος κληρικός. Η δήλωση περί αποχωρήσεως της Ελλάδας από το Σύμφωνο φανέρωνε τη συχνή πρόταση του Αρχιεπισκόπου, υπό την επίνευση της ΕΣΣΔ, για αποχώρηση της Ελλάδας από το NATO. Η ελληνική κυβέρνηση προς επίδειξη δημοκρατικού πνεύματος αλλά και προς δυσαρέσκεια των Βρετανών παρέμενε πιστή στο δόγμα: «Η Κύπρος αποφασίζει κι η Ελλάς συμπαρίσταται.»

Η ευμενής υποδοχή του σχεδίου Spaak από την ελληνική πλευρά, χάριν της ενότητας του NATO, θορύβησε τη βρετανική διπλωματία η οποία μέσω του υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ John Foster Dalles άσκησε πιέσεις στο Βέλγο πολιτικό να συζητηθεί και το σχέδιο του Macmillan με αποτέλεσμα την υποχώρηση του Spaak. Η υποχώρηση του Spaak προκάλεσε την υπαναχώρηση του Μακαρίου από τη δήλωση αποδοχής του σχεδίου Spaak με αποτέλεσμα η ελληνική κυπριακή διπλωματία κι η ελληνική πλευρά γενικότερα να στερηθεί της αξιοπιστίας της. Ήταν η εποχή που ακόμη οι ελληνικές κυβερνήσεις τηρούσαν καχύποπτη στάση απέναντι στους Βρετανούς, γεγονός για το οποίο την ευθύνη πρώτιστα είχε η επιρροή της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου κι Ελλάδος που ακολουθούσε τη Ρωσική πολιτική. Τα δύο σχέδια αλληλοσυγκρούστηκαν, αλληλοαναιρέθηκαν κι εγκαταλείφθηκαν.

Οι νέες παρασκηνιακές ζυμώσεις ξεκίνησαν με αλληλοκατηγορίες που κατέληξαν σε φιλοφρονήσεις μεταξύ των υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας – Τουρκίας, Αβέρωφ – Zorlu, στη 13^η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και στη σύνοδο του NATO στο Παρίσι. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1959 τα κυριότερα σημεία που αφορούσαν τις δύο πλευρές είχαν συμφωνηθεί με τη διατήρηση των βρετανικών βάσεων, τις συνθήκες

¹²⁷Ιδρυμα Καραμανλή Κωνσταντίνου (1992, σελ.240-243).

εγγυήσεως και συμμαχίας των τριών πλευρών ώστε να αποφευχθεί κάθε ενδεχόμενο Ένωσης ή Διχοτόμησης. Ο δρόμος είχε ανοίξει προκειμένου η Κύπρος να καταστεί Ανεξάρτητο Κράτος.

Μολονότι ο δεύτερος κύκλος των πρωτοβουλιών Spaak κατέληξε άκαρπος, όπως κι η πρότασή του να λάβει το σχέδιό του προσωρινό μεταβατικό χαρακτήρα για επτά χρόνια, οι προσπάθειές του κι οι επαφές του συνέβαλαν στην εκτόνωση του αρνητικού κλίματος, στην αποκλιμάκωση της έντασης, κυρίως μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας, και στην καλλιέργεια διάθεσης συνδιαλλαγής και συνεννόησης, σε κάποιο βαθμό, με αποτέλεσμα την κατάληξη στις δύο οριστικές Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου στα 1959 και την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 15 Αυγούστου 1960.

Η πλήρης απαγκίστρωση της Κύπρου από τη Βρετανία δεν συνέβη ποτέ. Το Λονδίνο δέχτηκε τις διαπραγματεύσεις των αξιωματούχων του NATO για να του δώσει ρόλο και κύρος, να διασφαλίσει τη συνοχή του, η αλήθεια, όμως, είναι ότι το Λονδίνο άσκησε τις πιέσεις του για την αποδοχή της δεσμευμένης ανεξαρτησίας υπό την απειλή της εφαρμογής του σχεδίου Macmillan.

Το μεγάλο ποσοστό της συμμάχου Αμερικής στο Σύμφωνο διευκόλυνε τη Μεγάλη Βρετανία στη χρήση της δύναμής της, προς επιβολή των συμφερόντων της ίδιας αλλά και στη μετέπειτα, χωρίς εμπλοκή άλλου, αποχώρησή της από το νησί.

Ακόμη και μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας το Λονδίνο δε δέχτηκε την ένταξη της Κύπρου στο NATO εμμένοντας στη βρετανική ταυτότητα των στρατιωτικών δυνάμεων και βάσεων στην επικράτειά της.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Μπορεί η πορεία της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής για την Κύπρο, την περίοδο 1878-1960, υπό το πρίσμα της ισχύος της στην Ανατολική Μεσόγειο, να προσδίδει αδιάψευστα σε αυτήν ένα γνώρισμα επιτυχίας, καθότι και την κυριαρχία της εμπέδωσε και με τη βοήθεια της Κύπρου ως αποικίας σε δύο πολέμους νίκησε, αλλά και την αποχώρηση των βρετανικών δυνάμεων από το νησί προστάτευσε από

σοβαρές απώλειες, ωστόσο, δεν την καθιστά κι αξιέπαινη. Μετά από ογδόντα και πλέον χρόνια κατοχής, στα οποία περιλαμβάνεται και μια πενταετία αντίστασης με ανταρτοπόλεμο, οι βρετανικές δυνάμεις αποσύρθηκαν σε δύο μικρές περιοχές βάσης.

Η κεντρικός άξονας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας, την περίοδο αυτή, για την Κύπρο, υπήρξε η διατήρηση των ισοζυγίων ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο μέσω αυτής. Ο ρόλος της Μεγάλης Δύναμης, ως εξωτερικού ισορροπιστή, περιλάμβανε διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες με ανταγωνιστικές δυνάμεις, όπως η Γαλλία κι η Ιταλία, στενή συνεργασία με τη σύμμαχο χώρα των ΗΠΑ και τη Γαλλία, απέναντι στη Γερμανία και τις δυνάμεις του Άξονα, προσαρμογή κι ευελιξία με τους συμμάχους για την ανάσχεση της σοβιετικής διείσδυσης, συμμετοχή σε συλλογικά συστήματα ασφαλείας (NATO), διατήρηση του ελέγχου της Μεγαλονήσου μέσω βάσεων.

Η βρετανική κατοχή της Κύπρου επηρέασε την πολιτική εξέλιξη του νησιού. Η απόφαση των Βρετανών να διατηρήσουν την κυριαρχία τους ακόμη και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σε μια εποχή που εφαρμοζόταν παγκόσμια η «Αρχή της Αυτοδιάθεσης», ακόμη και στην Ανατολική Ευρώπη, προκάλεσε την επώδυνη αποκοπή της Κύπρου από τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Η παρέλευση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δίχως ουσιαστικές μεταβολές στο εσωτερικό, συνέτεινε στην ενδυνάμωση της αντιαποικιακής στάσης. Η πολιτική ατροφία των Κυπρίων Ελλήνων και Τούρκων ήταν ευθύνη πρωτίστως της ελληνικής κυπριακής εκκλησίας, δευτερευόντως των ιδίων και της βρετανικής διοίκησης, ενώ ευθύνεται για το ανεπίλυτο Κυπριακό Πρόβλημα..

Η θεώρηση της Ανατολικής Μεσογείου ως ενιαίας, ομογενοποιημένης ζώνης είχε ως αποτέλεσμα την αναγνώριση του κομβικού, έστω κι αρχικά, εφεδρικού ρόλου της Κύπρου στην περιοχή λόγω της θέσης της σε αυτή. Η αντίληψη του Ηνωμένου Βασιλείου περί αποδοχής της πολιτικής του από τις υπόλοιπες κυβερνήσεις της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής διαψεύστηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όταν τα γύρω κράτη αντιτάχθηκαν στον πρωταρχικό ρόλο του με αποτέλεσμα η Βρετανία να αναζητήσει στην Κύπρο το τελευταίο και μοναδικό καταφύγιό της. Η αποχώρηση της αυτοκρατορίας από το σύνολο των ερεισμάτων της στην περιοχή, ειδικότερα μετά την κρίση στο Σουέζ, κατέστησαν τη Μεγαλόνησο το κέντρο βάρους της παρουσίας της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η αναγκαιότητα απρόσκοπτου ενεργειακού και πετρελαϊκού εφοδιασμού από τις ακτές της Μέσης Ανατολής αναβάθμισε περαιτέρω τη γεωπολιτική αξία της

Κύπρου λόγω της ευχέρειας παροχής διοικητικών διευκολύνσεων κι ελέγχου της γύρω περιοχής. Τα πλεονεκτήματα της Κύπρου συνέτειναν στην εκπόνηση σχεδιασμών και στην έκφραση ιδεών για τη χρήση του νησιού αρχικά ως ναυτικής βάσης των Βρετανών, κυρίως, όμως, ως αεροπορικής, όπως ήταν η χρήση μοίρας βομβαρδιστικών με πυρηνικά. Η μη αξιοποίηση της Κύπρου με την ανάπτυξη των απαιτούμενων στρατιωτικών υποδομών στο μεγαλύτερο διάστημα της βρετανικής διοίκησης και κυριαρχίας οφειλόταν σε άλλες δυσμένειες της Βρετανίας, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά σε άγνοια της στρατηγικής αξίας της νήσου.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Κύπρου στη λειτουργία υποδομών τελευταίας τεχνολογίας λήψης πληροφοριών και υποκλοπών ηλεκτρονικών μηνυμάτων στην επικράτειά της, βοήθησε τη Βρετανία στη διαχείριση κι αντιμετώπιση των ανταποικιακών κινημάτων, στον έλεγχο και την ανάσχεση της σοβιετικής διείσδυσης στη Μεσόγειο και τα γύρω έθνη, ενώ αποκάλυψε τη στενή κι οργανική σχέση του πολιτικού συστήματος και της εκτελεστικής εξουσίας της Βρετανίας με τις μυστικές υπηρεσίες και τις υπηρεσίες ασφαλείας για την εμπέδωση της βρετανικής κυριαρχίας και την αντιμετώπιση, μεταξύ άλλων της κυπριακής εξέγερσης (1955-1959).

Η αναπροσαρμογή της βρετανικής πολιτικής σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο υποθήκευσε την πορεία προόδου του Κυπριακού και διέψευσε τις ελπίδες των αγνών Ελλήνων Κυπρίων. Η επιμονή του Λονδίνου για τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής, τη μονιμοποίηση της δυτικής κυριαρχίας εκεί και τη διατήρηση της Κύπρου ως πηγής φθηνών πρώτων υλών, εντεινόμενη εξαιτίας της δικής της παρακμής, ήταν αυτή που απάντησε με τη λέξη «ουδέποτε» στο ελληνικό αίτημα για ένωση και προκάλεσε την αντίδραση των Ελλήνων ιθυνόντων και την απώλεια της υπομονής τους.

Η άμεση εξάρτηση των ανταποικιακών εξεγέρσεων από το διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον υποχρέωσε τη Μεγάλη Βρετανία να προσπαθεί να ανατρέψει την παραδοχή ότι οι εξεγέρσεις που αντιμετώπιζε αποτελούσαν τα τελευταία σκιρτήματα μιας θανούσας αυτοκρατορίας. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ προκάλεσε διπλωματικό ενδιαφέρον κι επέφερε σημαντική στρατιωτική φθορά και κόστος για την παρουσία δυνάμεων καταστολής στην Κύπρο. Το διεθνές πολιτικό και στρατιωτικό κόστος του Ηνωμένου Βασιλείου περιέλαβε τη δέσμευση του μεγαλύτερου τμήματος του βρετανικού στρατού για το νησί και την αντιμετώπιση του Αγώνα της ΕΟΚΑ!

Η αδυναμία του ΟΗΕ να ασκήσει δικαιοσύνη ως πολιτικός οργανισμός οδήγησε στη διαχείριση του Κυπριακού από το ΝΑΤΟ, εφόσον η ενστικτώδης

ανταπόκριση στην αμοιβαία συνεργασία των δυτικών κρατών σε αυτό, βοηθούσε στην εκτόνωση των διαφορών και στην αποδοχή συμβιβαστικών λύσεων. Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των αποφάσεων του ΟΗΕ κι η εμπλοκή αφρικανικών, ασιατικών κι αραβικών αντιλήψεων σε αυτές μπορούσαν να οδηγήσουν σε ουδετεροποίηση κρατών. Ο κίνδυνος μετατροπής αντιαποικιακών υποθέσεων σε διαφορές Ανατολής – Δύσης θα προσέλκυε ακατάλληλα το ενδιαφέρον της Μόσχας, εφόσον ο Αγώνας της ΕΟΚΑ είχε άλλη αφετηρία.

Η αριθμητική σύνθεση κι οι κανόνες λειτουργίας της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ ήταν απαγορευτικοί παράγοντες για την επίτευξη ευνοϊκής λύσης στο Κυπριακό για τις ελληνικές θέσεις. Η παρουσία της Μεγάλης Βρετανίας ως μονίνου μέλους του Συμβουλίου Ασφαλείας έδινε στη Μεγάλη Δύναμη το δικαίωμα βέτο κι αυξημένη επιρροή σε κάθε απόφαση του Οργανισμού. Αντίθετα, η ομοφωνία των κρατών - μελών του NATO (consensus) έδινε μια διαφορετική παράμετρο ίσων δικαιωμάτων βάσει της οποίας λαμβάνονταν οι αποφάσεις. Σε αυτήν την προοπτική βοήθησε κι η παρουσία στο επίκεντρο των διαδικασιών μεγάλων πολιτικών ανδρών, των γραμματέων του NATO.

Οι δυσκολίες του Ηνωμένου Βασιλείου να σταματήσει την επαναστατική δράση της ΕΟΚΑ και να διευθετήσει το Κυπριακό προκάλεσαν διευρυμένη ανησυχία στο εσωτερικό του NATO και τη δημιουργική αντίδραση του υπευθύνου του Συμφώνου επειδή απειλείτο η συνοχή κι η ενότητά του. Εξάλλου, η δημιουργία της ΕΟΚ στα 1957 είχε στρέψει το διεθνές ενδιαφέρον στις Βρυξέλλες κι είχε ανοίξει το δρόμο για την Κύπρο σε έναν πολιτικό άντρα που είχε πρωταγωνιστήσει στο πολιτικό επίτευγμα. Η απόρριψη, όμως, της πρωτοβουλίας Spaak, τον Οκτώβριο του 1958, από την ελληνική πλευρά, κατόπιν της άρνησης του Μακαρίου, είχε συνέπειες για την αξιοπιστία των ελληνικών θέσεων, εφόσον ακολούθησε την υπαναχώρησή του από την αρχική εγκατάλειψη της Ένωσης κι επέφερε την κατάρρευση των διπλωματικών προσπαθειών στον ΟΗΕ.

Η ανησυχία του Spaak για την ενότητα και συνοχή της συμμαχίας αλλά κι η επίγνωσή του από τον τρόπο λειτουργίας της πολυεθνικής πατρίδας του και των αποικιών της βοήθησαν στη δημιουργία ενός νέου πολιτικού περιβάλλοντος που περιόριζε τη μονομέρεια των λύσεων Macmillan. Το σχέδιο Spaak δεν ήταν αποτέλεσμα μηχανορραφιών και γραφειοκρατίας αλλά σύνθεση κατόπιν ολόπλευρης συνεννόησης και συγκατάθεσης. Η παρουσία κι η χρήση των βρετανικών βάσεων

στην Κύπρο απέτρεψε την ένταξή της στο χώρο δικαιοδοσίας του NATO, ωστόσο το σχέδιο Spaak βοήθησε στην προσέγγιση των τριών εμπλεκόμενων χωρών – μελών.

Η βρετανική εξωτερική πολιτική κατόρθωσε να υπερκεράσει και τις καινοτόμες προσπάθειες των κυβερνήσεων Καραμανλή - Αβέρωφ που αποφάσισαν να επαναφέρουν την Κύπρο στη φυσική ευρωπαϊκή πορεία της με την ταυτόχρονη ένταξη σε NATO και στη νεόκοπη ευρωπαϊκή οικονομική κοινότητα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις κατηγορήθηκαν για προδοσία, ενώ ο ίδιος ο Μακάριος ουσιαστικά υποχρεώθηκε να συναινέσει με τους Βρετανούς καθώς απέβλεπε υπό την επιρροή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και του έκδηλου μαξιμαλισμού του στα «πλεονεκτήματα» που προσέφερε η ένταξη στο «κίνημα των Αδεσμεύτων» και στον «παγκόσμιο Νότο» εκδηλώνοντας άγνοια για τους πρωταγωνιστές αυτής της περιοχής.

Η αποφασιστικότητα του Spaak ανέδειξε το ρόλο του NATO στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, έστω κι αν απορρίφθηκαν οι προτάσεις του, ενώ ο μετασχηματισμός των διμερών και πολυμερών συμμαχιών έδωσε έμφαση στην εταιρικό ήτα, τη συνεργασία, την ανοχή, την από κοινού διάθεση δυνάμεων και τη δημιουργία κοινής βάσης συμφερόντων. Οι πρωτοβουλίες του γραμματέα του NATO είχαν θερμάνει το κλίμα, είχαν προλειάνει το έδαφος, είχαν συμβάλει στην τόνωση του συναινετικού πνεύματος. Η δυναμική υποστήριξη του υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Dalles στο σχέδιο Foyt, που αποτελούσε αναθεώρηση του σχεδίου Macmillan, έφερε στο προσκήνιο μια νέα δύναμη της οποίας η επιρροή αποδυνάμωσε το σχέδιο Spaak και βοήθησε τη Μεγάλη Βρετανία σε αποχώρηση δίχως την απώλεια της κυριαρχίας της, με τη λύση της διατήρησης δύο βάσεων.

Η ένταξη της Κύπρου στη βρετανική Κοινοπολιτεία κι η υπαγωγή της σε δύο εγγυήτριες δυνάμεις με αντιτιθέμενα συμφέροντα θα καθιστούσαν το χώρο ευθύνης του NATO πεδίο αντιπαράθεσης τριγμών και διαφωνιών. Η αποτροπή ένταξης της Κύπρου στο NATO κι η καθοδήγηση Ελλάδας – Τουρκίας σε αποδοχή των ευθυνών τους για τη διακυβέρνηση του νησιού κρίθηκαν ενέργειες επιβεβλημένες επειδή η ανάληψη των υποχρεώσεων και των δεσμεύσεων των δύο χωρών σε πρότερο χρόνο από την ωρίμανση στρατιωτικών δικαιωμάτων απομάκρυνε την απειλή ένοπλης διαμάχης μεταξύ των δύο συμμάχων στο νησί.

Η επιτυχία, λοιπόν, της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής συνίστατο στο ότι η ίδια η Μεγάλη Βρετανία, αν και παρελθούσα δύναμη, αποχώρησε από την κεντρική διοίκηση διατηρώντας την αποδοχή και την ισχύ της. Επρόκειτο για μία φιλική απόσυρση χωρίς ήττα, ίσως τη μοναδική για αποικιακή δύναμη. Οι Συνθήκες του

Διακανονισμού Ζυρίχης και Λονδίνου κέρδισαν την εγγύηση και των δύο πλευρών, Ελλάδας - Τουρκίας που βρίσκονταν σε μακροχρόνια αντιπαράθεση χωρίς η ίδια να μεταβάλει τους στόχους της, ενώ το στρατιωτικό αδιέξοδο για τους τρεις απομακρύνονταν μέσω της διπλωματίας.

Το αρνητικό αποτέλεσμα των ειρηνευτικών διαδικασιών σε NATO κι ΟΗΕ δεν αναίρεσε τους θεμελιώδεις στόχους της Μεγάλης Βρετανίας, την αποτροπή μιας οποιασδήποτε κυριαρχικής παρουσίας στο γεωγραφικό αποτύπωμα της νήσου. Η Μεγάλη Βρετανία παρέμεινε ακλόνητη στην εκδήλωση των αρνητικών αντιδράσεών της οι οποίες απέτρεπαν την εμφάνιση ανεπιθύμητων για την ίδια συγκυριών όπως π.χ. την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και την εμφάνιση μιας ανταγωνιστικής για τη βρετανική κυριαρχία δύναμης στην Ανατολική Μεσόγειο. Η στρατιωτική ενδυνάμωση της Ελλάδας την καθιστούσε μια τέτοια απειλή για τη Βρετανία.

Πρακτικά, το «βρετανικό φλέγμα», παρά τη στρατιωτική εμπλοκή, εκφράστηκε νηφάλια απέναντι στις διαφορές των γηγενών και γρήγορα αναγνώρισε την πολύτιμη αξία της αποχώρησης του ισχυρότερου εμπλεκόμενου έθνους με δική του πρωτοβουλία όντας συμφιλιωμένο με μια «φαινομενική» ήττα. Ουσιαστικά, επρόκειτο για μια δημιουργική απεμπλοκή από έναν τοπικό ανταρτοπόλεμο διατηρώντας το πλεονέκτημα των καλών διεθνών σχέσεων, την ανεξαρτησία της Ανατολικής Μεσογείου από οποιαδήποτε μεσογειακή δύναμη, την εφαρμογή αμοιβαίων για όλες τις πλευρές δεσμευτικών κανόνων Διακανονισμού και την άμεση αποτροπή της Ένωσης.

Η αποστασιοποίηση από προτιμήσεις και συμμάχους, η αποφυγή των εν θερμώ κινήσεων κι αποφάσεων, η ψυχρή αντιμετώπιση των καταστάσεων βάσει συμφερόντων ακόμη κι η ανάλυση βάσει ποσοστών κόστους- οφέλους μπορούν να συν ομολογηθούν από τους παρατηρητές. Η «προστάτιδα σύμμαχος» ανέκτησε την ψυχραιμία της και σχεδίασε έντεχνα το περιεχόμενο των Συνθηκών Ζυρίχης και Λονδίνου ώστε να επανέλθει το βάρος των πολιτικών εξελίξεων στο κέντρο της Μεγαλονήσου αποκλείοντας ερμητικά την εισβολή των σύγχρονων γεωπολιτικών μεταβολών, την επιρροή τους στη διακυβέρνηση του νησιού και τις αλλαγές που επέφεραν στην κοινωνική, πολιτική, εθνολογική κι οικονομική δόμησή του.

Οι τελικές λύσεις κι αποφάσεις του Συντάγματος των δύο Συμφωνιών δεν απέχουν από τις βρετανικές συνταγματικές επιθυμίες κι από όσα είχε προτείνει ο Radcliffe στα 1956! Οι βρετανοί επιθυμούσαν την τριμερή συμμετοχή στη διαμόρφωση του καθεστώτος διοίκησης στο νησί χωρίς να νοιάζονται ουσιαστικά για

τις κοινοτικές διαφορές των δύο πλευρών αλλά κατά βάση για την εκπλήρωση των στρατηγικών στόχων τους που περιλάμβανε τη διατήρηση της κυριαρχίας τους στο νησί έστω και με μια μειωμένη παρουσία την οποία θα εξυπηρετούσε μια επιβεβλημένη ειρήνη! Η άσκησης ενόρασης και σοφίας βοήθησαν στην επικαρπία κάθε δυνατού ωφελήματος σύμφωνα με όσα όριζε η εμπειρία ως οδός επίγνωσης.

Η στρατηγική του Λονδίνου την περίοδο 1956 – 1958, μαρτυρούσε το ενδιαφέρον των Βρετανών για τη διατήρηση ενός κεντρικού ρόλου στη διοίκηση της Κύπρου, ενώ απέβλεπαν στη στήριξη των ΗΠΑ. Η επίτευξη πολιτικών συμφωνιών στα 1956, η δημιουργία και ρύθμιση του καθεστώτος των βάσεων στα 1957 κι η διαμόρφωση συνθηκών εξαρτημένης ειρηνικής αυτοκυβέρνησης στα 1958, αποδεικνύουν ότι για τους δυτικούς συμμάχους δε συνέτρεχαν οι στρατιωτικές προϋποθέσεις για απόδοση πλήρους αυτοδιάθεσης στους πλειοψηφούντες Έλληνες Κυπρίους.

Η παρουσία στην εξουσία του Συντηρητικού κόμματος από τα 1951 απομάκρυνε κάθε ενδεχόμενο πλήρους αποχώρησης των Βρετανών από το νησί σε κάποια αντίθεση με την πολιτική του Εργατικού κόμματος της περιόδου 1945 – 1951 που προέβη σε επικέντρωση των κρατικών δομών διοίκησης με εθνικοποιήσεις, σε αποχώρηση των Βρετανών από τις περισσότερες αποικίες και σε απόδοση κάποιου βαθμού ελευθερίας στις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο.

Η αποτελεσματικότητα της βρετανικής διπλωματίας επιτεύχθηκε χάρη στο αποτρεπτικό γνώρισμα των στόχων και στις παγκόσμιες ευνοϊκές συνθήκες. Εξάλλου, η σωστή επιλογή στόχων είναι αποτέλεσμα της δύναμης της αποτρεπτικής σκέψης. Η διπλωματική νίκη προήλθε από τις αδυναμίες των άλλων, αντιπάλων κι εταίρων αλλά κι από την προσφυγή στη διπλωματική στήριξη του στενότερου συμμάχου που παραμένει κι η ισχυρότερη χώρα του πλανήτη, με κοινές δομές πολιτικής, των ΗΠΑ. Η επικράτηση έναντι όλων των εμπλεκομένων είναι κάτι πολύ δύσκολο, δυσεύρετη είναι η δύναμη για τα περισσότερα έθνη όπως κι δύσκολη η σωστή ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, ωστόσο αυτό δεν ίσχυσε για τη Μεγάλη Βρετανία.

Η άσκηση πιέσεων, υπό την απειλή της εφαρμογής του σχεδίου Macmillan, απέδειξε ότι το Λονδίνο είχε επίγνωση των κατάλληλων χειρισμών αλληλεπίδρασης του «λειτουργικού» περιβάλλοντος της διπλωματίας και της στρατιωτικής δύναμης, της περιόδου 1955-1959, αλλά και του «ψυχολογικού» παράγοντα, ενώ ήξερε να θέτει το ένα στην υπηρεσία του άλλου. Με μεγάλη ακρίβεια άσκησε εκείνη την πολιτική που φανέρωνε ένα ρόλο «χαμαιλέοντα» έχοντας στην υπηρεσία του δύο

έθνη «αχθοφόρους», την Ελλάδα και την Τουρκία. Η προσαρμοστικότητα κι η ευελιξία του πρόσφεραν στους εμπλεκόμενους την ψευδαίσθηση της αλήθειας και της νίκης ακριβώς για να μην τεθούν σε κίνδυνο τα ευρύτερα συμφέροντά του.

Εξωτερικά, οι συνταγματικές ρυθμίσεις έδιναν την εντύπωση άριστων προϊόντων του φονξιοναλισμού (λειτουργισμού)*, όπως άλλωστε υπερηφανευόταν ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής. Στην πραγματικότητα, όμως, η εισαγωγή πολιτικών προτεραιοτήτων διεθνούς ενδιαφέροντος από το Λονδίνο αλλοίωσε τα διαμορφούμενα χαρακτηριστικά του κυπριακού καθεστώτος κι επέβαλε τη διακύμανση ανωμαλιών στη διαμόρφωση συνταγματικών σχεδίων και πολιτικών πρακτικών που καλούνταν να εξυπηρετήσουν σε πρώτο βαθμό τις απαιτήσεις ενός τρίτου κράτους ή τις γεωπολιτικές αναγκαιότητες της κλυδωνιζόμενης σε ισχύ κατέχουσας δύναμης κι έπειτα τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

Οι πολιτικές επιλογές του είδους αυτού δημιούργησαν τετελεσμένα τα οποία αντικατοπτρίστηκαν στις τελικές διευθετήσεις της Ζυρίχης και του Λονδίνου στα 1959! Στα πρώτα πέντε χρόνια της ανεξαρτησίας, το νησί έγινε θέατρο ενδοκοινοτικού πολέμου που κατέληξε διεθνής κι οδήγησε στην εγκατάσταση μιας ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών που εξακολουθεί να παρίσταται σε αυτό. Η Κύπρος ήταν όντως αδύναμη κι ευάλωτη απέναντι σε πιθανή τουρκική εισβολή επειδή το μικρό μέγεθός της κι η μεγάλη γεωπολιτική αξία της δε τις επέτρεπαν να ισορροπήσει ανάμεσα σε ανατολή και δύση και να πλεύσει επιτυχώς την ταραγμένη θάλασσα του μεταπολεμικού κόσμου.

Η οξυδέρκεια της Βρετανίας αποκαλύφθηκε στην συνεχή επαγρύπνηση και στο μη εφησυχασμό απέναντι σε κάθε ανατρεπτική ενέργεια της κυριαρχίας της στο νησί. Οι προσπάθειες εξισορρόπησης απέναντι σε όλους είχαν ως κίνητρο τη διατήρηση πρωταγωνιστικού ρόλου στην εμπέδωση της εξουσίας στη Μεγαλόνησο. Η Βρετανία δεν πολέμησε την κατανόηση των Αμερικανών στα ζητήματα Αυτοδιάθεσης των Ελλήνων Κυπρίων αλλά και δεν την ενστερνίστηκε. Τήρησε τη συμμαχία με την Ελλάδα, ωστόσο αυτό συνέβη μέχρι ενός ορισμένου ορίου. Πρόκρινε τις επιθυμίες της Τουρκίας και των Τούρκων Κυπρίων, ωστόσο χρησιμοποίησε τη «διχοτόμηση» «διά ίδιον όφελος»!

* Λειτουργισμός (ή φονξιοναλισμός) είναι τρόπος ερμηνείας και μέθοδος ανάλυσης σύνθετων κυρίως δομών του επιστητού, με βάση την εξάρτηση, δράση, απόδοση, αποτελεσματικότητα ή τον προορισμό των μερών στο πλαίσιο ενός συνόλου. Ο λειτουργισμός εκφράστηκε υπό μια στενότερη έννοια, ως ερμηνεία της ύπαρξης μιας οντότητας μέσω του ρόλου της στη διατήρηση ενός συνόλου και υπό μια ευρύτερη έννοια, η οποία έχει ως επίκεντρο την έννοια του σκοπού, της τελικότητας ως παράγοντα οργάνωσης και ολοκλήρωσης ενός συνόλου.

Η πολιτική ατροφία των Ελλήνων Κυπρίων έδωσε τη σκυτάλη στην πολιτική ανάκαμψη μόνον μετά την τουρκική εισβολή και τη βίαιη διχοτόμησή του νησιού, ενώ δεν προηγήθηκε από αυτές για να τις αποτρέψει! Η Μεγαλόνησος κατόρθωσε, πενήντα χρόνια μετά να επανασυνδεθεί με την Ευρώπη και να καταστεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσθέτοντας ένα ακόμη επίπεδο (οικονομικής κυρίως) ασφάλειας, ενώ τώρα «διαλέγεται» με τη νατοϊκή ιδιότητά της. Εξήντα έξι χρόνια μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, το νησί παραμένει ένοπλο στρατόπεδο κι οι διαπραγματεύσεις για μια μόνιμη ειρήνη καταλήγουν σε αδιέξοδο στερώντας την αξιοπιστία των ιθυνόντων.

Η ευχέρεια χρήσης πυρηνικών στις δύο βάσεις, κι η αδυναμία να συμβεί αυτό από το ΝΑΤΟ, καθιστούν τη βρετανική διοίκηση ανώτερη από ότι η Ελλάδα ή η Ε.Ε. θα μπορούσαν να προσφέρουν. Αρωγοί της ασφάλειας της Κύπρου είναι : α) η ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική για την οποία όμως ακόμη τώρα δεν έχει συσταθεί ένας ευρωπαϊκός στρατός ενώ δεν επιτρέπεται να κάνει χρήση πυρηνικών ως κοινότητα εθνών και β) το ενιαίο αμυντικό δόγμα Ελλάδας-Κύπρου το οποίο ακολουθεί τις βρετανικές νόρμες και βρίσκεται υπό τον αυστηρό έλεγχο του ΝΑΤΟ.

Η τοποθέτηση της Κύπρου στο επίπεδο του πυλώνα ανάσχεσης της ρωσικής απειλής χρήσης πυρηνικών για τη Δύση είναι κάτι μοναδικό ως αξία διοίκησης, ωστόσο η χρήση της Κύπρου ως θέρετρο πολέμου δεν είναι πράξη αξιοζήλευτη από ανθρώπινη σκοπιά!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- 1.Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ευάγγελος, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1982.
- 2.Αθανασιάδης Σπύρος, *Φάκελος TMT*, Λευκωσία 1998.
- 3.Αθανασίου Βαλάντης, *Το Ενωτικό Δημοψήφισμα*.

- 4.Αιμιλιανίδης Αχιλλέας Κ., *Κοινοβουλευτική συνύπαρξη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (1960-1963)*, Λευκωσία: Επιφανίου, 2008.
- 5.Βλάχος, Άγγελος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1980.
- 6.Γαρδίκια-Κατσιαδάκη Ελένη, «Βενιζέλος και Τσώρτσιλ: οι βάσεις της αγγλοελληνικής συνεννόησης», στο Θάνος Βερέμης και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος (επιμ.), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του* (Αθήνα: Φιλippότης, (1980).
- 7.Γιωργαλλής, «Κύπρος» (2015) *Το ζήτημα του «φόρου υποτελείας» :φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της βρετανικής επικυριαρχίας στην Κύπρο.* (Δ.Δ.)
- 8.Γεωργής Γεώργιος, «Ο αντίκτυπος της Ένωσης της Επτανήσου με την Ελλάδα στην Κύπρο», στο Ιωάννης Θεοχαρίδης (επιμ.), , *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ' (Λευκωσία: Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 2001)
- 9.Γλαύκος Κληρίδης, *Η κατάθεσή μου*, τ. 1, Λευκωσία 1988.
- 10.Δημητρίου Δημήτρης, *Η Διασκεπτική Συνέλευση και το Ενωτικό Δημοψήφισμα μέσα από τον Αντικομμουνισμό της περιόδου 1946-1950*, 2008.
- 11.Δρουσιώτης, Μακάριος *Η πρώτη διχοτόμηση: Κύπρος 1963-1964*, Αλφάδι, Λευκωσία 2005 ISBN 9963-631-06-1 *Βιβλιοκριτική στο ένθετο «Βιβλιοθήκη» της Ελευθεροτυπίας της 5/8/05* Αρχειοθετήθηκε 2007-09-29 στο Wayback Machine.
- 12.Δρουσιώτης, Μακάριος, *Η εισβολή κι οι Μεγάλες Δυνάμεις*, Αλφάδι, Λευκωσία 2014.
- 13.Ηρακλείδης, Αλέξης, *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης 2002.
- 14.Ηρακλείδης, Αλέξης, *Το Κυπριακό πρόβλημα, 1947-2004: από την ένωση στη διχοτόμηση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006.
- 15.Ιωσήφ, Σ., Ιωσήφ, *Κυπριακό πρόβλημα και διεθνής πολιτική: από την Ανεξαρτησία στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (μετάφραση Α. Σοκ δήμος), Αθήνα: Παπαζήσης, 2000.
- 16.Κέντρο Αγιολογικών Μελετών, Όσιος Συμεών ο Μεταφραστής, 30/06/2011.
- 17.Κοσμαδόπουλος, Δημήτρης, *Οδοιπορικό ενός πρέσβη στην Άγκυρα, 1974-1976*, Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1988.
- 18.Κούμας, Μανόλης, «Οι επιπτώσεις της εξορίας του Μακαρίου και των απαγχονισμών του 1956 στην ελληνική πολιτική σκηνή», στο:

Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Το κρίσιμο για την ΕΟΚΑ έτος 1956: διπλωματικές και στρατιωτικές πτυχές*, Λευκωσία: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959 και Ακαδημία Ιστορικών Σπουδών, 2017.

19.Κούπανου Α. – Παπαδημήτρη Π. «Χρονολόγιο 1960-1969» στο:

Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

20.Κουφουδάκης, Βαγγέλης, «Το Κυπριακό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και οι υπερδυνάμεις, 1960-1986», στο: Αλέξης Αλεξανδρής κ.ά. (επιμ.), *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα: Γνώση, 1988, 21.Κρανιδιώτης, Ν., Γιάννος, *Το Κυπριακό πρόβλημα 1960-1974*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1984.

22.Κτωρής Σώτος, *Η ΕΟΚΑ κι οι Τουρκοκύπριοι*, Πολίτης, 2015.

23.Μιχαλόπουλος, Δημήτρης, *Πρεσβείες της Κύπρου (1950): το οδοιπορικό της Ένωσης*, Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1990.

24.Παπαδημήτρης, Παναγιώτης, «Εκλογές, υπουργοί και βουλευτές στη δεκαετία του 1960»,

και άλλα κεφάλαια στο:

25.Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

26.Παπαπολυβίου, Πέτρου: *Σπινθήρ γλυκυτάτων ελπίδων: ο απόηχος του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) στην Κύπρο* (Λευκωσία: Αιγαίον, 1996)· *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι: συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού* (Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 1997)· *Υπόδουλοι ελευθερωταί αδελφών αλυτρώτων: επιστολές, πολεμικά ημερολόγια και ανταποκρίσεις Κυπρίων εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1913* (Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 1999)· *Φαεινόν Σημείον Ατυχούς Πολέμου: η Συμμετοχή των Κυπρίων στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897* Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2002).

27. Παπαπολυβίου, Πέτρου., *Οι Κύπριοι εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: Τα Μητρώα, οι Κατάλογοι και ο φόρος του αίματος* (Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, 2012).

28.Παπαχελάς, Αλέξης, *Ένα σκοτεινό δωμάτιο, 1967-1974*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2021.

29.Πικρός Π. Γιάννης, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό* (Αθήνα: Φιλιππότης, 1980), · C. M. Woodhouse, «The Offer of Cyprus, 1915», στο *Greece and Great Britain during World War I*, (Thessaloniki, 1985).

30. Πικρός Π. Γιάννης, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, · Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η στάση της ελληνικής κυβερνήσεως κατά την κυπριακή κρίση του 1931», *Επιστημονική Επετηρίδα ΠΑΣΠΕ*, (1976-1977)· Μανόλης Κούμας, «Ο αντίλογος στον Βενιζέλο: μια επιστολή του Αλέξη Κύρου για τα Οκτωβριανά», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006)· Μανόλης Κούμας, «Αλέξανδρος Ρίζος-Ραγκαβής και Αλέξης Κύρου: αλληλογραφία για το Κυπριακό, 1952-1960», *Κυπριακαί Σπουδαί* (2005)· Ευάγγελος Καραγιάννης, «Ο Ελ. Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931: η στάση του αθηναϊκού Τύπου», *Κλειώ* 2 (2006)· Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Μνήμες του '31: παρατηρήσεις για τη ρήξη μεταξύ του ενωτικού κινήματος και του βενιζελισμού», στο Γιώργος Καζαμίας και Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2008).
31. Πρωτοπαπάς, *Εκλογική ιστορία της Κύπρου: πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία, 1878-1960*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2012.
32. Ριζάς, Σωτήρης, *Ένωση - Διχοτόμηση - Ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2000.
33. Ριζάς, Σωτήρης, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα, 1967-1974*, Αθήνα: Πατάκης, 2004.
34. Ριζάς, Σωτήρης και Στεφανίδης, Ιωάννης, «Το Κυπριακό ζήτημα: ο αγώνας για την ένωση, η Ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή», στο: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Αθήνα: ΤΑ ΝΕΑ και Ελληνικά Γράμματα, 2009, τ. 9.
35. Ριχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, (πρώτος τόμος, 1878-1949)* Αθήνα, Εστία ISBN 9789600512946. (2007)
36. Σακκάς, Ιωάννης, *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004* (Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, 2015). Διαθέσιμο στο: <https://hdl.handle.net/11419/5108>.
37. Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2005.
38. Στεφανίδης, Ιωάννης, *Εν ονόματι του έθνους. Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα 1945-1967*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2010.
39. Στυλιανού Φ., *Τα 13 Σημεία*, στο:

Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

40. Στυλιανού Φ., «Η ΟΥΝΦΙΚΥΠ κι ο ρόλος της», στο:

Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

41. Συρίγος, Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1967-1974*, Αθήνα: Πατάκης, 2015.

42. Συρίγος, Άγγελος, «Ελληνο-τουρκικές σχέσεις 1967-1974: από την συνάντηση στον Έβρο στην εισβολή στην Κύπρο», στο:

Πάυλος Σούρλας (επιμ.), *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2016.

43. Συρίγος, Άγγελος, «Η ελληνική μεραρχία στην Κύπρο (1964-68) και ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων» *Στρατηγικόν*, 2 (2018), σελ. 1-22. Διαθέσιμο στο: strategiein.gr/wp-content/uploads/2019/01/1.-ΣΥΡΙΓΟΣ-Η-ΕΛΛΗΝΙΚΗ-ΜΕΡΑΡΧΙΑ-ΣΤΗΝ-ΚΥΠΡΟ.pdf.

44. Τζερμιάς, Πάυλος Ν., «Από τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου ως και την τουρκική εισβολή», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, τ. ΙΣΤ΄.

45. Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960- 1974*, 2006.

46. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού: η δεκαετία του 1950*, Αθήνα: Πατάκης, 2005.

47. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, «*Η σύσταση και εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος, 1974-1981*» στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, τ. ΙΣΤ.

48. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Αθήνα: Πατάκης, 2001.

49. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Πατάκης, 2001.

50. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης., *Η κρίση του 1963: Ερωτήματα κι Αποτιμήσεις*, στο:

Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

51. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης., «Βρετανική ναυτική ισχύς στη Μεσόγειο, 1882-1945: μία βιβλιογραφική αναζήτηση στο ζήτημα της στρατηγικής αξίας της Κύπρου», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών σπουδών*, 8 (2008),

52.Χουρχούλης, Διονύσης, «Το ζήτημα των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Ελλάδας, 1967- 1974: εσωτερικές και διεθνείς διαστάσεις», στο: Παύλος Σούρλας (επιμ.), *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2016.

53.Χριστοδουλίδης, Νίκος, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2009.

54.Χριστοδουλίδης, Νίκος, *Η Διασκεπτική Συνέλευση της Κύπρου*, 2012.

55.Χριστοδουλίδου Έβελυν -Χριστίνα., «Η κυπριακή πρεσβεία στη διάσκεψη της Ειρήνης, 1918-1920, στο Γιώργος Καζαμίας και Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2008),

56.Χρυσστόμου Α. «Ο Κυπριακός Στρατός» στο: Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία: Φιλελεύθερος, 2010, τόμος Α΄.

Ξενόγλωσση:

1.Adams T.W. «The American Concern in Cyprus», *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 401, 1972.

2.Alexander M. George., «British Policy on the Question of Enosis, 1945-1946», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 43 (1979), 79-94· George Horton Kelling, *Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus, 1939-1955* (New York: Greenwood Press, 1990).

3.Aldrich J. R. (1992) *British Intelligence, Strategy and the cod war, 1945-1951*. London Routledge.

4.Aldrich R. (2011) *GCHQ: The uncensored story of Britain's most secret intelligence agency*. London: Harper Press.

5.Andrew Chr. (2018) *The Secret World: A history of Intelligence*, London: Allen Lane.

6.Antonopoulos, Athanasios, *Redefining Greek-US Relations, 1974-1980: National Security and Domestic Politics*, Cham: Palgrave Macmillan, 2020.

7.Asmussen, Jan, *Cyprus at war: diplomacy and conflict during the 1974 crisis*, London and New York: Tauris, 2008.

8.Behlul Ozkan, *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: The Making of National Homeland in Turkey*, Yale University Press, 2012, ISBN 978-0-300-18351-1.

9.Bellinghen G. Kappler T., *Cipro Oggi*, Casa editrice il Ponte, 2005, ISBN 978-88-89465-07-3.

10. Biddulph Robert *Πρακτικά Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας και Μηνιαία Καταγραφή Γεωγραφίας* Wiley : (12/1889, τομ.11, ν.12) σελ.705-719.
11. Burk, Kathleen (2018), *The Lion & The Eagle : The Interaction of the British and American Empires 1783-1972*, Bloomsbury Publishing, ISBN 978-1-4088-5617-8.
12. Bourke St. (2018) *The Middle East: The cradle of civilization*. London: Thames & Hudson.
13. Camp G.D., *Greek-Turkish Conflict over Cyprus, Political Science Quarterly*, 1980.
14. Cohen M., *Prologue to Suez: Anglo – American planning for military intervention in a Middle East war, 1955-1959*.
15. Cohen M.J., (2005) *op. cit.* σελ.146. Yaqub S. *Containing Arab Nationalism/The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, Chapel Hill and London. The University of North Carolina Press,
16. Cormac, R. (2018) *Disrupt and Deny: Spies, Special Forces, and the secret pursuit of British Foreign Policy*. Oxford University Press.
17. Crouzet Francois *Η κυπριακή διένεξη 1946-1959*, (2011) Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
18. Dale C. Tatum, *Who Influenced Whom? Lessons from the Cold War*, University Press of America, 2002, ISBN 978-0-7618-2444-2.
19. Desch, *Στους δρόμους της Μικράς Ασίας* (1989).
20. Diez Thomas, *The European Union and the Cyprus Conflict, Modern Conflict, Postmodern Union*, Manchester University Press, 2002, ISBN 9780719060793.
21. Dimitrakis P. (2010) *Military Intelligence in Cyprus from the Great War to Middle East crises*. London IB Tauris.
22. East G. «*The Mediterranean Problem*» *Geographical Review* 28 (1)
23. Eden, Antony, «*Memoirs , Full Circle*, Cassell,» London, 1960.
24. Georghallides, G.S. *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926. With a Survey of the Foundations of British rule*, (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1979),
25. Georgallides, G.S. «*Turkish and British Reactions to the Emigration of the Cypriot Turks to Anatolia, 1924-1927*», *Balkan Studies*, 18 (1977).
26. Georghallides, G. S. *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: The Causes of the 1931 Crisis* (Nicosia : Cyprus Research Centre, 1985).
27. Georghallides, *Political and Administrative History*.

- 28.Gorst A. (2005) «We must cut our coat according to your clothe: The making of British Defence Policy 1945-1948» σε Aldrich J. R. (1992) *British Intelligence, Strategy and the cold war, 1945-1951*. London Routledge.
- 29.Grob-Fitzgibbon, Benjamin, *Imperial Endgame: Britain's Dirty Wars and the End of the Empire*, Palgrave Macmillan, 2011, ISBN 9780230300385.
- 30.Harris B. Cowper (Benjamin Harris) *Cyprus: its past, present and future*.
- 31.Hart, Parker T., *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, a Firsthand Account of Crisis Management, 1965-1968*, Durham: Duke University Press, 1990.
- 32.Hatay Mete, *Is the Turkish Cypriot population shrinking?* International Peace Research Institute, σελ.19, ISBN 978-82-7288-244-9.
- 33.Hattendorf B. John, *Naval Strategy and Policy in the Mediterranean* (Kennedy P.)2000.
- 34.Hatzivassiliou, Evanthis, *The Cyprus Question, 1878-1960: The Constitutional Aspect*, Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota, 2002.
- 35.Hatzivassiliou, Evanthis, *Britain and the International Status of Cyprus, 1955-59*, Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota, 1997.
- 36.Hatzivassiliou, Evanthis, «Return to Europe: EU Accession as a Turning Point in Cypriot History», *Hellenic Studies/Études Helléniques* (Κεμπέκ), 11/2 (2003).
- 37.Hatzivassiliou, Evanthis, «Cold War Pressures, Regional Strategies and Relative Decline: British Military and Strategic Planning for Cyprus, 1950-1960», *Journal of Military History*, 73/4 (2009).
- 38.Hoffmeister Frank, *Legal aspects of the Cyprus Problem: Annan Plan and European accession*, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, ISBN 978-90-04-15223-6.
- 39.Holland Robert & Makrides Diana, *Οι Βρετανοί κι οι Έλληνες: αγώνες εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2007).
- 40.Holland Robert, *Blue Water Empire. The British in the Mediterranean since 1800* (London: Allen Lane, 2012).
- 41.Isachenko Daria, *The Making of Informal States: State building in Northern Cyprus and Transdnestrria*, Palgrave Macmillan, 2012, ISBN 9780230392076.
- 42.Keely, Robert, *The Colonels' Coup and the American Embassy*, PA: Pennsylvania State University Press, 2010.
- 43.Kelling, *Countdown to Rebellion, 72-79*· Πολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική, 1946-1948: με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945* (Λευκωσία, 2000)· Yiorghos Leventis, *Cyprus: the Struggle for Self-determination in the 1940s* (Frankfurt am

- Main, 2002). Νίκος Χριστοδουλίδης, *Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες στα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)* (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2021).
- 44.Kemal Karp at, *Osmanli Nufusu 1830-1914*, ISBN 975-333-169-X and *Die Volker des Osmanischen* by Ritter Zur Helle von Samo.
- 45.Ker-Lindsay James, *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2011, ISBN 9780199757169.
- 46.Ker-Lindsay James, *Britain and the Cyprus Crisis 1963-64*, 2004.
- 47.Kissinger, Henry, *Years of Renewal*, New York: Simon and Schuster, 1999.
- 48.Knapp A.B. (1988) *The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt*. California: Dorsey Press.
- 49.Koumas Manolis, «Patterns of the Future? British Mediterranean Strategy and the Choice between Alexandria and Cyprus, 1935 – 1938», *International History Review* 33/3 (2011).
- 50.Kourvelaris George A., *Studies on Modern Greek Society and Politics*. East European Monographs, ISBN 978-0-88033-432-7.
- 51.Kyle K. Britain and the Crisis 1955-1956 στο Louis Wm R. & Queen R.: *Suez 1956: the crisis and its consequences*, Oxford: Clarendon Press, 1989.
- 52.Kyriakides A. Klearchos., «The Island of Cyprus and the Projection of Sea Power by the Royal Navy since 1878», στο Carmel Vassallo & Michela D'Angelo (επιμ.), *Anglo-Saxons in the Mediterranean: Commerce, Politics and Ideas (XVII-XX Centuries)*, (Valetta: Malta University Press, 2007).
- 53.Lange Matthew, *Education in Ethnic Violence: Identity, Educational Bubbles, and Resource Mobilization*, Cambridge University Press, 2011, ISBN 9781139505444.
- 54.Leebaert D. (2018) *The World after the War: America Confronts the British Superpower 1945-1957*. London: One world.
- 55.Lewis J. (1998) *Changing Direction: British Military Planning for Post – War Strategic Defence, 1942-1947*. London Sherwood Press.
- 56.Mahajan Sn. (2002) *British Foreign Policy 1874-1914*. London Routledge.
- 57.Mallinson William, *Cyprus: A Modern History*, 2005, I. B. Tauris, ISBN 978-1-85043-580-8.
- 58.Mansfield, *Cyprus Review* (2013)
- 59.Mallinson William, *Cyprus A Historical Overview*.
- 60.McKay S. (2016) *The spies of winter*. London: Aurum Press.

- 61.Mir Bagheri Farid, *Historical Dictionary of Cyprus*, Scarecrow Press, ISBN 9780810862982, 2009.
- 62.Miller, Edward James, *The United States and the making of modern Greece: history and power, 1950-1974*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009.
- 63.Monroe, E. *The Mediterranean in Politics*. Oxford: Oxford Press.1938
- 64.Nancy Crawshaw, *The Cyprus Revolt*, 2008.
- 65.Nicolson Harold, *Why is Britain at War?* 2010.
- 66.O'Malley, Brendan, and Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, London and New York: Tauris, 2001.
- 61.Papadakis Yannis, Peristianis Nicos, Weltz Gisela, *Divided Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union*, Indiana University Press, 2006, ISBN 9780253111913.
- 67.Patrick Richard A., *Political geography and the Cyprus conflict 1963 – 1971*, Waterloo/Ontario 1976 (U. of Waterloo Department of Geography publ. Series. 4) Κεφ. 3 και 4 στο διαδίκτυο.
- 68.Pericleous Chrysostomos, *Cyprus Referendum: A Divided Island and the Challenge of the Annan Plan*, I.B. Tauris, 2009, ISBN 9780857711939.
- 69.Rappas Alexis., *Cyprus in the 1930s: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict* (London: I.B. Tauris, 2014).
- 70.Royal Institute of International Affairs (1939).
- 71.Sakkas, John, and Nataliya Zhukova, «The Soviet Union, Turkey and the Cyprus Problem, 1967-1974», *Les cahiers I rice*, 10 2013.
- 72.Stolten Eric, *A Country Study, Washington*: GPO for the Library of Congress, Cyprus,1991.
- 73.Soulioti Stella, *Fettered Independence, Cyprus 1878-1964*.
- 74.Souter D., «An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem», *Third World Quarterly* 6, 1984.
- 75.Stergiou Andreas, «Soviet Policy towards Cyprus», *Cyprus Review*, 19/2 2007.
- 76.Thies G. Cameron *Role Theory and Foreign Policy*. May 2009.
- 77.Tunzelmann A. (2016) *Blood and Sand: Suez, Hungary and the crisis that shook the world*. London: Simon & Schuster.
- 78.Walton C. (2014) *Empire of Secrets: British Intelligence, the cold war and the twilight of Empire*. London: William Collins.
- 79.Wight Martin, *Power Politics*, (New York, Holmes and Meier),1978.

80.Xydis, Stephen, «Toward “Toil and Moil” in Cyprus», *The Middle East Journal*, 20 1966.

81.Xydis, Stephen, «The UN General Assembly as an instrument of Greek policy: Cyprus, 1954-58», *The Journal of Conflict Resolution*, 12/2 Jan. 1968.

82.Yiangou Anastasia, *Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean* (London: I.B. Tauris, 2012).

83.Yiangou Anastasia, Kazamias George & Holland Robert(επιμ.), *The Greeks and the British in the Levant, 1800-1960s: Between Empires and Nations* (London: Routledge, 2016).

84.Zenon Stavrinides, *The Cyprus conflict: National identity and statehood*, 1976 στο διαδίκτυο.

85.Zenon Stavrinides, *A Long Journey Into Night: The Cyprus Republic's Pursuit of a "European" Solution to the Cyprus Problem*.

Ελληνόγλωσσες Πρωτογενείς Πηγές:

1. Αναφορά του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ της 15/6/1964 προς το Συμβούλιο Ασφαλείας, έγγραφο υπ. αριθμόν S/5764.

3.Αναφορά του ειδικού μεσολαβητή του ΟΗΕ για το Κυπριακό Galo Plaza της 26/3/1965 προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ.

4.Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου, *Arif Moustafa vs Υπουργείου Εσωτερικών*.

5.Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Κοινοτήτων, Αποστολίδης ν. Όραμς, Υπόθεση Αρ. C-420/07, 28 Απριλίου 2009.

6.Απόφαση Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κύπρος ν. Τουρκία, 1η και 2η Διακρατική Προσφυγή, 10 Ιουλίου 1976.

7.Απόφαση Ε.Δ.Α.Δ., Μύρα Ξενίδη- Αρέστη κατά Τουρκίας, 14/3/2005-07/12/2006.

8.Απόφαση Ε.Δ.Α.Δ., Λοϊζίδου κατά Τουρκίας.

9.Αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη.

10.Διάγγελμα Τάσσου Παπαδόπουλου στις 7 Απρίλη 2004.

11.Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα.

12.«ΕΑΔΕ (Επιτροπή Αποκατάστασης της δημοκρατίας στην Ελλάδα)» Λευκωσία 1967, σελ 3-4 στο "Για την Εθνική Ολοκλήρωση την Αυτοδιάθεση Ένωση", Σάββας Παύλου, Λάκης Πίγγουρας, Βάσος Φτωχόπουλος, Λευκωσία 1983.

13.Εκθεση Galo Plaza, παράγραφοι : 17,18, στο Wayback Machine.

- 14.Ιστορικό Αρχείο «Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή», Φιλοθέη.
- 15.Κανόνας του Διεθνούς Δικαίου σε ένοπλες συγκρούσεις-Κύπρος.
- 16.Κανονισμός 866/2004 της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διέλευση προσώπων και αγαθών από την Πράσινη Γραμμή.
- 17.Κίνηση για Ελευθερία και Δικαιοσύνη στην Κύπρο, *Αιματηρή Αλήθεια*, 2009.
- 18.Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε.
«Ορισμός» 16 Ιουνίου 2017.
- 19.Νομική Υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, «Το Κυπριακό Ζήτημα», 2013.
- 20.Παπαγεωργίου, Σπύρος (επιμ.), *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού (1959–1967)*, Αθήνα: Λαδιάς, 1983.
- 21.Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος (επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: αρχείο, γεγονότα και κείμενα*, Αθήνα: Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», 1997.
- 22.Συνθήκη Λοζάνης.
- 23.Τα 13 Σημεία του Μακαρίου.
- 24.Τα Σχέδια Άτσεσον, 2007.
- 25.Το Χρονικό του 20^{ου} αιώνα, Δομική, Αθήνα 1990.
- 26.Φύλλο *Επίσημης Εφημερίδας της Δημοκρατίας* 320/2Ιουνίου 1964 Νόμος 20/1964 Περί Ιδρύσεως κι Οργανώσεως της Εθνικής Φρουράς και περί συναφών ζητημάτων.

Ξενόγλωσσες Πρωτογενείς Πηγές:

- 1.Charles Christian Cyprus and its Possibilities, 01/01/1897.
- 2.Cyprus: *its value and importance to England*, London Diprose and Bateman, Sheffield Street, Manchester Abel Heywood & son Oldham Street.
- 3.Demographic Report, 1988, Republic of Cyprus, Ministry of Finance, Department of Statistics and Research, 1989.
- 4.Foreign Relations of the United States, 1969–1976, vol. XXX, *Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976*. Washington: US Government Printing Office, 2007.
- 5.Great Britain Treaties, The Convention between Great Britain and Turkey of June 4th, 1878. <https://www.jstor.org/stable/60243971>.
- 6.Robinson, Philip Stewart Physical, Economical, Historical, Commercial aspects of Cyprus. London, William Clowes and Sons, 13 Charing Cross. 1878.
- 7.Rosenbaum Naomi *Canadian Journal of Political Science* (The British in Cyprus, 1878-1960) (Dec. 1970, vol.3, n.4.) Canadian Political Science Association.

- 8.Temperley Harold The English Historical Review (04/1931, V. 46, N. 182, P. 274-279). Oxford University Press.
- 9.The National Archives, Kew, UK, Foreign and Commonwealth Office (FCO).
- 10.Treaty of Lausanne.
- 11.The Missing Cypriots Page, Wayback Machine, 04/05/2009.
- 12.UnitedNationsDigitalLibrary.
- 13.United Nations Official Documents.
- 14.Wardle Thomas, F.G.S. «A Report to the Right Hon. J. Chamberlain M.P.» (Leek Staffordshire, 24/03/1896).
- 15.Wedderburn David, Practical Politics, British Colonial Policy, Vol.14, London Macmillan and co.1881.

Τηλεοπτικές Πηγές:

- 1.Απόφαση Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κύπρος ν Τουρκία, 1^η και 2^η Διακρατική Προσφυγή, 10/07/1976.
- 2.Απόφαση Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Κοινοτήτων Αποστολίδης Όραμς, Υπόθεση Αρ. C-420/07, 28 Απριλίου 2009.
- 3.«Αττίλας 1974» (Ντοκιμαντέρ του Μιχάλη Κακογιάννη).
- 4.«Ιστορικοί Περίπατοι» (ΣΚΑΪ, Συρίγος Άγγελος).
- 5.Κανονισμός Ε.Ε.866/2004 για διέλευση προσώπων κι αγαθών από την Πράσινη Γραμμή.
- 6.Κατεχόμενη Κύπρος: Οι Εκτοπισμένες Ελληνικές Κοινότητες.
- 7.«Κύπρος ώρα μηδέν. Από την ΕΟΚΑ Β' στο πραξικόπημα.» (Αρχείο ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ).
- 8.«ΟΗΕ και Κυπριακό» (Αρχείο ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ).
- 9.Το Σχέδιο Ανάν από το κ. Κλόκκαρη.
- 10.«Φάκελοι» (Αλέξης Παπαχελάς, MEGA CHANNEL, 2010).
- 11.ALPHA KYΠPOY (Τρύφωνος Τάσος, TET-ATET, συνέντευξη Πολυβίου Πόλυ.)

Διδακτορικές Διατριβές :

1. Ηλιάδης Γ. Ανδρέας, «Η Βρετανική Εξωτερική και Αμυντική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή: Επιδράσεις και συνέπειες για την Κύπρο σε διμερές και πολυμερές πλαίσιο από την ίδρυση του NATO και την παρέμβασή του στο

Κυπριακό (1949-1960).»Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου (2019).

2. Χατζηιωακείμ Νίκος, «*Αποαποικιοποίηση υπό όρους, ο Ψυχρός Πόλεμος κι η Μεσαιωνική Σύγκρουση ως διεθνές πλαίσιο αναφοράς κατά τη διαδρομή προς την Κυπριακή Ανεξαρτησία 91945-1960*».Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης (2020).(Ρέθυμνο, Ανέμη).

Ψηφιακές Πηγές :

1.Ηρόδοτος Ψηφιακός , Αρχείο, διαθέσιμο στο:«<https://www.digital-herodotus.eu/>».

2. <https://www.Cyprus-conflict-net>, κι εξιστόρηση των γεγονότων.

3. <https://www.jstor.org/stable/3231542>.

4. <https://www.jstor.org/stable/1801093>.

5. <https://www.jstor.org/stable/60238460>.

6. <https://www.jstor.org/stable/6023018>.

7. <https://www.jstor.org/stable/60243971>.

8. <https://www.jstor.org/stable/60225549>.

9. <https://www.jstor.org/stable/60230154>.

10. <https://www.jstor.org/stable/60230158>.

11. <http://www.jstor.org/stable/60239218>.

12.«ΈναΣκοτεινό Δωμάτιο» (Αλέξης Παπαχελάς, παρουσίαση Καλαμάτα, 2022).

13.Κάρυος Ανδρέας : <https://www.philenews.com/f-me-apopsi-paremvaseis-ston-f/article/1160135/oi-stratigikes-epidioxeis-tis-bretanias-1945-1955>.

14.<http://www.nsa.gov/news-features/declassified-documents/ukusa/index.shtmlDocuments/ukusa/index.shtml>

15.<http://www.nsa.gov/news-features/declassified-documents/ukusa/index.shtml>.

16. <http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/bdohp/#>.

17. <https://digitallibrary.un.org/>».

18. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=51319&-V=limmata>).

Τύπος Ελληνόγλωσσος:

1.*Αποψη*, Μουμτζής Σάκης, 22/07/2022.

2.*Βήμα*, Άρθρο Αλέξη Παπαχελά, 02/07/2006.

3.*Ελευθεροτυπία*, *Ελληνοκυπριακές σχέσεις: 50 χρόνια φαγούρας*, άρθρο του Μακάριου Δρουσιώτη, 11.7.2006.

- 4.Ελευθεροτυπία, Δηλώσεις Γλαύκου Κληρίδη, 09/01/2007.
- 5.Ελευθεροτυπία, *Οι Πύραυλοι που δεν έφτασαν ποτέ στην Κύπρο*, Ιστορικό Λεύκωμα 1965, 1997.
- 6.Ελευθεροτυπία, Προδημοσίευση του άρθρου της 16/04/2005 του Μακάριου Δρουσιώτη, 29 Σεπτεμβρίου 2007.
- 7.Ελευθεροτυπία, «Πώς η χούντα παγίδευσε το Μακάριο», 14 Ιουλίου 2008.
- 8.Η Μάχη, 03/01/1964.
- 9.Καθημερινή, Άρθρο 26/11/2006.
- 10.Καθημερινή, Επιστολή της 19/04/1963 του Ευάγγελου Τοσίτσα Αβέρωφ προς το Μακάριο, 17/11/2002.
- 11.Καθημερινή, «Η μοιραία συνάντηση Παπαδόπουλου – Ντεμιρέλ», Ιστορικό Λεύκωμα 1967.
- 12.Καθημερινή, «Κυπριακό, Αιματοχυσία, Πολιτικές Συνωμοσίες, Προετοιμασίες τουρκικής εισβολής.», Ιστορικό Λεύκωμα 1964, 1997.
- 13.Καθημερινή, Στα πρόθυρα ρήξης Αθήνα - Λευκωσία, Ιστορικό Λεύκωμα, 1966.
- 14.Ριζοσπάστης, «Οι τελικές θέσεις των κυπριακών κομμάτων», 23 Απριλίου 2004.

Τύπος Ξενόγλωσσος:

1. *New York Times*, (30 Δεκεμβρίου 1963).
2. *Le Monde*, (10 Ιανουαρίου 1964) στο:
Στέλλα Σουλιώτη, *Fettered Independence Cyprus 1878-1964*, (Τ.1, σελ370).
3. *Washington Star*, «*The Archbishop pays lip-service to the idea pf Enosis and secretly opposes it.* »1964.

Ελληνόγλωσσα Περιοδικά:

- 1.Κίνηση για Ελευθερία και Δικαιοσύνη στην Κύπρο, *Αιματηρή Αλήθεια*, 2009.

Ξενόγλωσσα Περιοδικά:

1. *BOGAZICI JOURNAL*, τεύχος 25, (2011, Xypolia Ili: «*Cypriot Muslims among Ottomans, Turks and British.*»)

The National Archives Cabinet:

- 1.TNA CAB 38/1/6.
- 2.TNA CAB 24/273/8 Sir Miles Lampson.

- 3.TNA CAB 24/90/51 The Future of Cyprus.
- 4.TNA MPI 1/648/8 Map of Syria, Palestine, & Mesopotamia showing how air squadrons based in Cyprus.
- 5.TNA FO 371/43384 Effect of Soviet Policy on British strategic interests.
- 6.TNA KV1/18 Imperial Overseas Intelligence 1918: Cyprus section and appendices.
- 7.TNA DEFE 6/18/154 Inclusion of Cyprus in the area covered by NATO.
- 8.TNA HW/80/2.
- 9.TNA CAB 129/56/33 Move of the Middle East Headquarters.
- 10.TNA DEFE 13/229 Future of HQ Middle East Command Cyprus.
- 11.TNA DEFE 4/75/1 Minutes of Meeting Number 1 of 1955, Defence Questions in the Middle East Area.

The NATO Reports:

- 1.CM (56) 70,71, Summary record of a meeting of the Council.
- 2.CM 57/60 Report to the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Bonn, May 1957.
- 3.CAB 129/69, C (54)245.
- 4.CAB 129/69 C(54)245 321/21/07/54.
- 5.CAB 134/801, COS (54)303 43/13/09/54.
- 6.CAB 128/29 CM 22/55/5 324/12/07/55.
- 7.CAB 131/17 DC (56)17 51/03/07/56.
- 8.DEFE 4/87, COS 55(56) 2 49/28/05/56.
- 9.FO 800/764.
- 10.FO 371/87224 no1081 246/02/10/50.
- 11.CO 537/7453 247/31/01/51-01/02/51.
- 12.NATO CT-R/7 Report on the Consultation with Belgium.
- 13.NATO CM 57/60 Report by the Secretary General of progress during the period April 1952 to April 1957.

14.PHS D6092/6093 Τηλεγραφήματα μεταξύ πρέσβη Βελγίου και Spaak.
15.PHS D6099 Επιστολή ΓΓ NATO προς Menderes.
16.PO (58) 990 The situation in the Middle East Conditions, Dangers and Prospects, Analyses, Facts and Figures.
17.«Report of the Committee of Three on non – military cooperation in NATO»16 Νοεμβρίου 1956.

The Churchill Archives:

1.Churchill College Archives Centre, DOHP 154 1 file, THOMSON, Sir John Adam.